

Philological Studies

Issue 19

Academic Periodical

Issued half-yearly

Founded in 2008

Kyryvi Rih State
Pedagogical University

Філологічні студії

Випуск 19

Збірник наукових праць

Виходить друком двічі на рік

Засновано 2008

Криворізький державний
педагогічний університет

2019

УДК 811.161.2(082)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 22387-1228ПР від 31.10.2016 р.
Затверджено як друковане фахове видання України: галузі науки – філологічні
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1413 від 24.10.2017 р.)

Certificate of printed mass media state registration
Series KV № 22387-1228PR, October 31, 2016
Approved as a printed professional philological science Ukrainian edition
(the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1413, October 24, 2017)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Вокальчук Г. М.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука, Рівненський державний гуманітарний університет.
- Гаманюк В. А.**, доктор педагогічних наук, професор, проректор із наукової роботи, Криворізький державний педагогічний університет.
- Скаб М. С.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії та культури української мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

REVIEWERS:

- Vokalchuk G. M.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Head of Prof. K. F. Shulzhuk the Ukrainian language Department, Rivne State University of Humanities.
- Gamaniuk V. A.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Vice-rector of Science, Kryvyi Rih State Pedagogical University.
- Skab M. S.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Head of the Department of the Ukrainian language history and culture, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол № 12 від 16.05.2019 р.).*

*Recommended for publishing by the Academic Council
of Kryvyi Rih State Pedagogical University
(report № 12 May, 16, 2019).*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Колоїз Ж.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (*головний редактор*)
- Словська Ю.**, кандидат філологічних наук, ст. викладач, Криворізький державний педагогічний університет (*заступник головного редактора*)
- Білоконенко Л.**, доктор філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет
- Білоусенко П.**, доктор філологічних наук, професор, Інститут української мови НАН України
- Вальтер Х.**, доктор філологічних наук, професор, Інститут славістики університету ім. Ернста Моріца Арндта (*м. Грайфсвальд, Німеччина*)
- Георгієва С.**, доктор філологічних наук, професор, Пловдивський університет ім. Паїсія Хілендарського (*м. Пловдив, Болгарія*)
- Горди М.**, кандидат гуманітарних наук, Щецинський університет (*м. Щецин, Польща*)
- Дмитренко В.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Калашник В.**, доктор філологічних наук, професор, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
- Коваль В.**, доктор філологічних наук, професор, Гомельський державний університет імені Ф. Скорини (*м. Гомель, Республіка Білорусь*)
- Ковпик С.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Конюшкевич М.**, доктор філологічних наук, професор, Гродненський державний університет імені Янки Купали (*м. Гродно, Білорусь*)
- Мішеніна Т.**, доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Олексенко В.**, доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет
- Полковський В.**, доктор філософії, професор, Компанія “Східноєвропейські можливості” (*м. Сейнт-Альберт, Канада*)
- Поповський А.**, доктор філологічних наук, професор, Дніпровський державний університет внутрішніх справ
- Токарев Г.**, доктор філологічних наук, професор, Тульський державний педагогічний університет ім. Л. М. Толстого (*Російська Федерація*)
- Фінк-Арсовські Ж.**, доктор філологічних наук, Загребський університет (*м. Загреб, Хорватія*)
- Хрняк А.**, доктор філологічних наук, Загребський університет (*м. Загреб, Хорватія*)
- Малога Н.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний секретар*)
- Шарманова Н.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний секретар*)

Адреса редакції:

*Криворізький державний педагогічний університет
пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Україна, 50086
тел.: (+38056)440-08-42
e-mail: kafedra_movy_kdpu@ukr.net
<https://journal.kdpu.edu.ua/>*

EDITORIAL BOARD:

- Koloiz Zh.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Editor-in-Chief*)
- Yelovska Yu.**, Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Deputy Editor-In-Chief*)
- Bilokonenko L.**, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Bilousenko P.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
- Walter H.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Institute of Slavic Studies of Ernst Moritz Arndt University (*Greifswald, Germany*)
- Georgiieva S.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Plovdiv Paisii Hilendarski University (*Plovdiv, Bulgaria*)
- Gordy M.**, Candidate of Humanities, University of Szczecin (*Szczecin, Poland*)
- Dmytrenko V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Kalashnyk V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University
- Koval V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Francisk Scorina Gomel State University (*Gomel, Republic of Belarus*)
- Kovpik S.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Koniushkevych M.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Yanka Kupala State University of Grodno (*Grodno, Republic of Belarus*)
- Mishenina T.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Oleksenko V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kherson State University
- Polkovskiy V.**, Doctor of Philosophy, Full Professor, East European Capabilities Company (*Saint-Albert, Canada*)
- Popovskiy A.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
- Tokarev G.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Tula State Lev Tolstoy Pedagogical University (*Russian Federation*)
- Fink-Arsovski Zh.**, Doctor of Philology, Zagreb University (*Zagreb, Croatia*)
- Hrniak A.**, Doctor of Philological Sciences, Zagreb University (*Zagreb, Croatia*)
- Maliuga N.**, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Responsible Secretary*)
- Sharmanova N.**, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Responsible Secretary*)

Editorial office address:
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Gagarin av., 54, Kryvyi Rih, 50086, Ukraine
tel.: +38(056) 440-08-42
e-mail: kafedra_movy_kdpu@ukr.net
<https://journal.kdpu.edu.ua/>

ЗМІСТ

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Демиденко Г. Словник фразеологізмів української мови на позначення невербальної комунікації: засади і принципи побудови.....	9
Єловська Ю. Фразеологізми із соматичним компонентом на позначення рис характеру людини у вивченні англійської мови.....	19
Колоїз Ж. Відоміні деривати в термінології гірничої справи.....	27
Сегін Л. Структурні типи мікротопонімів села Великі Дідушичі Стрийського району Львівської області.....	54

ЛІНГВІСТИКА І ПОЕТИКА ТЕКСТУ

Масляєва І. Особливості функціонування глутонічних найменувань у жіночому романі Лариси Денисенко “Кавовий присмак кориці”.....	64
Онкієнко І. Полідискурсивність роману Сергія Жадана “Інтернат”.....	77
Остроушко О. Параметри українського кулінарного сайту: соціально-комунікативна ситуація, комунікативна мета, концепції адресанта й адресата.....	91
Соловійова Т. Вимір вербалізованих типів прецедентних феноменів у теледебатах (на матеріалі дебатів П. Порошенка та В. Зеленського.....	109

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ

Бакум З., Пальчикова О. Навчання іноземних мов на крос-культурній основі: прикладний аспект.....	129
Бузько С. Робота з текстами фахового спрямування під час навчання української мови як іноземної.....	145
Костюк С. Українська мова: критерії, показники, рівні сформованості міжкультурної компетентності	

міжкультурної комунікації студентів-іноземців.....	157
Лапіна В. Реалізація іншомовної підготовки студентів на засадах педагогіки співпраці.....	178
Цегельська М. Стратегія навчання англійської мови з урахуванням особливостей кліпового мислення учнів.....	189

РЕЦЕНЗІЇ ТА АНОТАЦІЇ

Жак В. Рецензия : [Антчак А., Плашкина И. Культовая пропаганда. Российский дискурс политической коммуникации в телевидении “Первого канала”. Торунь : Изд-во Адам Маршалек, 2017. 235 с.].....	197
---	-----

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

Редакційна політика.....	203
Вимоги до змісту та технічного оформлення тексту статей у збірнику “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету”.....	205
I. Загальні вимоги.....	205
II. Технічні вимоги.....	206
III. Послідовність розташування елементів у статті.....	207
IV. Зразок оформлення статті.....	209
V. Порядок прийому і друку статей.....	211
VI. Фінансові процеси.....	212
ДОДАТОК А. Приклади оформлення бібліографічного опису.....	213
ДОДАТОК Б. Висновок рецензента.....	224

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

CONTENTS

STRUCTURE AND SEMANTICS OF LANGUAGE UNITS

Demydenko G. Dictionary of Ukrainian phraseologisms defying non-verbal communication: construction principles and fundamentals.....	9
Yelovska Yu. Somatic idioms describing traits of character in teaching English.....	19
Koloiz Zh. Onym Derivatives in Mining Terminology.....	27
Sehin L. Structural types of micro toponyms of Velyki Didushychi of Stryj district of Lvov region.....	54

TEXT LINGUISTICS AND POETICS

Masliaieva I. Features of the functioning of glutonic names in a female novel by Larisa Denisenko “Cinnamon coffee taste”....	64
Onikienko I. Poleidiscursiveness of the novel by Sergey Zhadan “Internat”.....	77
Ostroushko O. Parameters of Ukrainian Culinary Sites: Socio-Communicative Situation, Communicative Purpose, Concepts of Narrator and Narratee.....	91
Soloviova T. Survey of verbalized types of precedent phenomena in the TV debates (by materials of debates between P. Poroshenko and V. Zelenskyi).....	109

METHODS OF LANGUAGE TEACHING

Bakum Z., Palchykova O. Foreign languages teaching on cross-cultural basis: applied aspect.....	129
Buzko S. Work with texts of professional orientation while studying Ukrainian as a foreign language.....	145
Kostiuk S. Ukrainian language: criteria, factors and levels of the development of foreign students’ intercultural competence of intercultural communication.....	157
Lapina V. Implementing the foreign language training of students based on cooperative pedagogy.....	178
Tsehelska M. English language instruction for clip thinkers.....	189

REVIEWS AND SUMMARIES

Zhak W. Review: [Antchak A., Plashkina I. Cult propaganda. Russian discourse of political communication in broadcasting of the television channel “The First Channel”. Torun: Adam Marshalek Publishing, 2017. 235 p.].....	197
--	-----

JOURNAL EDITORIAL POLICY

Editorial policy.....	203
Requirements to the content and technical text layout of articles in the Academic Periodical “Philological Studies: Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University”.....	205
I. General requirements.....	205
II. Technical requirements.....	206
III. Sequence of elements in the article.....	207
IV. Article layout sample.....	209
V. Procedure for receiving and printing articles.....	211
VI. Financial Processes.....	212
APPENDIX A. Reference samples.....	213
APPENDIX B. Results of article reviewing.....	224

INFORMATION ABOUT AUTHORS

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 811.161.2'373.7:316.772.2

СЛОВНИК ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ЗАСАДИ І ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ

Ганна Демиденко

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
demidenko_anna@ukr.net*

Демиденко Г. Словник фразеологізмів української мови на позначення невербальної комунікації: засади і принципи побудови

Статтю присвячено розгляду структури, змісту, особливостей побудови українського фразеологічного словника, який репрезентує невербальну комунікацію лінгвоносіїв; окреслено основні засади і принципи укладання лексикографічної праці, зокрема з'ясовано специфіку словника за типом і призначенням, за характером репрезентації мовної одиниці, способом її подання; визначено орієнтовний обсяг реєстру фразем, загальну концепцію подачі матеріалу у словниковій статті. Проект словника, що трансліює ментальну, етнічну своєрідність українців крізь призму невербального спілкування, є першою спробою упорядкування відповідних фразеологічних номінацій жестів, міміки, поз, ходи, комунікативно значущих рухів тощо.

Ключові слова: фразеологізм, невербальна поведінка, жест, міміка, словник, фразеографія.

Демиденко А. Словарь фразеологизмов украинского языка, определяющих невербальную коммуникацию: основы и принципы построение

Статья посвящена рассмотрению структуры, содержания, особенностей построения украинского фразеологического словаря, который показывает невербальную коммуникацию носителей языка; выясняются основы и принципы составления лексикографического труда, в том числе показана специфика словаря по типу и предназначению, по характеру представления языковой единицы, по способу ее подачи; определяется приблизительный объем реестра фразеологизмов, общая концепция предоставления материала в словарной статье. Проект словаря, который транслирует ментальное, этническое своеобразие украинцев сквозь призму невербального общения, является первой попыткой определенным образом упорядочить фразеологические номинации жестов, мимики, поз, походки, коммуникативно значимых движений и т. д.

Ключевые слова: фразеологизм, невербальное поведение, жест, мимика, словарь, фразеография.

Demydenko G. Dictionary of Ukrainian phraseologisms defying non-verbal communication: construction principles and fundamentals

The article focuses on the structure, content, peculiarities of constructing the dictionary of Ukrainian phraseologisms, which represent the non-verbal communication of speakers. It also outlines the basic principles and fundamentals of making lexicographic works. In particular, this paper represents the dictionary specifics in terms of the type and purpose, the way of the language unit representation, the approximate list of the fixed phraseological units, the general concept of the presenting the material in the dictionary article.

A dictionary project transfers the mental and ethnic identity of Ukrainians through the prism of non-verbal communication. This is the first attempt to register the phraseological units identifying gestures, facial expressions, poses, moves, communicatively meaningful movements, etc. The paper gives reviews of the basic principles of national and foreign dictionary writing, the principles of lexicography, which include the continuity of lexicographic works, the role of the subjective factor in the process of creating a dictionary, the selection of language units, and the pragmatism of similar research works. Particular attention is paid to the principle of anthropocentrism, which is implemented in the way of multiple registering the material, taking into account the information of different branches of science (linguistics, psychology, cultural studies, ethics, non-verbal semiotics, etc.). According to the principles of dictionary creating, its main tasks, the purposes of creation, lexicographic functions are identified. Moreover the paper determines the addressee of the phraseological work, who can use the information contained therein, according to the research needs investigating the Ukrainian communicative space, culture, traditions, national character and world outlook, etc.

The methodological fundamentals of the dictionary comprise the connection of modern phraseological studies with lexicographic traditions. As a result the reasons for listing the language units into the dictionary article are implemented due to the interpretation of the “phraseologism” term, represented in Ukrainian academic works studying phraseology problems. The analysis of researching papers allows enumerating the advantages of this dictionary type, which include actual information from other Eastern Slavic languages, encyclopaedic information, illustrations that enable the future reader to find out the cultural, linguistic and ethnographic aspects of Ukrainian phraseology.

Key words: phraseologism, non-verbal behavior, gesture, facial expressions, dictionary, phraseology.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Упорядкування українського фразеологічного багатства на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки викликає посилений інтерес мовознавців у зв'язку із пошуками у фразеологічному значенні глибинних пластів ментальності народу, його лінгвосамобутності, особливостями сприйняття світу, ставлення до нього тощо.

Новітня лексикографічна практика має у своєму складі чималу кількість фразеологічних словників: тлумачні, перекладні, словники говірок, словники-довідники, що, відповідно, сприяє розв'язанню й обґрунтуванню низки теоретичних і практичних питань мовознавчої науки. Однак нині перед укладачами подібних праць стоїть надскладне завдання, яке полягає в систематизації фразеологічного матеріалу відповідно до “ступеня розробки загальної фразеологічної теорії, від конкретних досліджень запасу літературної, ареальної, субстандартної ідіоматики, зіставно-типологічних студій” [Uzhchenko / Ужченко 2007 : 429].

Одним із пріоритетних напрямків розвитку гуманітаристики загалом є пошук шляхів реалізації мовної системи у взаємозв'язку із суспільством, яке потребує знань про себе, відображених у мові, і відтак вирішення проблеми мовної освіченості, компетенції представників певної нації. Відображення в мовній свідомості українців образів й уявлень про комунікативно значущі рухи тіла, які демонструють емоційних стан комунікаторів, їх культурно-етичний рівень, традиції чи ритуали, особистісні звички та ін., надає відомості про взаємозв'язок тілесного й емоційного життя лінгвоносіїв, спонукає до комплексного аналізу. За таких умов створення словника, який так чи так репрезентуватиме фразеологічний фонд української мови на позначення невербального спілкування, сприятиме розширенню комунікативного досвіду носія мови. Отже, як нам видається, адресат подібної фразеологічної праці може послуговуватися розміщеною в ній інформацією з урахуванням потреб наукового й інтелектуального пізнання українського комунікативного простору, культури, традицій, національного характеру і світогляду тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Невербальна комунікація українців досі не отримала свого лексикографічного опрацювання, що, відповідно, ускладнює й фразеологічні дослідження. У слов'янській лексикографічній практиці наявні певні надбання в напрямку вивчення невербальних одиниць, що презентують словники жестів і міміки [Akishyna / Акишина 1991; Grigorieva / Григорьева 2001]. Світовий досвід невербального

словникарства, як слушно зазначає Т. Осіпова, передовсім спрямований на практику використання жестів у повсякденному житті й опануванням рідної та іноземної мови, серед яких одна з останніх лексикографічних праць французького психолога Ж. Мессинжера, що є виданням науково-популярного характеру і має базовий потенціал для створення інших сучасних словників невербаліки [Osipova / Осіпова 2018 : 112].

Незважаючи на значну кількість спільних жестів у представників слов'янських лінгвокультур, варто зосередити науковий пошук на національно-культурну специфіку невербальної комунікації, яку можливо простежити через фразеологічний пласт мови. Таке практичне напрацювання сприятиме урізноманітненню фразеографії загалом і невербальній лексикографії зокрема.

Мета наукової розвідки: аналіз особливостей побудови, принципів укладання словника фразеологізмів української мови, що репрезентуватиме невербальну взаємодію лінгвоносіїв. Задля цього виконували такі завдання: визначити основні функції словника, його мету, загальні принципи укладання; схарактеризувати специфіку побудови словникової статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення лексикографічної праці, яка має репрезентувати систему українських невербальних символів, проаналізувати представлення дібраних сталих зворотів у сучасних фразеологічних словниках української мови, дає змогу повніше зафіксувати культурні орієнтири в омовленні паралінгвальної інформації про носія мови. Вивчення й систематизація фактичного матеріалу передбачає критичний аналіз цих лінгвоодиниць з урахуванням національної специфіки найменувань невербальних явищ. Різноманіття паралінгвальної системи дає нам підстави твердити про достатню складність і багатовимірність її фразеологічного втілення.

Досвід теоретичної і практичної лексикографії дає підстави визначити основні принципи укладання словника паралінгвальних фразеологізмів, що, відповідно, передбачає урахування спадкоємності лексикографічних творів, ролі суб'єктивного чинника у процесі створення словника,

нормативності у відборі лінгвоодиниць, прагматизму подібних наукових праць [Dubichynskyi / Дубічинський 2011 : 5–7].

Особливу увагу варто приділити принципу антропоцентризму [Karpanov / Капранов 2013], який, на нашу думку, реалізується в подачі реєстрового матеріалу багатоаспектно, з урахуванням надбань різних царин знань, як-от: мовознавства, психології, культурології, етики, невербальної семіотики та ін. Згідно із принципами укладання словника можемо схарактеризувати його основні завдання, мету створення, лексикографічні функції.

Мета створення словника полягає в тому, щоб по-новому описати такі мовні явища, як фразеологізми на позначення невербальної комунікації людей, вивчити їх характеристики, виявити й продемонструвати закономірності вербального втілення тої чи тої жестової одиниці. Головні завдання словника: ознайомити сучасного читача із фразеологічним багатством української мови, підвищити рівень його комунікативної компетенції, зорієнтувати користувача у процесі добору певного мовного засобу для успішної комунікації, урахуовуючи її невербальний рівень. Фразеографічна праця має проінформувати мовця про жести, міміку, пози, ходу, зорову комунікацію, які властиві українцям.

Як відомо, у будь-якій моделі словника мають бути реалізовані всі універсальні лексикографічні функції [Karpanov / Капранов 2013 : 47]. Однією з функцій, які має виконувати запропонований словник фразем, є інформаційна, що забезпечує, відповідно, його інформаційне наповнення і структуру. Важливим чинником при формуванні мовленнєвої компетенції адресата такої фразеографічної праці є врахування труднощів, пов'язаних із використанням сталих зворотів і відсутності довідників про жестовий невербальний код українців, з яких читач може отримати потрібну йому інформацію. Окремої ваги набуває комунікативна функція словника – забезпечення членів суспільства мовними й немовними засобами спілкування, оскільки знання про невербальну поведінку сприяють витлумаченню більшості жестів із позиції їх нормативності, традиційності, доречності, вагомості та ін. за певних комунікативних ситуацій.

Пропонований словник повинен успішно виконувати й інші функції, а саме: функцію реєстрування лінгвоодиноць та їх систематизації, що дають змогу вивчити мовні факти певного періоду, з'ясувати системні зв'язки. Системні відношення у фразеології на позначення невербальних явищ виразно ілюструє синонімія, сформована завдяки емоційній складовій фразеологічного значення. Як засвідчує аналіз, фраземи з невербальним компонентом вирізняються варіативністю компонентного складу, що забезпечується взаємозаміною невербальних знаків, ґрунтованих на рухах різних зон тіла, що тим не менш подають однакову інформацію про учасників узаємодії (наприклад, підняті брови та великі очі вказують на емоцію “здивування”) [Demydenko / Демиденко 2014 : 45].

На основі аналізу наукових джерел можемо виокремити переваги й достоїнства, словника зазначеного типу, що передбачає залучення фактичного матеріалу з інших східнослов'янських мов, використання енциклопедичних відомостей, ілюстрацій. Це дасть змогу майбутньому читачу з'ясувати культурологічний та лінгвокраїнознавчий аспект української фразеології і тим самим забезпечує реалізацію пізнавальної та навчальної функції.

На окремий коментар заслуговує методологічне підґрунтя словника, яке передбачає зв'язок сучасних фразеологічних студій з лексикографічними традиціями, тому обґрунтування добору тих чи тих мовних одиниць у межах словникової статті спричинено витлумаченням поняття “фразеологізм” в українських академічних фразеографічних працях.

Відповідно до викладеного вище, можемо окреслити й узагальнити загальні риси словника, а саме:

1) за типом і призначенням – це тлумачний словник фразеологізмів української мови, основне завдання якого полягає не у звичайному витлумаченні мовного матеріалу, відтворенні вже відомої інформації, зафіксованої іншими фразеологічними словниками, а передусім у репрезентації лінгвокультурологічної інформації, закладеної в мовних знаках. Джерелом такої інформації є закріплені в мовному соціумі знання про невербальні засоби спілкування, що позначають ці знаки;

2) за характером реєстрової одиниці – це словник усталених стійких словосполучень, де в основу розуміння фразеологічної одиниці покладено думку про те, що до фразем зараховуються лише сталі вислови з постійним, відтворюваним за традицією складом компонентів, у яких втрачена лексична самостійність і які виражають цілісне фразеологічне значення. За таких умов до словника не будуть вноситися прислів'я, приказки, порівняльні звороти, афоризми, перифрастичні звороти, термінологічні словосполучення тощо;

3) обсягом реєстру складає близько 2000 одиниць. Задля створення якнайповнішого реєстру ми намагалися відібрати лінгвоодиниці, які ілюстрували би невербальну поведінку українців, які були би різними за стилістичними і жанровими характеристиками, поширеністю (діалектні), вибравши їх з різних найбільш авторитетних джерел. Основне завдання: створити словник-довідник, що репрезентуватиме усталені вирази, які втілюють комунікативний досвід лінгвоносіїв;

4) за принципом добору реєстрових одиниць словник міститиме мовні одиниці, зафіксовані хоч би одним фразеологічним або тлумачним словником, зокрема в запланованій лексикографічній праці передбачено враховувати й регіональний аспект утілення невербального життя носіїв мови, а отже залучати фраземи з діалектних словників;

5) із культурологічної позиції словник міститиме певні культурологічні коментарі і, відповідно, до словникових статей за певних умов варто долучати мовні одиниці, дібрані з фразеографічних джерел інших мов (білоруська, російська);

6) принципом укладання реєстру фразем є алфавітний принцип, який, зважаючи на невеликий обсяг словника, є найзручнішим для користувача;

7) за способом впорядкування словникових статей передбачено використання ілюстративного матеріалу, енциклопедичну інформацію (якщо така є). У запланованому словнику вживання одиниць враховуватиме варіанти, а також факультативні компоненти структури, синонімічні одиниці, відповідні тлумачення невербальних одиниць (жестові, мімічні, пантомімічні), а також, як зазначалося, міжмовні паралелі

(за умови фіксації таких ФО у фразеологічних словниках інших мов). За цим же принципом варто подавати й ілюстративний матеріал (приклади з художньої літератури, публіцистики);

8) з позиції адресата цей словник розрахований на широке коло читачів, які прагнуть більш глибоко вивчити фразеологічне багатство української мови й розширити уявлення про невербальну поведінку загалом.

Подаємо зразки словникових статей:

БИТИ СЕБЕ [КУЛАКОМ] В ГРУДИ – уживається в ситуаціях, коли мовець гаряче запевняє, переконує кого-небудь у чомусь. Вислів вербалізує відомий жест *бити себе у груди*, який має релігійне значення і виражає ідею покаяння. Спрямованість руху руки на груди пов'язана з тим, що саме на них знаходиться натільний хрест – традиційний сакральний предмет для клятви.

ХИЛИТИ (КЛОНИТИ) ГОЛОВУ – уживається в ситуаціях, коли людина виявляє покірність перед ким-небудь, підкоряється комусь; висловлює свою пошану, повагу до кого-, чого-небудь; журиться, засмучується, перебуває у відчаї. Підґрунтям для утворення вислову послужив невербальний рух *схилити голову*, який ілюструє такий момент: жестикулянт стоячи схиляє голову й дивиться вниз; відповідна поза виражає скорботу та покірність.

До деяких усталених виразів подаються синоніми – один чи кілька:

ОЧІ МЕТАЮТЬ ІСКРИ – уживаються задля вираження негативних почуттів (злості, гніву, незадоволення тощо). Такі вислови вказують на зорову комунікацію, демонструючи недобррозумілість погляду, що може виражатися у розмірі зіниць, широкому розкритті очей чи звуженні повік тощо. Синоніми: *[аж] іскри з очей сиплються (летять, скачуть); кресати очима; метати очима (з очей) іскри*.

В окремих випадках, окрім синонімічних одиниць, пропонуються фразеологізми з інших мов (білоруська, російська).

ПОСИЛАТИ БІСИКИ – вислів є характерними для такої поведінкової реакції як кокетство; він вказує на різне оціню-

ставлення до об'єкта симпатії. Синоніми: *пускати бісики [очима (оком)]; пускати гудзики [очима (оком)]; пускати гедзики*. Пор. рос.: *строить [делать] глазки – кокетничать* “игриво, кокетливо поглядывать на кого-либо, кокетничать с кем-либо”.

ГНУТИСЯ (ЗГІНАТИСЯ) В ДУГУ (В ТРИ ПОГИБЕЛІ) – уживається зі значенням “плазувати, запобігати перед кимсь, виявляючи покірність”. ФО втратила зв'язок із відповідним пантомімічним *жестом гнути* спину і відтворює лише культурно-національні уявлення про поведінку покірної, улесливої людини. Пор.: білор.: *гнуцца ў тры пагібелі* в таких значеннях – “1) вельмі нізка нахіяльца, згінацца; 2) перан. знач. празмерна ўгодніцаць”.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Проект словника фразеологізмів української мови на позначення невербального спілкування має рекомендаційний характер й окреслює основні засади і принципи побудови подібної лексикографічної праці у вітчизняному мовознавстві. Запропонований словник сприятиме актуалізації досліджень у царині фразеології української мови, невербаліки, лінгвокультурології, етнопсихології, а також сприятиме розширенню фразеологічної теорії і практики. Фразеологічне багатство української мови, систематизоване й описане в подібній праці, поглибить знання носіїв мови щодо особливостей уживання тих чи тих лінгвоодиниць, реалізації в мові світоглядних стереотипів, норм спілкування, утілених у жестах, міміці, пантоміміці тощо. У зв'язку із цим, вважаємо, словник має вплинути на підвищення рівня мовної та комунікативної компетенції українців, посприяти зацікавленню у вивченні рідної мови та культурної спадщини, розробці ідей і концепцій дослідження невербальної комунікації в українському науковому просторі.

Література

1. Акишина А. А., Кано Х., Акишина Т. Е. Жесты и мимика в русской речи : Лингвострановедческий словарь. Москва : Русский язык, 1991. 146 с.
2. Григорьева С. А., Григорьев Н. В., Крейдлин Г. Е. Словарь языка русских жестов. Москва-Вена: Языки русской культуры; Венский славистический альманах, 2001. 256 с.

3. Демиденко Г. Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокультурі : монографія. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2014. 175 с.
4. Дубічинський В. В. Лексикографія : навч.-метод. посіб. Харків : НТУ “ХПІ”, 2011. 66 с.
5. Капранов Я. В. Принципи узагальнення словникових відомостей як моделювання плану змісту мови. *Вісник КНУЛ. Серія Філологія*. Том 16. № 1. 2013. С. 46–52.
6. Лепешаў І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2-х т. Мінськ : Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. Т. 1. 672 с. ; Т. 2. 704 с.
7. Осіпова Т. Ф. Невербальні засоби комунікації: комплексна методика опису й лексикографування. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. Vol. VI. P. 107–113.
8. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.
9. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
10. Фразеологический словарь русского языка [свыше 4000 слов. статей] / под ред. А. И. Молоткова. 2-е изд., стереот. Москва : Советская эн-дия, 1968. 543 с.

References

1. Akishyna A. A., Kano Kh., Akishyna T. Ye. Zhesty i mimika v russkoi rechi : Lihvostranovedcheskiy slovar. Moskva : Russkiy yazyk, 1991. 146 s.;
2. Grigorieva S. A., Grigoriev N. V., Kreidlin G. Ye. Slovar yazyka russkikh zhestov. Moskva-Vena : Yazyki russkoi kultury ; Venskiy slavisticheskiy almanah, 2001. 256 s.
3. Demydenko H. Paralinhalni frazeolohizmy v ukrainiit etnokulturi : monohrafiia. Kryvyi Rih : NPP Asteriks, 2014. 175 s.
4. Dubichynskiy V. V. Leksykohrafiia : navch.-metod. posib. Kharkiv : NTU “KhPI”, 2011. 66 s.
5. Kapranov Ya. V. Pryntsypy uzahalnennia slovnykovykh vidomosteiy yak modeliuвання planu zmistu movy. *Visnyk KNUL. Seriya Filolohiia*. Tom 16. № 1. 2013. S. 46–52.
6. Lepeshav I. Ya. Frazeealahichny slovník belaruskai movy : u 2 kh t. Minsk : Belaruskai entsyklopedyia imia P. Brovki, 2008. T. 1., 672 s. ; T. 2, 704 s.
7. Osipova T. F. Neverbalni zasoby komunikatsiit: kompleksna metodyka opysu y leksykohrafuvannia. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2018. Vol. VI. P. 107–113.
8. Slovník frazeolohizmiv ukrainskoi movy / uklad. V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv : Nauk. dumka, 2003. 1104 s.
9. Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. Frazeeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy : navch. posib. Kyiv : Znannia, 2007. 494 s.
10. Frazeeologicheskyyi slovar russkogo yazyka [svyshe 4000 slov. statei] / pod red. A. I. Molotkova. 2-e yzd., stereot. Moskva : Sovetskaia en-diia, 1968. 543 s.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2019 р.

Прийнята до друку 07.05.2019 р.

УДК 811.111'373.7:159.923.3

**SOMATIC IDIOMS DESCRIBING TRAITS OF CHARACTER
IN TEACHING ENGLISH**

Yuliia Yelovska

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
julia.yelovska@gmail.com*

Словська Ю. Фразеологізми із соматичним компонентом на позначення рис характеру людини у вивченні англійської мови

У статті розглядається компонентний склад, структура і вживання фразеологізмів із соматичним компонентом на позначення рис характеру людини у вивченні іноземної мови, англійської зокрема. Проаналізовано стійкі словосполучення англійської й української мов, які описують такі риси характеру людини як-от: доброта, агресивність, балакучість, мовчазність, допитливість. Виявлено, що більшість фразеологічних одиниць характеризується спільністю центральних соматичних елементів, виражених іменниками на позначення назв частин тіла людини (голова, рот, очі, серце, язик).

Ключові слова: фразеологізм, соматичний компонент, іноземна мова.

Еловская Ю. Фразеологизмы с соматическим компонентом, обозначающие черты характера человека в процессе изучения английского языка

В статье рассматривается компонентный состав, структура, а также использование фразеологизмов с соматическим компонентом, определяющих черты характера человека в процессе изучения иностранного языка, в частности английского. Проанализированы устойчивые выражения английского и украинского языков, описывающие такие черты характера как доброта, агрессивность, болтливость, молчаливость и любопытство. Выяснено, что большинство фразеологических единиц характеризуется сходством центральных соматических элементов, которые выражаются существительными, обозначающими названия частей тела человека (голова, рот, глаза, сердце, язык).

Ключевые слова: фразеологизм, соматический компонент, иностранный язык.

Yelovska Yu. Somatic idioms describing traits of character in teaching English

The change of general scientific paradigm to the anthropological stream activates the interest of specialists in different areas to investigate the human-oriented problems, especially in linguistics and phraseology. Outlining previous research it should be mentioned that different aspects of somatic phraseologisms are

investigated in the works of I. Denysenko, V. Hmara, G. Kozorih, Yu. Lapuhina, L. Moiseienko, N. Skorobagatko, F. Vakk and others. However these studies do not cover all the peculiarities of somatic idioms and their usage in teaching foreign languages. This article makes the attempt to represent the importance of involving the knowledge of idiomatic expressions in teaching foreign languages, in particular on the basis of somatic idioms. The main tasks of this research include analyzing the structure and semantics of phraseologisms with somatic components, comparing them with their native language equivalents and implementing these samples into the process of teaching foreign languages, English in particular.

The analysis has shown that both languages manifest a great variety of samples containing somatic nominative components such as “eyes”, “ears”, “lips”, “nose”, “mouth”, “heart”, “tongue”, “blood”. Additionally it has been stated that revealing human traits of character these phraseologisms represent certain variations in their meaning as well as their structure. We have also concluded that such idioms can be a well designed material for illustrating stylistic differences and peculiarities in both languages. For our further studies we leave the issues outlining the peculiarities of English and Ukrainian phraseologisms defying traits of character containing nominative animistic elements.

Key words: phraseological unit, somatic component, foreign language.

Setting the problem and its connection with important research tasks. The change of general scientific paradigm to the anthropological stream activates the interest of specialists in different areas to investigate the human-oriented problems, especially in linguistics and phraseology. Phraseology issues have become the subject of studying in the national and foreign research. There is a considerable amount of papers focused on the theoretical principles and fundamentals of phraseologism defying and classifying. Recent studies make successful attempts to analyze and interpret semantics and compositional structure of different idiomatic expressions. Taking into account the present-day anthropological approach in research streams the interest to somatic idioms becomes quite obvious.

Analysis of recent research and publications. Outlining previous research it should be mentioned that different aspects of somatic phraseologisms are investigated in the works of I. Denysenko, V. Hmara, G. Kozorih, L. Moiseienko, N. Skorobagatko, F. Vakk and others. However these studies do not cover all the peculiarities of somatic idioms and their usage in teaching foreign languages. The meaning of the term “somatism” derives from Greek “soma” denoting “body” and evidently gives the idea of defying somatic idioms as “a phraseology unit with somatic component”. Following L. Moiseienko

they can be determined as the idiomatic expressions containing components nominating the part of the human body or organs, as well as certain natural actions, reactions and processes in their structure [Moiseienko / Мойсеєнко 2015 : 411]. The great interest of language specialists studying idioms with somatic component is generally explained by a considerable number of samples. Such a variety is justified by the principles of phraseologism anthropometricity and anthropomorphic analogies existing in the human mind while his world exploration [Paten / Патен 2015 : 89].

The purpose and tasks of the research. This article makes the attempt to represent the importance of involving the knowledge of idiomatic expressions in teaching foreign languages, in particular on the basis of somatic idioms. The main tasks of this research include analyzing the structure and semantics of phraseologisms with somatic components, comparing them with their native language equivalents and implementing these samples into the process of teaching foreign languages, English in particular.

Presentation of the main research material. Teaching any foreign language requires from the lecturer not only to give the theoretical knowledge and improve language skills among future philologists, but also to develop a wide range of competences. The linguistic and cultural aspect is an important component in comprehensive language training of future foreign language (English) specialists. The education reforms adopted by the Ministry of Education and Science of Ukraine that have taken place in the recent years represent new trends in teaching foreign languages within different education levels. Among them the primary task is to implement an integrated approach in teaching foreign languages.

According to the above mentioned requirements it is necessary to include the linguistic and cultural information into the process of teaching English. The best way to show the peculiarities of foreign language world view to the non-native speakers is to enrich the traditional methods of training by means of applying foreign language idioms in comparison to their native language equivalents.

This paper is focused on describing the structure and meaning differences of set expressions with somatic components in English and Ukrainian. It should be mentioned that both languages manifest a

great variety of samples containing somatic components. It can be explained by the common trend of world investigation by the human himself. Although revealing human traits of character these phraseologisms show certain variations in their meaning as well as their structure. It should be noted that the list of analyzed idioms has been selected due to the typical structure and nominative elements mostly nouns defying the organs or parts of the human body.

The main difficulty that arises while studying such set expressions is connected with the search of an appropriate native language equivalent. Taking into account that two languages show significant differences in the word stock and grammar, the peculiarities of language formation, language ethics and communication specificity, it becomes quite obvious that some idioms represent similar structure but wider range of meaning. On contrary the same meaning is shown by different word combinations including different core components.

Describing the traits of character both nations the British and Ukrainians use mostly the same elements denoting the parts of human body or face. Analyzing the selected English and Ukrainian phraseological units it has been noticed that the key nominative elements describing human traits of character are eyes, ears, lips, nose, mouth, heart, tongue, blood, etc.

Kindness is manifested by the idioms having the inner components represented by the noun “heart”. Heart is considered to be the core element of these idioms obviously because this organ is associated with abilities to express emotions and show feelings positive in particular. Analyzing English set expressions defying a kind, emotional and sympathetic person their structural inhomogeneity is revealed. Despite the common feature of containing the core noun element these samples demonstrate different frames built up according to the following schemes: “noun + preposition + noun”, “verb + noun”, “preposition + noun”. For instance: *heart of gold* (6, p. 102); *one’s heart bleeds* (6, p. 111); *with all heart* (6, p. 123); *from the bottom of one’s heart* (6, p. 97); *heart in the right place* (6, p. 140); *to take to heart* (6, p. 119). In case of involving this material into the language training the tutor should bear in mind that these idioms have the corresponding

Ukrainian equivalents, mainly illustrated by the samples having the similar structure such as: *золоте серце* (4, p. 793); *серце кров'ю обливається* (4, p. 400); *всім серцем* (4, p. 798); *від щирого / чистого серця* (4, p. 800); *брати до серця* (4, p. 799). It should be noted that English set expressions do not show the same variety.

Moreover considering phraseology units of above mentioned languages, Ukrainian idioms demonstrate the higher level of productivity and diversity while defying a kind and sympathetic person and implemented in the attributive constructions: *велике серце* (4, p. 792); *добре / живе серце* (4, p. 793); *м'яке серце* (4, p. 793); *розм'якло серце* (4, p. 794). In addition the Ukrainian word combinations with figurative meaning containing the “heart” component and built up in the frame of “noun + verb” represent a great variety of emotions fear, love, envy, joy, anxiety etc.: *серце холодне* (4, p. 792); *серце тремтить* (4, p. 792); *серце заграло* (4, p. 793); *серце запалало* (4, p. 793); *серце в'яне* (4, p. 794); *серце каменем лежить* (4, p. 795); *черв'як точить серце* (4, p. 798); *холодна жаба сидить на серці* (4, p. 799). We can assume that the following diversity can be explained by cordocentrism philosophical paradigm defying the heart as the centre of human existence, prevailing in the Ukrainian world view.

On contrary describing the person, who bears opposite characteristics such as aggressiveness and the lack of sympathy in English and Ukrainian there are illustrations having dynamic core nominative elements. Unlike with the positive trait mainly presented by the set expressions with the noun “heart” English negative ones are revealed by means of other somatic nominations, in particular constructions including nouns “blood”, “head”, “mouth” or their derivatives. The structure of these phraseological units is also quite diverse: *heart of stone* (6, p. 102); *hot-blooded* (6, p. 28); *to make one's blood boil* (6, p. 29); *from foam at the mouth* (6, p. 117). Moreover their Ukrainian equivalents defining the same meaning use similar nouns “серце”, “голова”, “кров”, “рот”: *без серця* (4, p. 799); *кам'яне серце* (4, p. 793); *серце кам'яніє* (4, p. 795); *гаряча голова* (4, p. 181); *кров закипіла* (4, p. 399); *аж піна з рота скаче* (4, p. 762); *з піною в роті* (4, p. 762). Similarity in component and structure construction of idioms in both languages

can be explained due to similar observations of people being in the state of rage or anger.

Talkativeness is represented by the phraseology units containing the core somatic element expressed by the noun “tongue” and its derivatives introduced in the verbal constructions: *to have a ready tongue* (6, p. 100); *to be loose-tongued* (6, p. 89); *to have a tongue that runs* (6, p. 104); *to have too much tongue* (6, p. 102).

Ukrainian equivalents describing person’s excessive speaking activity show a number of samples made up by means of the same somatism, but very diverse in structure, for example: *держати язик далеко від розуму* (4, p. 975); *на весь язик* (4, p. 975); *язик без кісток* (4, p. 976); *проворний на язик* (4, p. 976); *язик добре підвішений / причеплений / прив’язаний* (4, p. 976); *язик поза вухами телінається* (4, p. 977); *язик розв’язався* (4, p. 977); *язик як помело / лопатень / млин* (4, p. 977); *вертіти / дзигороти / дріботіти / лопотіти / плескати / теліпати / тріпати язиком* (4, p. 978). We can assume that Ukrainians pay much attention to the amount and value of spoken information. Having such a number of these phraseologisms represented mostly in the condemned manner while describing person’s talkativeness, it can be concluded that excessive meaningless speaking activity is criticized by our nation.

The opposite characteristic of a silent or not very sociable person is also represented by the idioms using the central elements the names, nominating the organs responsible for the speaking activity as “tongue”, “lips”, “mouth”: *to hold one’s tongue* (6, p. 103); *to lose tongue* (6, p. 102); *to have one’s lips sealed* (6, p. 101); *to bite one’s lip* (6, p. 90). Ukrainian equivalents also show the same verbal idiomatic constructions such as: *держати язик за зубами* (6, p. 975); *зав’язати язик* (6, p. 975); *як води в рот набрав* (6, p. 977); *затуляти рота* (6, p. 762); *забути язика в роті* (6, p. 762); *ні пари з вуст* (6, p. 161).

Talkativeness is usually accompanied with another characteristic such as excessive curiosity. English phraseological units as well as Ukrainian ones mostly describe this trait of character as a negative one. The scope of analyzed items shows that the central somatic elements in the structure of idioms defying inquisitiveness are the following: “nose”, “ears”, “eyes”: *to poke one’s nose*

(6, p. 112); *big nose* (6, p. 202); *nosy packer* (6, p. 202); *be all eyes /ears* (6, p. 88). The distinguished English phraseological units are built according to the structures “verb + noun” or “adjective + noun” accompanied by additional components such as prepositions or articles. It should be noted that the English nominative constructions manifest the metonymic meaning transition and simultaneously describe his / her character. In addition these idioms can hardly be translated into Ukrainian that can cause certain difficulties for non-native speakers while comparing two languages.

This trait of character is also described in the folk tradition of our nation. However analyzing Ukrainian idioms it can be concluded that firstly these samples are represented mostly by the full sentences including the key somatic component “nose”: *Не сунь свого носа до чужого проса* (1, p. 98); *Приткне носа і до нас* (1, p. 398); *Лучче б глядів свого носа, ніж чужого проса* (5, p. 426); *В чуже просо не тич носа* (5, p. 429); *Не сіяв проса, не тикай носа* (5, p. 429). Secondly they contain a certain piece of advice, warning the person from excessive inquisitiveness.

Comparing idiomatic expressions in both languages we come to conclusion that the majority of illustrations show the similar structure and meaning. Above mentioned idioms can be used in comprehending stylistics issues of both languages showing their similarity and peculiar differences. Comparing the following examples such as: *heart of stone – кам'яне серце* or *hot-headed – гаряча голова* the specificity of metonymy meaning formation can be introduced. Typical grammar and component peculiarities are easy to be explained, for instance compound word formation describing person's traits of character. However it should be taken into account that certain samples show complete difference in the structure and hardly can be compared to the native language units (*nosy packer – Не сунь свого носа до чужого проса*).

Conclusions and perspectives of further scientific research.

In this research we have made an attempt to focus on describing the structure and meaning differences of somatic idioms in English and Ukrainian. The analysis has shown that both languages manifest a great variety of samples containing somatic nominative components such as “eyes”, “ears”, “lips”, “nose”,

“mouth”, “heart”, “tongue”, “blood”. Additionally it has been stated that revealing human traits of character in particular kindness, anger, talkativeness, silence, curiosity these phraseologisms represent certain variations in their meaning as well as their structure. We have also concluded that such idioms can be a well designed material for illustrating stylistic differences and peculiarities in both languages. For our further studies we leave the issues outlining the peculiarities of English and Ukrainian phraseologisms defying traits of character containing nominative animistic elements.

Література

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
2. Мойсеєнко Л. Соматизми в українській, німецькій та польській мовах із компонентом найменування “частина тіла людини”. *Київські полоністичні студії*. 2015. Т. XXVI. С. 410–415.
3. Патен І. Соматичний компонент у складі фразеологічних одиниць зі значенням переміщення у просторі (на матеріалі української, польської та англійської мов). *Проблеми гуманітарних наук. Серія “Філологія”*. 2015. Вип. 36. С. 88–96.
4. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.
5. Українські прислів'я і приказки / уклад. М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
6. Oxford Dictionary of Idioms / ed. J. Siefring. New York : Oxford University Press, 2004. 340 p.

References

1. Zhaivoronok V. V. Znaky ukrayinskoï etnokultury : slovnyk-dovidnyk. Kyiv : Dovira, 2006. 703 s.
2. Moiseienko L. Somatyzy v ukrayinskiy, nimetskiy ta polskiy movah iz komponentom naumenuvannia “chastyna tila liudyny”. *Kyivski polonistychni studii*. 2015. T. XXVI. S. 410–415.
3. Paten I. Somatychnyi komponent u skladi frazeolohichnyh odynyts zi znachenniam peremishchennia u prostori (na materialy ukrayinskoï, polskoï ta anhliiskoï mov). *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia “Filolohiia”*. 2015. Vyp. 36. S. 88–96.
4. Slovnyk frazeolohizmiv ukrayinskoï movy / uklad. V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv : Nauk. dumka, 2003. 1104 s.
5. Ukrainski prysliviia i prykazky / uklad. M. Nomys. Kyiv : Lybid, 1993. 768 s.
6. Oxford Dictionary of Idioms / ed. J. Siefring. New York : Oxford University Press, 2004. 340 p.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2019 р.

Прийнята до друку 07.05.2019 р.

УДК 811.161.2'276.6:622

ВІДОНІМНІ ДЕРИВАТИ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ГІРНИЧОЇ СПРАВИ

Жанна Колоїз

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
koloiz.zv@gmail.com*

Колоїз Ж. Відонімні деривати в термінології гірничої справи

У статті досліджено апелювативні відонімні деривати, що функціонують у термінологічному корпусі гірничої справи, з'ясовано їх дериваційно-генетичні зв'язки. На прикладі найменувань гірських порід та мінералів простежено способи словотворення, виявлено найпродуктивніші форманти, проілюстровано ті чи ті фонеморфологічні процеси, які супроводжують процес словотворення (чергування, усічення, інтерфіксація). Розглянуто особливості адаптації та кодифікації відонімних найменувань на українському ґрунті, їхню варіантність, зроблено спробу пояснити причини її появи. Акцентовано на непослідовності й суперечливості у продукуванні й написанні апелювативних відонімних дериватів, що подекуди відбувається усупереч із чинними нормами (орфоепічними, орфографічними, словотвірними і т. ін.) української мови. Виокремлено передусім варіантність, зумовлену написанням: латинських літер *g* і *h* українською мовою; відонімних дериватів, спродукованих на основі власних назв, що ілюструють подвоєння; онімного дериватора й апелювативного деривата, пов'язаного із так званим правилом “дев'ятки”; іншомовних букв і буквосполучень, використовуваних для позначення невластивих українській мові звуків тощо.

Ключові слова: гірнича термінологія, відонімний дериват, онімний дериватор, формант, суфікс, фонеморфологічні процеси, правопис.

Колоиз Ж. Отонимные дериваты в терминологии горного дела

В статье исследуются апеллювативные отонимные дериваты, функционирующие в терминологическом корпусе горного дела, выясняется их деривационные и генетические отношения. На примере наименований горных пород и минералов прослеживаются способы словообразования, определяются самые продуктивные форманты, иллюстрируются те или иные фонеморфологические процессы, которые сопровождают процесс словообразования (чередование, усечение, интерфиксация). Рассматриваются особенности адаптации и кодификации отонимных наименований в украинском языке, их вариантность, делается попытка объяснить причины ее

появления. Акцентируется внимание на непоследовательности и противоречивости в продуцировании и написании апеллятивных отонимных дериватов, что иногда происходит вопреки действующим нормам (орфоэпическим, орфографическим, словообразовательным и т. д.) украинского языка. Комментируется прежде всего вариантность, связанная с написанием: латинских букв *g* и *h* украинским языком; отонимных дериватов, образованных на основе имен собственных, которые иллюстрируют удвоение; онимного дериватора и апеллятивного деривата, связанного с так называемым правилом “девятки”; иноязычных букв и буквосочетаний, используемых для обозначения несвойственных украинскому языку звуков и т. п.

Ключевые слова: горная терминология, отонимный дериват, онимный дериватор, формант, суффикс, фономорфологические процессы, правописание.

Koloiz Zh. Onym Derivatives in Mining Terminology

The paper investigates the appellative onym derivatives that function in the Mining terminology. It also focuses on the derivative-genetic connections. The nominations of rocks and minerals become the basis of tracing the methods of word formation (morphological and non-morphological). Furthermore these language units allow distinguishing the most productive formants, such as the suffixes *-um*, *-im*, and *-lim*. Moreover this research studies the certain problems of the derivative base formation, its semantics and some of the phono-morphological processes, which accompany the process of word formation (alternation, truncation, interfixation). It is observed that the typical way for specific Mining term production is interfixation. It is defined as a morphological phenomenon, in which an asemantic gasket appears on a morphemic seam. Intermorphemic segments generally fulfill a formal function. Their task is to simplify the process of combining morphemes. The most commonly reduced language units are one-component finite segments, consisting of a vowel phoneme or phonemic combinations.

The paper reveals the peculiarities of adaptation and codification of distinctive Ukrainian nominations, their variability, as well as explains the reasons for its formation. The emphasis is laid on the inconsistency and contradictions in the production and spelling of appellative onym derivatives, which sometimes occurs contradicting the current principles of the Ukrainian language (orphoetic, spelling, word formation, etc.). Firstly, the variation of spelling the Latin letters *g* and *h* in the Ukrainian language is distinguished. Secondly onym derivatives that are produced on the basis of their own nominations and illustrate doubling are analyzed. Thirdly onym derivatives and appellate derivatives associated with the so-called “nine” rule are investigated. The usage of foreign language letters and letter combinations denoting sounds, which are not specific to the Ukrainian language are represented.

The lack of research studying the problems of standardization and unification of Mining terminology leads to the emergence of so-called double standards. Moreover, such double standards are represented by lexicographic works and give the right to choose sometimes correct substitutes.

Key words: mining terminology, onym derivate, onym derivative, formant, suffix, phonomorphological processes, spelling.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. На сучасному етапі розвитку вітчизняної лінгвістичної науки не виникає жодних сумнівів, що термінознавство є однією з провідних її царин, розбудова якої зумовлена як науково-технічним прогресом, так і національним відродженням України. Термінологія “стала невід’ємним і важливим складником лексичної мовної системи”, невіддільною частиною науково-дослідницької діяльності, “що засвідчує досягнення кожної окремої ділянки знання на певному етапі її розвитку” [Tomilenko / Томіленко 2015 : 5].

Упродовж кількох десятиліть українські термінологи активно розробляють як загальні термінологічні поняття, так і часткові, ті, що пов’язують із відповідною термінологічною підсистемою (С. Булик-Верхола, М. Вакуленко, Л. Веклинець, І. Волкова, В. Захарчин, О. Карабута, Л. Козак, М. Костенко, І. Кочан, З. Куньч, Т. Лепеха, О. Литвин, С. Локайчук, Л. Малевич, Г. Наконечна, Н. Непійвода, Н. Овчаренко, Г. Онуфрієнко, В. Пілецький, М. Процик, Г. Ракшанова, Н. Руколянська, Л. Симоненко, М. Шашко, Л. Філюк, Д. Шапран, Н. Яценко та ін.). На сьогодні, за підрахунками лінгвістів, уже систематизовано й проаналізовано матеріали понад сто терміносистем [Tomilenko / Томіленко 2015 : 23]. Численні термінознавчі здобутки сприяли розбудові вітчизняної термінознавчої думки, окреслили перспективи подальших напрацювань. Дослідження тієї чи тієї фахової лексики стало “важливою науково-технічною проблемою, від успішного розв’язання якої залежить ефективність міжнародних контактів держави та її місце у світовому розподілі праці” [Vakulenko / Вакуленко 2015 : 10].

Не залишилася поза увагою науковців і так звана гірничо-термінологія, або термінологія гірничої справи (В. Альохін, О. Барабанова, В. Білецький, П. Василенко, О. Колган, О. Колоколов, Т. Котишева, В. Мирний, Б. Панов, І. Сокол, І. Шелудько та ін.). Одні з них працюють над унормуванням та стандартизацією фахової лексики зазначеної царини, другі – з’ясовують її семантичні особливості, витлумачують значення, треті – досліджують дериваційну структуру, окреслюють шляхи

та способи творення гірничих найменувань на різних етапах розвитку терміносистеми і т. ін. Як зауважують дослідники, “в основному термінотворення й кодифікація номенклатури цієї галузі відбувалися в 20–30-ті рр. минулого століття” [Sokol / Сокол 2013 : 53], як “функціональна підсистема національної мови українська гірнична термінологія пройшла довгий і досить складний шлях становлення, про що свідчать численні пам’ятки писемності, історичні документи та лексикографічні праці”, особливо значного розвитку “набула в 90-і рр. ХХ ст. – час становлення державності в Україні” [Kolhan / Колган 2009 : 13]. Однак говорити про те, що теорія гірничого термінознавства на сьогодні є викінченою, вочевидь, зарано. Адже в термінологічному активі потужного гірничо-видобувного та гірничо-переробного секторів ще чимало проблемних, остаточно не розв’язаних питань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Термінологічна система гірничої справи має самобутній характер та глибоку історію, що не могло залишитися поза увагою лінгвістів. Це сприяло появі цілої низки наукових праць теоретичного та прикладного характеру [Sokol / Сокол 2013 : 52–57]. Як вітчизняні, так і зарубіжні науковці досліджують гірничу терміносистему здебільшого з позицій синхронії, обґрунтовуючи теоретичні засади її вироблення (Т. Богатирьова, М. Бонеліс, С. Левіна, І. Лях, С. Решетняк, А. Рудакова, О. Сичова, Н. Устинова, Р. Фролов та ін.). Зроблено загалом успішну спробу з’ясувати лексико-семантичні основи й української термінології гірничої справи, визначити шляхи та способи творення гірничих найменувань на різних етапах розвитку терміносистеми. У 2009 році в науковому обігу з’явилася комплексна дисертаційна праця, об’єктом дослідження якої стала українська гірнична термінологія, зокрема її семантична та словотвірна структура [Kolhan / Колган 2009]. Щоправда, деякі з питань чи то розглянуті лише принагідно, чи то продовжують залишатися дискусійними. Це стосується як теоретичних, так і прикладних аспектів дослідження тих чи тих понять в українському гірничому термінознавстві. З-поміж усього розмаїття проблемних моментів вирізняється

уналежнення окремих термінів до гірничої (чи то суміжної з нею) царини (пор.: “гірнична наука вивчає умови залягання *родовищ корисних копалин* і фізичні явища, що відбуваються в товщі гірських *порід* при створенні гірничих виробок, способи видобування і збагачування *корисних копалин*, організацію виробництва, яка зумовлює безпечну й економічну розробку *родовищ*”, передбачає “дослідження в галузі розкривання і систем розробки *родовищ*, гірничої геомеханіки, маркшейдерії, боротьби з рудниковим газом і пилом, гірничої економіграфії тощо” [Тлумачні гірничі словники / Тлумачний гірничий словник 1998 : 3]), процеси номінації спеціальних понять, спосіб продукування похідних дериватів, установа дериваційної бази, мотиваційних відношень і т. ін.

Мета запропонованої статті – дослідження апелювативних відонімних дериватів, що функціонують у термінологічному корпусі гірничої справи, крізь призму дериваційних особливостей, чинного правопису, нормалізації та стандартизації. Задля досягнення мети зроблено акцент на проблемах сучасної гірничої термінології загалом та дискусійних моментах у продукуванні відонімних дериватів зокрема, їхніх зв’язках із дериваційною базою.

Виклад основного матеріалу. Процес формування української термінології, як відомо, розпочався фактично після закінчення громадянської війни: з 1921 року у складі ВУАН почав функціонувати Інститут української наукової мови, завдання якого полягало в укладанні термінологічних словників, у нормалізації української наукової термінології. Поодинокі спроби розбудови української термінології засвідчені ще в ХІХ ст.: у 1861 році в журналі “Основа” з’явилася стаття Миколи Левченка “Замітки про русинську термінологію”, де він пропонує створювати наукові терміни в дусі народної мови, аби їх міг сприймати сам народ, водночас виступаючи проти запозичень у термінології. До статті було додано словничок, що містить не більше двох десятків слів, створених самим автором, зокрема й на позначення тих понять, що активно функціонують у гірничій справі: фахову лексему *автомат* пропонувалося замінити терміном *саморух*, *механіка* – *силодійня*, *натрій* –

солець, алюміній – глинець, азот – душець, хлор – зеленець, басейн – котловина, канал – провід, циліндр – валець, елемент – первина, метал – ковань, мінерал – нерост, крушець тощо [Levchenko / Левченко 1861].

Початок формування термінології власне гірничої справи припадає на 1924 рік й пов'язується з систематичною термінологічною працею в Гірничій секції, яка опрацювала й відредагувала близько тисячі основних термінів галузі, що згодом прислужилися при впорядкуванні словника загальнотехнічної термінології. У 1931 році у Харкові побачив світ і вузькоспеціальний “Словник гірничої термінології”, де в поглядах на засади добору термінологічної лексики засвідчена й так звана пуристична тенденція: більш звичні, але неукраїнські терміни рекомендували замінити на спродуковані на українському ґрунті, однак малозрозумілі не лише спеціалістам, а й широкому загалу: *благородний* витлумачувався через лексему *доброродний*; *вентилятор* – *вітрогон*; *врубмашина* – *зарубувалка*; *завод* – *виробня*; *качання насосом – смокування*; *зарубка вертикальна* – *заруб сторчовий*. Деякі з найменувань отримали по три і більше синонімічні відповідники: наприклад, *бобина* (для канату) – *шпуля, навій, мітніня*; *канат* – *линва, мотуз, лина, корда, мотов'яз, гужва*; *пласт* – *верства, шар, скиба, ряд, пластів'я, штих, верстовиця*. Чимало пропонованих гірничих термінів запозичувалися з російської мови шляхом калькування: *отметчик* – *значій*; *пыль инертная* – *пил байдужий*; *устье* – *горло, гирло, горловище*; *шест* – *тичина, жердина*; *ямщик* – *кидальник, ямкар*.

Пошуки україномовного терміна активізувалися особливо тоді, коли для означення того чи того поняття використовувався незрозумілий рідковживаний іншомовний: термін *апофіза* (рос. жилы) (< грец. *apophysis* – відросток) зі значенням “відгалуження магматичного тіла в сусідні гірські породи” став поступово витіснятися терміном *паросток*; термін *конгломерат* (< лат. *conglomerate* – нагромаджувати, ущільнюватися) потрактовували здебільшого як “зцементована гірська порода, що складається здебільшого з гальки та домішки піску, гравію”;

із тим же значенням використовували і фахову лексику на зразок *зліпинець, зліпняк, зліпище*.

Подекуди однослівні запозичені терміни отримували кількаслівні відповідники: як синонімічні використовувалися *маркшейдер* (< нім. Markscheider < Mark – межа, scheider – відокремлювати) – *гірничий інженер*; для означення “галузі гірничої науки, яка здійснює просторово-геометричні вимірювання в надрах Землі і на відповідних ділянках її поверхні” пропонувалося кілька термінів: *маркшейдерія, маркшайдерство*, і навіть двокомпонентний – *мірництво гірниче*. Іноді навпаки: двокомпонентні пропонувалося замінити однокомпонентними: рос. *мастер ламповый* українською мовою передавалося як *лямпівник, ламповий*; рос. *буровые скважины* – *свердловини*.

Термінологічні словосполучення в термінології гірничої справи – явище непоодиноке (наприклад, наявні близько сорока терміносполучень зі стрижневим словом *шахта*, що поширюється здебільшого прикметником: *буровугільна, вентиляційна, водовідливна, видавальна, витяжна, похила, негазова*; аналогічна ситуація й зі словом *штанга* – *бурова, ведуча, обертова, вибивна, гнучка, ловильна, напрямна, насосна, відбійна* і т. ін.).

Сьогодні більш ґрунтовного аналізу потребують зв’язки спеціальної лексики гірничої справи всередині системи та її відношень зі словами загальнолітературної мови. Недостатньо опрацьованими є й питання нормалізації й уніфікації гірничої термінології, що призводить до появи так званих подвійних стандартів (у гірничій термінології паралельно функціонують *липкість = клейкість; морозостійкість гірських порід = морозотривкість гірських порід; мулисті потоки = каламутні потоки; навал висадженої гірничої маси = розвал висадженої гірничої маси; насосний агрегат заглибний = насосний агрегат занурений; оголення гірських порід = відслонення гірських порід*). Причому такі подвійні стандарти репрезентовані й лексикографічними працями, які дають право вибору, що подекуди є не завжди правильним (*розкіска / розкосина; башмак / черевик колони насосно-компресорних труб; падіння пласта /*

шару/ жили/ поверхні розриву; перекинута / перевернута залягання; центр ствола / стовбура шахти). Можна відзначити момент, що стосується не тільки професійної термінології, а й загальномовного питання щодо вживання / невживання термінів-дієприкметників: швидкодіючий чи той, який швидко діє; швидкорізальний, швидкоріжучий чи той, який швидко ріже; швидкотвердіючий, швидкотверднучий чи той, який швидко твердіє (твердне). Це питання залишається й досі дискусійним.

З лінгвістичних позицій заслугове на увагу й виявлення генетичних особливостей термінів гірничої справи, а також адаптація іншомовних запозичень на українському ґрунті. Так, наприклад, фонетично-граматична адаптація запозичень з німецької мови (*абзетцер* < *Absetzer*; *маркшейдер* < *Markscheider*; *шахта* < *Schacht*; *штрек* < *Streck*; *шурф* < *Schurf*; *шнек* < *Schneck*) суттєво відрізняються від, скажімо, запозичень із грецької (*авгіт*, *автоген*, *аероліт*, *азбест*), латинської (*абляція*, *абсорбер*, *агрегація*, *альбіт*, *альдегіди*), французької (*азурит*, *алонж*, *алуніт*, *амальгама*). До того ж деякі номени були запозичені опосередкованим шляхом. Скрупульозного дослідження потребує і вплив запозичених терміноелементів на формування національної терміносистеми (*аквамарин*, *акваметрія*, *акванал*, де *аква*... < лат. *aqua* – вода; *акваметрія* – методи визначення кількості води в різних речовинах; *акванал* – вибухова речовина, що містить воду, до складу якої входить дисперсний алюміній). Генетичний опис мав би обов'язково репрезентуватися у спеціальних лексикографічних працях.

На окрему увагу заслугове група так званих відонімних термінів, наприклад для найменування гірських порід, як-от: *монцон+ім* ← Монзоні “найменування гори в Альпах”; *сієн+ім* ← Сієна “найменування міста в італійському регіоні Тоскана”; *бокс+ім* ← ле’Бо “найменування місцевості на півдні Франції”; *кімберл+ім* ← Кімберлі “найменування міста в Південно-Африканській Республіці”; *ліпар+ім* ← Ліпарі “один із вулканічних островів у Тірренському морі на північ від Сицилії”; *штрєнг+ім* ← Штрєнг “прізвище німецького мінералога Й. А. Штрєнга”; *штрєнц+ім* ← Штрєнц “прізвище

німецького мінералога Г. Штунца” і т. ін. чи то для номінації хімічних елементів: *тор+ій* ← Тор “ім’я бога-громовержця в давньоскандинавській міфології”; *цер+ій* ← Церера “найменування найближчої до Сонця й найменшої серед відомих карликових планет Сонячної системи”; *тантал* ← Тантал “ім’я героя давньогрецької міфології”; *ітерб+ій* ← Ітербю “найменування селища в Швеції”; *каліфорній* ← Каліфорнія “найменування штату у США”; *палад+ій* ← Паллада “ім’я в давньогрецькій міфології; найменування астероїда”; *рен+ій* ← Рейн “найменування річки”; *сканд+ій* ← Скандинавія “найменування регіону в Північній Європі”; *терб+ій* ← Ітербю “найменування селища в Швеції” тощо. Ідеться не лише про той чи той спосіб продукування [Barabanova / Барабанова 2010], форманти, використовувані у процесі деривації, але й про відповідні проблеми встановлення дериваційної бази, її семантичних особливостей, виявлення тих фонеморфологічних процесів, які супроводжують процес словотворення. Важливою залишається й проблема стабілізації та нормалізації відповідної термінології гірничої справи.

Варто віддати належне науковцям, об’єктом вивчення яких стали чи то терміни гірничої справи загалом [Kolhan / Колган 2009], чи то однієї з її сфер, скажімо, гірничо-мінералогічної [Ovcharenko / Овчаренко 1996]. Для реалізації мети тієї чи тієї дисертаційної праці вони сформулювали і в основному успішно розв’язали окреслені завдання. Однак з-поміж усього розмаїття розв’язуваних проблем відомимим гірничим (мінералогічним [Panko / Панько 1994 : 71]) дериватам усе ж таки приділено недостатньо уваги. Щоправда, протягом останнього десятиліття у вітчизняному термінознавстві з’явилося чимало праць, де одним із ключових понять є термін епонім, який витлумачують чи то як власну назву, що стала “основою для творення мовного знака з новим значенням”, чи то як “термін, утворений від власних імен” [Dziuba / Дзюба 2010 : 55]. Такі праці актуалізують переважно медичну (Б. Банул, Н. Назарчук, Н. Решетилова, Г. Сингаївська, Л. Стегницька, О. Харик та ін.), рідше анатомічну (В. Лисенко), валеологічну (Л. Удовенко), спортивну (Р. Коваль, О. Романчук, К. Якимів),

астрономічну (А. Соломахін) епонімію. Подекуди дослідники акцентують увагу на семантичних особливостях дериваційної бази, як-от: *прізвищеві та відпрізвищеві терміни в мові української фізичної термінної системи* [Мукулчук / Микульчик 2016]. У будь-якому разі впадає в око те, що аналізові піддають здебільшого словосполучення, одним із компонентів яких є власна назва, як-от: *симптом Брунаті, симптом Левассера, синдром Штофера, синдром Мондора, ефект Барнетта, ефект Казимира, квантовий ефект Хола, метеорит Альснде, телескоп Шмідта, телескоп Максutowa, серія Бальмера, петля Барнарда, комета Шмідта, комета Галлея, меридіан Керрінгтона, критерій Джинса, шкала Фаренгейта* тощо. Пор. назви мінералів: *мінерал Гентце, мінерал Дюррфельда*.

Термінологія гірничої справи ілюструє низку найменувань-апелятивів, утворених на основі тих чи тих онімів за допомогою суфіксальних формантів, переважно суфіксів *-ит* (*бранер+ит* ← Браннер “прізвище американського геолога Дж. Браннера”; *брус+ит* ← Брус “прізвище американського мінералога А. Бруса”; *кізер+ит* ← Кізер “прізвище німецького вченого, представника натурфілософського напрямку в медицині Д. Г. фон Кізера”; *пруст+ит* ← Пруст “прізвище французького хіміка Ж. Пруста”; *борн+ит* ← Борн “прізвище австрійського мінералога та металурга І. фон Борна” тощо), *-ім* (*брук+ім* ← Брук “прізвище англійського мінералога Г.-Дж. Брука”; *бурнон+ім* ← Бурнон “прізвище французького мінералога Дж. Бурнона”; *епсом+ім* ← Епсом “назва мінеральних джерел в Англії”; *колумб+ім* ← Колумб “прізвище мореплавця Х. Колумба”; *нагіаг+ім* ← Нагіаг “найменування родовища в Румунії”; *отен+ім* ← Отен “назва міста у Франції” тощо), рідше суфіксів *-ин* (*андез+ин* ← Анди “найменування гір у Південній Америці”; *спесарт+ин* ← Спесарт (Шпесарт) “найменування родовища в Баварії”), *-ін* (*корнеруп+ін* ← Корнеруп “прізвище датського геолога А. Н. Корнерупа”; *пен+ін* ← Пенніни (Пеннінські Альпи) “найменування гірських хребтів у Західних Альпах, Швейцарії та Італії”; *сильв+ін* ← Сильвія “ім’я французького хіміка Сильвії де ля Баш”), *-ан* (*нозе+ан* ← Нозе “прізвище французького мінералога К. В. Нозе”; *обсиді+ан* ←

Обсидіус “ім’я римлянина, який привіз камінь із Ефіопії”), *-ій* (*ванад+ій* ← Ванадіс “ім’я давньоскандинавської богині краси”), *-ар* (*адул+ар* ← Адула “назва родовища в горах Адула в Швейцарії”).

У разі, коли твірна основа закінчується на голосний, формант *-ім* згідно з чинними правописними нормами набуває відповідного оформлення (*-ім*). Наприклад: *паско+ім* ← Паско “найменування департаменту в Перу”; *танге+ім* ← Танге “найменування ущелини у Ферганській долині”; *хунчжао+ім* ← Хун-Чжао “прізвище китайського мінералога Чжан Хун-Чжао”; *чао+ім* ← Чао “прізвище американського метролога Е. Чао”; *юрі+ім* ← Юрі “прізвище американського дослідника Г. К. Юрі”; *юта+ім* ← Юта “найменування штату у США”; *яго+ім* ← Яго “прізвище американського колекціонера Д. Б. Яго”; *ямато+ім* ← Ямато “найменування родовища в Японії” тощо. Іноді такі відонімні деривати отримують незвичне для української мови графічне й орфоепічне оформлення, як-от: *сакураї+ім* ← Сакураї “прізвище японського мінералога-аматора К. Сакураї”.

Окрім того, деякі з відонімних дериватів спродукованої неморфологічними способами, як-от: *каолін* ← Каолін “найменування місцевості в Китаї” (пор.: номера стала дериваційною базою для продукування іншого деривата *каолін+ім*); *полукс* ← Полукс “ім’я давньогрецького міфічного героя” (пор.: *полуц+ит* – інша назва відповідного мінералу утворена морфологічним способом – засвідчує певні фонорморфологічні процеси); *халкедон* ← Халкедон “найменування давньогрецького міста, розташованого в Малій Азії”; *гент+гельвін* ← Гент “прізвище німецько-американського хіміка і мінералога Ф. А. Гента” та гельвін; *ульв+о+шпінель* ← Норра-Ульве “найменування родовища в Швеції” та шпінель (пор.: *ульв+ім* – інша назва відповідного мінералу утворена морфологічним способом); *петербайліс+ит* ← Петер Байліс “ім’я та прізвище мінералога”; *урал+бор+ит* ← Уральські “найменування гір” та бор тощо. Подекуди натрапляємо на зразки, коли різні деривати спродуковані на основі однієї і тієї ж дериваційної бази або, навпаки, на основі різної дериваційної

бази утворені омонімічні одиниці. Наприклад, найменування мінералів *бертьєр+ин* та *бертьєр+ит* спродуковані від антропоніма Бертьє “прізвище французького хіміка і геолога П’єра Бертьє”; для номінації мінералів *ковел+ин* і *ковел+ит* послужило прізвищеве найменування італійського мінералога Н. Ковеллі; *мос+ит* ← Моос “прізвище німецького мінералога та геолога К. Ф. Х. Мооса ” та *мос+ит* ← Мосс “найменування родовища в Норвегії”.

Низка дериватів містить у своїй структурі компонент *літ* (< грец. *lithos* – “камінь”) у функції суфіксоїда. Причому такий формант здебільшого не приєднується за допомогою сполучних голосних *о* чи *е*, як це буває зазвичай у композитних утвореннях, а доданий до твірного слова загалом, наприклад: *бенділіт* ← Бенді “прізвище першовідкривача М. Ч. Бенді”; *індріаліт* ← Індрія “найменування родовища в колишній Югославії”; *маріаліт* ← Марія “ім’я дочки німецького мінералога Г. Розе”; *осуміліт* ← Осумі “найменування провінції в Японії”; *оямаліт* ← Ояма “найменування родовища в Японії”; *перциліт*, *персиліт* ← Перці “прізвище англійського металурга Дж. Перці”; *сагамаліт* ← Сагама “прізвище фінського геохіміка Т. Сагами”; *тугуаліт* ← Тухуа “найменування Нової Зеландії мовою маорі” (пор.: *бендоліт*, *індріоліт*, *маріоліт*, *осумоліт*, *оямоліт*, *перцоліт*, *персоліт*, *сагамоліт*, *тугуоліт*). Іноді поява так званого сполучного голосного, очевидно, варто пояснювати хіба що за аналогією: *даналіт* ← Дан “прізвище американського мінералога Е. С. Дана” (пор.: *даноліт*). Це, своєю чергою, спричиняє різні трактування, зокрема, коли йдеться про дериваційну базу, що являє собою невідмінювані слова, які закінчуються на *о*, *е*, наприклад: *йогачидоліт* ← Йохачідо “найменування місцевості в Північній Кореї”; *омінеліт* ← Оміне “найменування гори в Японії”; *сасоліт* ← Сассо “найменування родовища в Італії”; *тапіоліт* ← Тапіо “найменування бога лісу у фінській міфології”; *цезароліт* ← Цезаро “прізвище бельгійського мінералога Г. Цезаро” тощо. Виникає слушне запитання: у таких зразках *о*, *е* інтерфіксом чи частиною твірного слова?

Значна кількість гірничих термінів, зокрема на означення гірських порід чи мінералів, мають у своїй структурі формальний сегмент *літ*, який, вочевидь, жодного стосунку до відповідного суфіксоїда немає, оскільки такий елемент виник переважно внаслідок випадкового збігу – приєднання форманта *-іт* до твірної основи, що закінчується на *л*. До того ж продукування того чи того деривата подекуди супроводжується й певними фонеморфологічними процесами (усічення, чергування, суміщення, інтерфіксація і т. ін.), як-от: *казоліт* ← Казоло “найменування географічного регіону в Конго”; *лонсдейліт* ← Лонсдейл “прізвище ірландського кристалографа К. Лонсдейл”; *маріуполіт* ← Маріуполь “найменування міста в Україні”; *сабугаліт* ← Сабугал “найменування міста в Португалії”; *тагіліт* ← (Нижній) Тагіл “найменування міста в Росії”; *тремоліт* ← Тремола “найменування долини у Швейцарії”; *троїліт* ← Троїлі “прізвище італійського священика Д. Троїлі”; *ураліт* ← Урал “найменування географічного регіону в Росії”; *фогліт* ← Фогль “прізвище німецького мінералога Й. Ф. Фогля”; *ярліт* ← Ярл “прізвище датського дослідника і промисловця К. Ф. Ярла”.

Формальні зміни твірної основи у структурі похідної одиниці для термінології гірничої справи – явище непоодиноке. Зрідка натрапляємо на морфологічні чергування (закономірні чи то незакономірні), у результаті яких відбувається зміна фонологічного складу морфеми, наприклад: *подоліт* ← Поділля “найменування неофіційної території в Україні”; *києвіт* ← Київ “найменування столиці України”; *вороб'єв+іт* ← Воробйов “прізвище російського мінералога В. І. Воробйова” (пор. нормативно *воровйовіт*). Іноді морфонологічні модифікації спостерігаємо у твірній основі, коли її фінальний елемент пристосовується до початку наступної морфеми, як-от: *англез+іт* ← Англіс “найменування області у Великій Британії”; *март+іт* ← Марс “найменування міфологічного бога війни”; *мердоч+іт* ← Мердок (Murdoch) “прізвище американського геолога Й. Мердока”; *мозез+іт* ← Мозес (Moses) “прізвище американського мінералога А. Дж. Мозеса”; *цоїз+іт* ← Цойс (Zois) “прізвище словенського збирача

мінералів барона фон Цойса”; *шрейберз+ит* ← Шрайберс “прізвище австрійського мінералога К. Шрайберса”; *ярос+ит* ← Яросо “найменування міжгір’я в Іспанії” тощо.

При продукуванні досліджуваних термінів активно використовуваним є явище усічення, при якому у процесі взаємопритосування морфем відбувається скорочення фіналі твірної основи. Інакше кажучи, твірна основа входить до деривата без надмірного кінцевого елемента, що складається з однієї або більше фонем, наприклад: *авогадр+ит* ← Авогадро “прізвище італійського вченого, фізика, хіміка А. Авогадро”; *андалуз+ит* ← Андалузія “найменування області в Іспанії”; *анів+ит* ← Анів’є “найменування долини у Швейцарії”; *бльод+ит* ← Бльоде “прізвище німецького хіміка К. Бльоде”; *боле+ит* ← Болео “найменування родовища в Каліфорнії”; *вітер+ит* ← Візерінг (Withering) “прізвище британського ботаніка і лікаря В. Візерінга”; *деклуаз+ит* ← Деклазо “прізвище французького мінералога А. Деклазо”; *долом+ит* ← Доломіє “прізвище французького натураліста і геолога Д. Г. де Доломіє”; *жедр+ит* ← Жедре “найменування родовища у Франції”; *ільмен+ит* ← Ільменські (гори) “найменування гір на Уралі”; *ітабір+ит* ← Ітабірі “найменування родовища у Бразилії”; *клавєр+ит* ← Клаверас “найменування округу в Каліфорнії”; *каледон+ит* ← Каледонія “найменування місцевості в Шотландії”; *керчен+ит* ← Керченський (півострів) “найменування півострова у Криму”; *копіан+ит* ← Копіапо “найменування міста в Чилі”; *котун+ит* ← Котуньо “прізвище італійського фізика Д. Ф. А. Котуньо”; *кюр+ит* ← Кюрі “прізвище фізиків П’єра та Марії Кюрі”; *ларн+ит* ← Ларне “найменування родовища в Ірландії”; *лаутар+ит* ← Лаутаро “найменування округу в Чилі”; *лінар+ит* ← Лінарес “найменування міста в Іспанії”; *мурман+ит* ← Мурманськ “найменування міста в Росії”; *приазов+ит* ← Приазов’я “найменування регіону в Україні”; *тенор+ит* ← Теноре “прізвище італійського ботаніка М Теноре”; *хуанх+ит* ← Хуанхе “найменування річки в Китаї”; *шамоз+ит* ← Шамозон “найменування родовища у Швейцарії” тощо. Як свідчить фактичний матеріал, найчастіше усіченню піддаються

однокомпонентні кінцеві відрізки, що складаються з голосної фонем (*o, e, i*) або сполучення фонем (*інг, ак, іє, ас, ес, ськ, он* і т. ін.). Причому фіналь *i* піддавали усіченню лише тоді, коли до твірної основи додавали суфікс *-ит*. Використання суфікса *-ит* у процесі приєднання його до дериватора, що у своїй структурі має фінальний сегмент *i*, ілюструє таке морфонологічне явище, як накладання, унаслідок чого на морфемному шві відбувається суміщення тотожних компонентів: *вайрак+ит* ← Вайракі “найменування родовища в Новій Зеландії”; *вататсум+ит* ← Вататсумі “найменування японського бога моря”; *гадолін+ит* ← Гадоліні “прізвище фінського хіміка і мінералога Й. Гадоліні”; *тодорок+ит* ← Тодорокі “найменування родовища в Японії”.

Типовою для продукування термінів гірничої справи є інтерфіксація – морфонологічне явище, при якому на морфемному шві з’являється асемантична прокладка, а саме: *берtrand+ит* ← Бертран (Bertrand) “прізвище французького мінералога Е. Бертрана”; *біот+ит* ← Біо “прізвище французького геодезиста Ж. Б. Біо”; *вадал+ит* ← Вада “прізвище першого генерального директора геологічної служби Японії Ц. Вада”; *корнет+ит* ← Корне “прізвище бельгійського геолога Ж. Корне”; *кубан+ит* ← Куба “найменування острова в північній частині Карибського моря”; *куке+ит* ← Кук (Cooke) “прізвище англійського першовідкривача і дослідника Дж. Кука”; *леон+ит* ← Лео “ім’я німецького підприємця Лео Штріппельманна”; *лешательєр+ит* ← Ле Шательє (Le Chatelier) “прізвище французького хіміка Анрі Луї Ле Шательє”; *моренос+ит* ← Морено “ім’я іспанського хіміка Антоніо Морено Руїса”; *окарт+ит* ← Окар “прізвище французького мінералога Р. Окара”; *реньєр+ит* ← Реньє “прізвище бельгійського геолога А. Реньє”; *тарасовіт* ← Тарас “ім’я українського письменника Т. Шевченка”; *тенард+ит* ← Тенар “прізвище французького хіміка Л. Ж. Тенара”; *фельшебані+ит* ← Фельшебана “угорське найменування родовища Бая-Спріє в Румунії”; *часовр+ит* ← Часів Яр “найменування родовища на Донбасі” тощо.

Міжморфемні сегменти виконують у проілюстрованих дериватах здебільшого чисто формальну функцію – спрощують процес поєднання морфем. Зазвичай інтерфікс мав би з'являтися тоді, коли на морфемному шві виникають сполучення фонем, що суперечать чинним морфонологічним нормам або нетипові для сучасної української мови. Однак насправді деякі з похідних одиниць спродуковані чи то за аналогією, чи то є недолугими кальками, зокрема і з російської мови, подекуди використовуються за традицією. Наприклад: *ельба+ім* – Ельба “найменування родовища з однойменною назвою острова в Середземномор’ї” (пор.: *ельбіт*); *лозей+ім* ← Лозі “прізвище американського мінералога С. Р. Лозі” (пор.: *лозит*); *осаризава+ім* ← Осаризава “найменування родовища в Японії” (пор.: *осаризавіт*); *села+ім* ← Селла (Sella) “прізвище італійського мінералога К. Селли” (пор.: *селит*); *щербина+ім* ← Щербина “прізвище радянського геохіміка В. В. Щербини” (пор.: *щербиніт*) і т. ін. Непослідовність спостерігається й при продукування похідних на основі невідмінюваних дериваторів із фінальними сегментами *о*, *е*, *і*. У першому разі вони усікаються, в іншому – залишаються, спричиняючи появу асемантичної прокладки у вигляді фонем *й*, що в поєднанні з суфіксом *-ім* графічно репрезентується як *-ім*, наприклад: *піно+ім* ← Пінно “прізвище німецького геолога”; *ренге+ім* ← Ренге “найменування гори у префектурі Ніігата”; *унгарети+ім* ← Унгаретті “прізвище італійського вченого Л. Унгаретті”; *фейгі+ім* ← Фейгі “прізвище американського петрографа Дж. Фейгі”; *шаурте+ім* ← Шаурте “прізвище німецького мінералога В. Т. Шаурте” (пор. *ліказ+ит* ← Ліказі “найменування копальні на території Конго”).

На думку науковців, саме інтерфікси допомагають уникнути так званого “затемнення” семантики похідного слова. Проте таке твердження є не зовсім прийнятним для термінології гірничої справи, оскільки без довідкової енциклопедичної літератури іноді важко правильно встановити дериваційну базу, особливо коли маємо справу з іншомовною твірною основою. Це стосується не тільки дериваційних процесів, супроводжуваних тими чи тими фонеморфологічними змінами,

а й продукування досліджуваних найменувань загалом. З одного боку, частина дериватів дає змогу безпроблемно визначити дериваційну базу (*алта+it*, *алушт+it*, *антарктик+it*, *астрахан+it*, *гагарін+it*, *донбас+it*, *карпат+it*, *колумб+it*, *лермонтов+it*, *ломоносов+it*, *пржевальськ+it* тощо), з іншого, – на основі асоціативних зв'язків установити дериватор, який, щоправда, не завжди матиме правильне трактування (*єремєєв+it* ← Єремєєв (російський мінералог); *йогансен+it* ← Йогансен (американський петролог); *макдональд+it* ← Макдональд (американський геолог); *ненадкевич+it* ← Ненадкевич (учень В. І. Вернадського) тощо). До того ж на заваді десь-не десь стає й омонімія кореневих сегментів. Наприклад: *ньютон+it* ← Ньютон “найменування місцевості у США); *матильд+it* ← Матильда “найменування родовища в Перу”; *молдав+it* ← Молдау “німецька назва річки Влтави”. Деякі з термінологічних номенів, згідно з довідковою літературою, не засвідчують жодного стосунку до того чи того оніма, від якого спродуковані, хоч у формальній структурі похідної одиниці виразно простежується передусім антропонімічна назва, як-от: *адам+it*, *валентин+it*, *валер+it*, *давид+it*, *каїн+it* (останній пов'язують з нім. *Kainit* < грец. *kainos* – “новий”) і т. ін. Установлення етимології цих та інших термінологічних найменувань потребує комплексного дослідження і зусиль науковців різних царин.

Ще одна проблема, яка потребує скрупульозного вивчення та розв'язання – нормалізація й уніфікація термінології гірничої справи. На сьогодні в гірничій термінологічній системі спостерігаємо відсутність єдиних підходів і щодо продукування тих чи тих термінів (*вернадськит* / *вернадськіт*), і щодо їх написання (пор.: *любецьк+it* ← Любецький “прізвище польського князя Ф. Любецького”; *матлок+it* ← Матлок “найменування міста в Англії”; *нев'янськ+it* ← Нев'янськ “найменування міста в Росії”; *ольшанськ+it* ← “прізвище радянського геохіміка Я. І. Ольшанського”; *палигорськ+it* ← Палигорськ “найменування станції на Уралі”; *преображенськ+it* ← Преображенський “прізвище радянського

дослідника соляних родовищ П. І. Преображенського” але *аляск+ит* ← Аляска “найменування штату у США”).

Не сприяє стандартизації й нормалізації термінів гірничої справи і їхня фонематична варіативність, пов’язана з проблемами українського правопису, передовсім із недосконалим правописом слів іншомовного походження. У розпорядженні науковців чимало варіантних термінологічних одиниць, що зумовлено різними причинами, з-поміж яких вирізняється невміння передавати іншомовні оніми, зокрема й антропоніми, українською мовою.

У термінології гірничої справи наявна варіантність, зумовлена передаванням латинських графем *g* і *h* українською мовою. Згідно з правилом такі іншомовні літери передаються зазвичай кириличною *г* [Ukrainskyi pravopys / Український правопис 2015 : 118] і лише “в окремих словах англійського походження *h* передається літерою *х*” [Ukrainskyi pravopys / Український правопис 2015 : 119]. Натомість у термінологічній системі спостерігаємо непослідовність у написанні відповідних літер (*ганіт*, *ленгенбахіт*, *леонгардтит*, *лонгбаніт*, *матнуссоніт*, *несквегоніт*, *ніїгатайт*, *трегерит* і т. ін.), появу значної кількості варіантних дериватів, як-от: *гейнрихіт*, *хейнрихіт*; *гринокіт*, *тринокіт*; *грюнерит*, *тріюнерит*; *гумберстоніт*, *хумберстоніт*; *людвігіт*, *людвігіт*; *люнебургіт*, *люнебургіт*; *пікерингіт*, *пікерингіт*; *фарингтоніт*, *фарингтоніт*; *фройденбергіт*, *фройденбергіт* і т. ін. На різнобій натрапляємо й при оформленні онімів-дериваторів: *ганіт* ← Ган “прізвище шведського хіміка Й. Г. Гана”; *ленгенбахіт* ← Ленгенбах “найменування родовища у Швейцарії”; *леонгардтит* ← Леонгардт “прізвище німецького кристалографа Й. Леонгардта”; *лонгбаніт* ← Лонгбан “найменування родовища у Швейцарії”; *матнуссоніт* ← Магнуссон “прізвище шведського геолога Н. Г. Магнуссона”; *несквегоніт* ← Несквегонінг “найменування родовища у штаті Пенсільванія”; *ніїгатайт* ← Ніїгата “найменування префектури на острові Хонсю в Японії”; *трегерит* ← Трегер “прізвище німецького гірничого інженера Р. Трегера”; *гейнрихіт*, *хейнрихіт* (*хейнричит*, *гейнричит*) ← Хейнріх “прізвище американського мінералога Е. В. Хейнріха”;

гринокіт, гринокіт ← Грінок “прізвище англійського лорда, який був власником землі, де цей мінерал було вперше знайдено”; *грюнерит, грюнерит* ← Грюнер “прізвище французького геолога і металурга швейцарського походження Е. Л. Грюнера” *гумберстоніт, хумберстоніт* ← Гамберстон “прізвище американського хіміка Дж. Т. Гамберстона”; *людвігіт, людвігіт* ← Людвіг “прізвище австрійського хіміка Е. Людвіга”; *люнебургіт, люнебургіт* ← Люнебург “найменування міста і родовища в Німеччині”; *пікерінгіт, пікерінгіт* ← Пікерінг “прізвище американського дослідника Дж. Пікерінга”; *фарингтоніт, фарингтоніт* ← Фаррінгтон “прізвище американського геолога О. Фаррінгтона”; *фройденбергіт, фройденбергіт* ← Фройденберг “прізвище німецького геолога В. Фройденберга” тощо.

Відповідно до кодифікованих норм чинного українського правопису і дериватори і деривати, очевидно, повинні писатися або з літерою *g*, або з літерою *г*, тобто терміни на позначення гірських порід та мінералів мали б мати таке оформлення: *ганіт*, бо *Gahn*; *леонгардтит*, бо *Leonhardt*; *матнуссоніт*, бо *Magnusson*; *трегерит*, бо *Tröger*; *гейнріхіт*, бо *Heinrich*; *гумберстоніт*, бо *Humberston*; *пікерінгіт*, бо *Pickering*; *фарингтоніт*, бо *Farrington* і т.ін. У цьому ж збірникові правописних законів наявне й твердження на зразок “У власних назвах іншомовного походження етимологічний *g* згідно з усталеною традицією вимовляється як *g*; проте збереження *g* у вимові не є порушенням орфоепічної норми. Отже, правильною є вимова: *Гданськ* і *Гданськ*, *Гренландія* й *Гренландія*, *Гібралтар* і *Гібралтар*, *Гарібальді* й *Гарібальді*, *Гете* й *Гете*” [Ukrainskyy pravopys / Український правопис 2015 : 19]. Пор.: “У власних назвах іншомовного походження, які в мові-джерелі мають у своєму складі *g*, за новою орфоепічною нормою вимовляється [г]” [Suchasna ukrainska literaturna mova / Сучасна українська літературна мова 2002 : 80]. За таких підходів найменування, спродуковані на основі дериваторів, у структурі яких наявний *g*, повинні чи то всі мати паралельні варіанти, чи то єдиний варіант із літерою *г*, наприклад, *людвігіт* ← Людвіг (*Ludwig*). Однак у тому ж правописі слово, що

слугувало дериваційною базою, пропонують писати як *Людвіг* [Ukrainskyi pravopys / Український правопис 2015 : 90] (пор.: *Людвіг ван Бетхдвен* [Ukrainskyi pravopys / Український правопис 2015 : 136]). Проблема ускладнюється ще й тим, що довідкова література по-різному репрезентує одні й ті ж найменування. Наприклад: *zemit* і *temit* [Velykyi tлумachnyi slovnyk / Великий тлумачний словник 2009 : 234, 270], де перший витлумачують як “мінерал класу оксидів і гідроксидів”, другий – як “мінерал; жовто-бурі, темно-бурі або чорні кристали з алмазним блиском”, хоч, по суті, відповідні найменування використовуються для позначення одного і того ж поняття; *temit* і *gьotit* [Mala hirnycha entsyklopediia / Мала гірнича енциклопедія 2004 : 309], *zemit* і *gьotit* [Spysok mineraliv / Список мінералів], де другі варіанти засвідчують порушення правил написання українською мовою іншомовного буквосполучення *oe* (Goethe). Не спостерігаємо чіткості щодо написання літер *z* та *r* і в обговорюваному проекті українського правопису. Пор.: “У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови – буквою *г* (*Васко да Гама, Вергілій, Габсбург, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гонгадзе, Гуллівер*) і шляхом імітації іншомовного [g] – буквою *r* (*Васко да Гама, Вергілій, Габсбург, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гонгадзе, Гуллівер* і т. ін.)” [Proekt / Проект 2018 : 127]. Самі ж автори енциклопедії гірничої справи висловлюють таку думку: “Певну складність становило розрізнення термінів з літерами *r* та *z*. Ми вважали за потрібне в термінах латинського походження, а також у термінах з німецької, англійської, французької мов здебільшого транслітерувати *g* через *r*, а в термінах грецького походження – найчастіше через *z*. При цьому враховувалася традиція фарингального (гортанного) *z* в українській мові, <...>. Водночас в іноземних прізвищах літера *g* передана через проривний *r* : *Гіббс, Галілей, Гальвані, Гаусс* і т. ін. Ми вважаємо цілком виправданим вживання літери *r* всередині або в кінці слів-термінів <...>, а також усередині прізвищ: *Агрікола*” [Mala hirnycha entsyklopediia / Мала гірнича

енциклопедія 2004 : 6]. Проте насправді таке твердження доволі часто порушується.

Термінологія гірничої справи рясніє зразками, які демонструють непослідовність і варіантність написання відонімних дериватів, спродукованих на основі власних назв, що ілюструють подвоєння. Згідно з чинним правописом подвоєння зберігається й у похідних одиницях [Ukrainskyi pravopys / Український правопис 2015 : 120]. Наприклад: *ведделліт* ← Ведделла “найменування моря в Антарктиці”; *віллем+іт* ← Віллем “прізвище нідерландського короля”; *волластон+іт* ← Волластон “прізвище англійського дослідника В. Волластона”; *гесс+ит* ← Гесс “прізвище російського фізика і хіміка Г. Гесса”; *гіллебранд+ит* ← Гіллебранд “прізвище американського хіміка Ф. Ю. Гіллебранда”; *йоганн+іт* ← Йоганн “прізвище ерцгерцога Йоганна Австрійського”; *кеммерер+ит* ← Каммерер “прізвище російського гірничого інженера О. Каммерера”; *ледгілл+іт* ← Ледгіллс “найменування родовища в Шотландії”. Причому подвоєння наявне в оригінальному написанні тих чи тих найменувань, переважно прізвищевих, як-от: *лаубманн+іт* ← Лаубманн (Laubmann) “прізвище німецького мінералога Г. Лаубманна”; *манассе+іт* ← Манассе (Manasse) “прізвище італійського мінералога Е. Манассе”; *монтичелл+іт* ← Монтичеллі (Monticelli) “прізвище італійського мінералога Т. Монтичеллі”; *муассан+іт* ← Муассан (Moissan) “прізвище французького хіміка Ф. Ф. А. Муассана”; *науманн+іт* ← Науманн (Naumann) “прізвище німецького мінералога К. Ф. Науманна”. Попри те, що значна частина онімних дериваторів засвідчують подвоєння, відонімні деривати ілюструють його відсутність, наприклад: *гейлюс+ит* ← Гей-Люссак “прізвище французького хіміка і фізика Ж. Л. Гей-Люссака”; *гібс+ит* ← Гіббс “прізвище американського генерала Д. Гіббса”; *дор+ит* ← Дорр “прізвище професора Мічиганського університету Дж. Дорра”; *карнал+іт* ← Карналла “прізвище пруського гірничого інженера Рудольфа фон Карналла”; *кумінгтон+іт* ← Каммінгтон “найменування місцевості у штаті Массачусетс”; *ліліан+іт* ← Лілліан “найменування родовища у штаті Колорадо”; *ліне+іт* ← Лінней

“прізвище швейцарського ботаніка К. Ліннея”. Пор.: деривати без подвоєння з дериваційною базою та автентичним написанням твірної основи, ґрунтованим на латинській графіці : *макелістер+ит* ← Мак-Еллістер (McAllister) “прізвище американського геолога Дж. Ф. Мак-Еллістера”; *мауф+ит* ← Мауфф (Mauff) “прізвище родезійського геолога Г. Б. Мауффа”; *меєргоффер+ит* ← Мейєргоффер (Meyerhoffer) “прізвище німецького хіміка В. Мейєргоффера”; *мілер+ит* ← Міллер (Miller) “прізвище англійського мінералога В. Міллера”; *міліс+ит* ← Мілліс (Millis) “прізвище американського дослідника Ф. Т. Мілліса”; *тенант+ит* ← Теннант (Tennant) “прізвище англійського хіміка С. Теннанта”; *торей+ит* ← Торрей (Torey) “прізвище американського дослідника Дж. Торрея” тощо. Звідси, відповідно, можна констатувати: аналізовані деривати суперечать чинним правописним нормам української мови. Іноді подвоєння є результатом фонетичної адаптації іншомовної лексеми на українському ґрунті, як-от: *маккельві+ит* ← Мак-Кельві (McKelvey) “прізвище американського геолога В. Е. Мак-Кельві”; *маккінстрі+ит* ← Мак-Кінстрі (McKinstry) “прізвище американського геолога Х. Е. Мак-Кінстрі” тощо.

Ще однією важливою проблемою, що стосується не лише термінології гірничої справи, є суперечність між написанням онімного дериватора й апелятивного деривата, пов’язаного із так званим правилом “дев’ятки” (у загальних назвах після приголосних *д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р* перед наступним приголосним пишемо *и* [Ukrainskyi pravopys / Український правопис 2015 : 122]), яке, як відомо, здебільшого не поширюється на власні назви. Звідси, відповідно, маємо відмінні щодо правопису кореневі морфеми (рідше – суфіксальні) у твірній основі й похідній одиниці, як-от: *крістобаліт* ← Сан-Крістобаль (San Cristbal) “найменування місцевості в Мексиці”; *морин+ит* ← Моріно (Mogineau) “прізвище директора олов’яних шахт у Франції”; *рінк+ит* ← Рінк (Rink) “прізвище датського промислового діяча Рінка”; *ріхтер+ит* ← Ріхтер (Richter) “прізвище німецького хіміка Т. Ріхтера”; *рокбрідж+ит* ← Рокбрідж (Rockbridge) “назва місцевості у штаті Вірджинія”;

силіман+ім ← Сіллімен (Sillimen) “прізвище американського хіміка Б. Сіллімена”; *смплот+ім* ← Смплот (Simplot) “прізвище американського власника рудника Дж. Р. Смплота”; *сінгал+ім* ← Сінхала (Sinhala) “санскритське найменування острова Шрі Ланка”; *стилуел+ім* ← Стіллуелл (Stillwell) “прізвище австралійського мінералога Ф. Дж. Стіллуелла”; *тирел+ім* ← Тіррелл (Turrell) “прізвище англійського геолога Д. У. Тіррелла”; *цинвальд+ім* ← Ціннвальд (Zinnwald) “найменування чеського родовища Ціновець німецькою мовою”; *ципе+ім* ← Ціппе (Zippe) “прізвище австрійського мінералога Ф. Ціппе”; *шафарцик+ім* ← Шафарцік (Schafarzik) “прізвище угорського мінералога Ф. Шафарціка”; *шерідан+ім* ← Шерідан (Sheridan) “найменування родовища у штаті Вайомінг” тощо.

З одного боку, науковці нібито виконують рекомендації правописної комісії (ідеться передусім про реалізацію правила “дев’ятки”), з іншого, – очевидним є вихід за межі традиційних фонеморфологічних процесів, що супроводжують процес продукування похідної одиниці. Варто ще працювати над успішним розв’язанням проблеми, у результаті чого і відоміні деривати, й оніміні дериватори писатимуться однаково. Деякі зразки ілюструють і інші орфографічні недоліки, наприклад, відсутність подвоєння в похідних одиницях, у твірних основах яких наявне таке подвоєння, наприклад: *стилуел+ім*, *тирел+ім*, *цинвальд+ім*, *ципе+ім*. Пор.: Стіллуелл (Stillwell), Тіррелл (Turrell), Ціннвальд (Zinnwald), Ціппе (Zippe), а тому, цілком закономірно, мали б утворитися такі похідні: *стиллуелл+ім*, *тиррелл+ім*, *циннвальд+ім*, *циппе+ім*. Окрім того, десь-не десь спостерігається неправильне написання й самої дериваційної бази: *рибек+ім* ← Ріббек (Ribbeck) “прізвище німецького дослідника Е. Ріббека”; *тиман+ім* ← Тіманн (Tiemann) “прізвище німецького дослідника В. Тіманна” і т. ін. В енциклопедичній і довідковій літературі відповідні прізвища-дериватори подані без подвоєння (пор.: *рибек+ім* і *риббек+ім*; *тиман+ім* і *тиманн+ім*). Або: *канкрин+ім* ← Канкрин “прізвище російського державного діяча німецького походження Є. Ф. Канкрин” (але в жодному разі не *Канкрін*).

Зрідка (усупереч правилу “дев’ятки”) натрапляємо на написання літери *i* на місці *и*, що знову ж таки дає підстави стверджувати про розхитування орфографічних норм: *морімото+іт* ← Морімото (Morimoto) “прізвище японського мінералога Нобуо Морімото”; *сімонс+ит* ← Сіммонс (Simmons) “прізвище професора мінералогії та петрології в Новоорлеанському університеті”(пор.: *моримото+іт*, *моримот+ит*; *сіммонс+ит*). Іноді, навпаки, правило “дев’ятки” неправомірно поширюють на написання дериватів, утворених від українських відонімних найменувань: *сімфер+ит* ← Сімферополь “найменування міста у Криму”.

Чинний правопис не дає чіткої відповіді на питання, як слід передавати іншомовні букви чи то буквосполучення, зокрема *ö*, *eu*, *oe* і т. ін., що спричинило появу низки варіантних термінів, непослідовність в оформленні відповідних похідних, наприклад: *ремер+ит*, *ромер+ит*, *рьомер+ит*. Мінерал, для означення якого використовують проілюстровані терміни, отримав свою назву від прізвища німецького геолога Ф. А. Ремера, що в оригіналі звучить як Römer, де німецьке *ö* на українському ґрунті передається через *e*, а відтак дериваційна база в жодному разі не може бути представлена словом Рьомер. Звідси, відповідно, єдино правильний варіант: *ремер+ит* ← Ремер (Römer). Пор.: *шен+іт* ← Шене (Schöne) “прізвище німецького урядовця”, *шрекінгер+ит* ← Шрекінгер (Schroëkinger) “прізвище австрійського геолога і мінералога Й. фон Шрекінгера” (але аж ніяк не Шрьокінгер) тощо. Непослідовність позначення звуків, не властивих українській вимові, зумовлена різним написання іншомовних онімів у мові-донорі та в українській мові. До того ж певні модифікації спричинені впливом мови-посередника, зокрема російської.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Обсяг запропонованої наукової праці не дає змоги зупинитися на абсолютно всіх дискусійних моментах. Гадаємо, окреслена проблема потребує подальшого дослідження, яке сприятиме всебічному лінгвістичному вивченню термінології гірничої справи, її уніфікації й нормалізації, приведенню

у відповідність із кодифікованими нормами українського правопису.

Наразі ж узагальнимо: скрупульозне дослідження апелятивних відонімних дериватів, що функціонують у термінологічному корпусі гірничої справи, має важливе значення для стандартизації української термінології загалом та гірничої зокрема. Недостатнє опрацювання питання нормалізації й уніфікації призводить до появи так званих подвійних стандартів. Причому такі подвійні стандарти репрезентовані й лексикографічними працями, які дають право вибору, що подекуди є не завжди правильним. З лінгвістичних позицій заслуговує на увагу й виявлення генетичних особливостей термінів гірничої справи, а також адаптація іншомовних запозичень на українському ґрунті.

Продукування, написання та вживання гірничих апелятивних відонімних дериватів має відбуватися згідно з чинними нормами української мови (орфоепічними, орфографічними, словотвірними і т. ін.).

Література

1. Барабанова О., Колган О. Деякі аспекти деривації термінів гірництва. *Вісник Національного у-ту "Львівська політехніка"*. 2010. № 675. С. 3–6.
2. Вакулєнко М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ–Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. 1736 с.
4. Дзюба М. М. Епоніми в українській науковій термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2011. 20 с.
5. Дзюба М. Епонімічні найменування в українській науковій термінології. *Українська мова*. 2010. № 3. С. 55–63.
6. Дзюба М. Проблеми лексикографічного опрацювання епонімічних термінів. *Вісник Національного ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології"*. Львів, 2012. № 733. С. 71–74.
7. Колган О. В. Семантична та словотвірна структура української гірничої термінології : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2009. 18 с.
8. Левченко М. Замітки про русинську термінологію. *Основа*. 1861. № 7. URL : <http://litopys.org.ua/rizne/rusyny.htm>
9. Лисенко В. І. Терміни-епоніми в українській анатомічній термінології // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Проблеми української термінології*. Львів, 2009. № 648. С. 66–70.

10. Мала гірнича енциклопедія : у 3-х т. / за ред. В. С. Білецького. Донецьк : Донбас, 2004. Т. 1. 640 с.
11. Мала гірнича енциклопедія : у 3-х т./ за ред. В. С. Білецького. Донецьк : Донбас, 2007. Т. 2. 652 с.
12. Мала гірнича енциклопедія : у 3-х т. / за ред. В. С. Білецького. Донецьк : Схід. видав. дім, 2013. Т. 3. 644 с.
13. Микульчик Р. Б. Прізвищеві та відпрізвищеві терміни в мові української фізичної терміної системи: особливості структури та функціонування : дис.... канд. філол. наук : 10.02.01 / Львівський національний ун-т імені Івана Франка. Львів, 2016. 258 с.
14. Овчаренко Н. І. Способи номінації і словотворення у сучасній українській мінералогічній термінології : дис....канд. філол. наук : 10.02.01 / Донецький державний ун-т. Донецьк, 1996. 218 с.
15. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство : підручник. Львів :Світ, 1994. 216 с.
16. Проект : Український правопис. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/08/15/novoi-redaktsii-pravopisu.pdf>
17. Сокол І. О. Основні віхи розвитку української гірничої термінології. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2 (2). С. 52–57.
18. Список мінералів. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
19. Сучасна українська літературна мова : підручник / за ред. А. П. Грищенка. 3-є вид., допов. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.
20. Тлумачний гірничий словник / В. С. Білецький, К. Ф. Сапіцький, Б. С. Панов та ін. / під заг. ред. В. С. Білецького. Донецьк : ДДТУ, 1998. 446 с. URL : <https://studfiles.net/preview/4494413/>
21. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.
22. Український правопис. Київ : Наук. думка, 2015. 286 с.

References

1. Barabanova O., Kolhan O. Deiaki aspekty deryvatsii terminiv hirnyctva. *Visnyk Natsionalnoho u-tu "Lvivska politekhnika"*. 2010. № 675. S. 3–6.
2. Vakulenko M. O. Ukrainska terminolohiia: kompleksnyi linhvistychnyi analiz : monohrafiia. Ivano-Frankivsk : Foliant, 2015. 361 s.
3. Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv–Irpin : VTF Perun, 2009. 1736 s.
4. Dziuba M. M. Eponimy v ukrainskii naukovi terminolohii : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Volynskiy natsionalnyi un-t im. Lesi Ukrainky. Lutsk, 2011. 20 s.
5. Dziuba M. Eponimichni naimenuvannia v ukrainskii naukovi terminolohii. *Ukrainska mova*. 2010. № 3. S. 55–63.
6. Dziuba M. Problemy leksykohrafichnoho opratsiuvannia eponimichnykh terminiv. *Visnyk Natsionalnoho un-tu "Lvivska politekhnika"*. Seriia "Problemy ukrainskoi terminolohii". Lviv, 2012. № 733. S. 71–74.

7. Kolhan O. V. Semantychna ta slovotvirna struktura ukraïnskoi hirnychoi terminolohii : avtoref. dys... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Zaporizkyi natsionalnyi universytet. Zaporizhzhia, 2009. 18 s.

8. Levchenko M. Zamityky pro rusynsku terminolohiiu. Osnova. 1861. № 7. URL : <http://litopys.org.ua/rizne/rusyny.htm>

9. Lysenko V. I. Terminy-eponymy v ukraïnskii anatomichnii terminolohii // Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Serii : Problemy ukraïnskoi terminolohii. Lviv, 2009. № 648. S. 66–70.

10. Mala hirnycha entsyklopediia : u 3-kh t. / za red. V. S. Biletskoho. Donetsk : Donbas, 2004. T. 1. 640 s.

11. Mala hirnycha entsyklopediia : u 3-kh t./ za red. V. S. Biletskoho. Donetsk : Donbas, 2007. T. 2. 652 s.

12. Mala hirnycha entsyklopediia : u 3-kh t. / za red. V. S. Biletskoho. Donetsk : Skhid. vydav. dim, 2013. T. 3. 644 s.

13. Mykulchuk R. B. Prizvyshchevi ta vidprizvyshchevi terminy v movi ukraïnskoi fizychnoi terminnoi systemy: osoblyvosti struktury ta funktsiiuvannia : dys... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Lvivskyi natsionalnyi un-t imeni Ivana Franka. Lviv, 2016. 258 s.

14. Ovcharenko N. I. Sposoby nominatsii i slovotvorennia u suchasniï ukraïnskii mineralohichnii terminolohii : dys... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Donetskii derzhavnyi un-t. Donetsk, 1996. 218 s.

15. Panko T. I., Kochan I. M., Matsiuk H. P. Ukraïnske terminoznavstvo : pidruchnyk. Lviv :Svit, 1994. 216 s.

16. Proekt : Ukraïnskyi pravopys. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennia/2018/08/15/novoi-redaktsii-pravopisu.pdf>

17. Sokol I. O. Osnovni vikhy rozvytku ukraïnskoi hirnychoi terminolohii. Terminolohichni visnyk. 2013. Vyp. 2 (2). S. 52–57.

18. Spysok mineraliv. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

19. Suchasna ukraïnska literaturna mova : pidruchnyk / za red. A. P. Hryshchenka. 3-ye vyd., dopov. Kyiv : Vyshcha shkola, 2002. 439 s.

20. Tlumachnyi hirnychi slovnyk / V. S. Biletskyi, K. F. Sapitskyi, B. S. Panov ta in. / pid zah. red. V. S. Biletskoho. Donetsk : DDTU, 1998. 446 s. URL : <https://studfiles.net/preview/4494413/>

21. Tomilenko L. M. Terminolohichna leksyka v suchasniï tlumachnii leksykohrafiï ukraïnskoi literaturnoi movy : monohrafiia. Ivano-Frankivsk : Foliant, 2015. 160 c.

22. Ukraïnskyi pravopys. Kyiv : Nauk. dumka, 2015. 286 s.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2019 р.

Прийнята до друку 07.05. 2019 р.

УДК 811.161.2'373.21(477.83)

**СТРУКТУРНІ ТИПИ МІКРОТОПОНІМІВ
СЕЛА ВЕЛИКІ ДІДУШИЧІ СТРИЙСЬКОГО РАЙОНУ
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Любомир Сегін

*Донбаський державний педагогічний університет
Donbas State Pedagogical University
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, 84116, Україна
lyubomyr13@ukr.net*

Сегін Л. Структурні типи мікротопонімів села Великі Дідушичі Стрийського району Львівської області

У статті проаналізовано структурні особливості мікротопонімів села Великі Дідушичі Стрийського району Львівської області. У результаті дослідження виявлено складені двослівні, багатослівні та прийменникові мікротопоніми. Серед складених двослівних конструкцій виділено три структурно-словотвірні моделі: прикметник + іменник, числівник + іменник, іменник + іменник. З'ясовано, що значна частина мікротопонімів села Великі Дідушичі – прийменникові сполуки, які характеризують об'єкт за різними ознаками. У ході роботи здійснено кількісний аналіз мікротопонімів.

Ключові слова: мікротопонім, складені двослівні конструкції, прийменникові сполуки, назви-орієнтири, модель, атрибут, іменник, прикметник.

Сегін Л. Структурные типы микротопонимов села Великие Дедушичи Стрийского района Львовской области

В статье анализируются структурные особенности микротопонимов села Великие Дедушичи Стрийского района Львовской области. В результате исследования выявлены составные двухсловные, многословные и предложные микротопонимы. Среди составных двухсловных конструкций выделяются три структурно-словообразовательные модели: имя прилагательное + имя существительное, числительное + имя существительное, имя существительное + имя существительное. Выясняется, что значительная часть микротопонимов села Великие Дедушичи – предложные соединения, которые характеризуют объект по различным признакам. В статье осуществляется количественный анализ микротопонимов.

Ключевые слова: микротопоним, составные двухсловные конструкции, предложные соединения, названия-ориентиры, модель, атрибут, имя существительное, имя прилагательное.

Sehin L. Structural types of micro toponyms of Velyki Didushychi of Stryj district of Lvov region

The article presents an analysis of structural features of microtoponyms of Velyki Didushychi village of Stryiskyi district Lviv region. The compound two-word constructions include three derivative models: adjective+noun, numeral+noun, noun+noun. On the premises of the village there are 48 two-member microtoponyms, among which the largest group is presented by onyms attributed by a possessive adjective (25 onyms). The least productive are the microtoponyms distinguished by ordinal numerals containing indication to the ordinal number of a definite denotatum and microtoponyms with the paradigm noun+noun. The group of microtoponyms containing more than two words are represented by six paradigms: numeral+adjective+noun, preposition+adjective+noun, noun+preposition+noun in the genitive case, preposition+noun+noun, preposition+numeral+noun, noun+appellation (genitive case)+proper name (genitive case). It has been distinguished that a significant part of microtoponyms of Velyki Didushychi village are prepositional word combinations which characterize objects on different features (68 units), the most productive prepositions among them being near, behind, on, at.

Key words: microtoponyms, two-word combinations, prepositional word combinations, reference names, pattern, attribute, noun, adjective.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Для другої половини ХХ і початку ХХІ ст. характерне активне вивчення онімів різних регіонів. Не є винятком і Львівщина. На сьогодні досліджено різні види онімів цього краю, зокрема прізвища, прізвиська, гідроніми, ойконіми, топоніми тощо (С. Вербич, З. Купчинська, М. Наливайко, І. Фаріон, М. Худаш та ін.). Останнім часом помітно зростає інтерес до вивчення мікротопонімів. Названі оніми Львівщини ґрунтовно проаналізовано у працях Н. Сокіл, О. Проць і Н. Яніцької. Проте поза увагою дослідників залишилися назви малих географічних об'єктів Стрийщини. Дослідження мікротопонімії України є нагальним і невідкладним завданням, оскільки частину мікротопонімів жителі забувають та з кожним роком зменшується кількість добрих інформаторів. Об'єктом нашої уваги є мікротопоніми приїменникової та складеної структури села Великі Дідушичі Стрийського району, які не були об'єктом ономастичних досліджень, що зумовлює актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У методику структурного аналізу топонімів, зокрема й мікротопонімів, зробили внесок такі українські вчені, як Д. Бучко, Л. Гумецька,

Ю. Карпенко, І. Ковалик та ін. Особливості структурних типів мікротопонімів різних регіонів України досліджували Н. Лісняк [Lisniak / Лісняк 2004], О. Лужецька [Luzhetska / Лужецька 2012; Luzhetska / Лужецька 2013], Т. Поляруш [Poliarush / Поляруш 2003], О. Проць [Prots / Проць 2011], Н. Сокіл [Sokil / Сокіл 2008], Н. Яніцька [Yanitska / Яніцька 2012] та ін.

Мета статті – дослідження структурних типів мікротопонімів села Великі Дідушичі Львівської області. Задля досягнення мети розв'язували такі завдання, як-от: 1) проаналізувати особливості приєднаникової та складеної структури мікротопонімів названого села; 2) з'ясувати продуктивність моделей творення мікротопонімів.

Матеріалом для дослідження є мікротопонімний матеріал, зібраний шляхом опитування місцевого населення, у результаті чого зафіксовано 132 складені найменування малих географічних об'єктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У різних джерелах зустрічаємо такі варіанти ойконіма, як Дідушичі Великі, *Dieduszyce Wielkie*. Сучасна назва Великі Дідушичі закріпилася з приходом радянської влади. Із позиції українського мовознавця М. Худаша, первісний варіант назви села Дѣдошичи походить від особової назви, тобто від імені Дѣдошѣ, первинне значення якого 'рід (або піддані) Дѣдоша'. Семантичним способом цей патронім перейшов у назву населеного пункту з первинним значенням 'населений пункт, який заселяють дѣдошичи'. Особова назва Дѣдошѣ, за словами професора М. Худаша, також похідне утворення, яке виникло внаслідок усічення слов'янського особового власного імені-компози́та Дѣдославі́ зі збереженням його препозитивного компонента Дѣд[о]- і початкового приголосного -с- постпозитивного компонента -славі́ зрощенні Дѣдосѣ́ з наступним переходом цього приголосного у приголосний -ш- у сполученні з попереднім голосним -о-, який набув значення суфікса -ошѣ́ [Khudash / Худаш 1995]. Подібну думку висловлює і А. Купчинський, який, дослідивши назви населених пунктів на -ичі, дійшов висновку, що первісне значення топоформанта -ичі з'являється в епоху первісно-общинного ладу і вказує на

патронімічний зв'язок між особою **предка** (виділення наше – Л. С.) і нащадками. У ньому поєднується функція походження і родової належності до названої в передсуфіксальній частині особи з демінутивною функцією. Таке значення географічних назв на -ичі властиве мовам давніх народів [Kupchynskiy / Купчинський 1981 : 215].

Зібрані мікротопоніми села Великі Дідушичі за структурою поділяємо на прості (однолексемні), прийменникові, складені двослівні та багатослівні конструкції. На думку Т. Поляруш, складені (двослівні) варіанти назв уживаються в усіх класах топонімів, однак найбільшою мірою вони властиві мікротопонімії [Poliarush / Поляруш : 138]. У межах складених мікротопонімів села Великі Дідушичі виокремлюємо такі структурні типи: 1) двослівні конструкції; 2) прийменникові сполуки (прийменник + лексема); 3) описові структури (три і більше лексем). У межах зібраних двослівних конструкцій другим, опорним словом виступає іменник, а першим – прикметник, рідше числівник, а подекуди – сполучення іменника з іменником. За словами Н. Сокіл, механізм творення цих словосполук передбачає складання двох самостійних синтаксичних елементів, які внаслідок топонімізації перетворилися в синтаксично неподільну одиницю [Sokil / Сокіл 2008 : 125]. Атрибутивні сполуки реалізуються двома структурно-словотвірними моделями: 1) прикметник + іменник; 2) числівник + іменник. Прикметникові двочленні конструкції можна поділити на три підгрупи: а) якісний прикметник + іменник; б) відносний прикметник + іменник; в) присвійний прикметник + іменник.

Продуктивною є модель “якісний прикметник + іменник”: *Старий Цвинтар* (цвинтар), *Новий Цвинтар* (цвинтар), *Стара Церква*, *Нова Церква*, *Лиса Гора* (берег), *Горішна Ферма*, *Долішна Ферма*, *Горішний Магазин*, *Долішний Магазин*, *Горішна Бригада*, *Горішний Коніець* (частина села), *Долішний Коніець* (частина села), *Широка Лінія* (дорога). Досить часто такі атрибутивні сполуки виникають шляхом сполучуваності антонімічних прикметників із іменником (*Горішний Коніець*, *Долішний Коніець*). У зв'язку з цим Ю. Карпенко зазначає, що

інколи процес своєрідного узагальнення топонімів із географічним терміном спричиняє виникнення строго регламентованих топонімічних найменувань, зокрема численними на Буковині є такі назви частин села, як Горішний Кут і Долішний Кут [Карпенко / Карпенко 1970 : 38]. Якісні ад'єктиви в таких назвах містять вказівку на час виникнення або давність побутування (*Старий Цвинтар, Новий Цвинтар, Стара Церква, Нова Церква*), розміри об'єкта (*Широка Лінія*), локалізацію у просторі (*Горішний Магазин, Долішний Магазин*), інші властивості номінованої мікрореалії (*Лиса Гора*).

Другий підтип найменувань, супровідним елементом яких слугують відносні прикметники, представлені такими прикладами: *Колгоспний Сад, Холерський Цвинтар* (місце), *Шкільний Магазин, Вовчиків Гай*.

Значну підгрупу найменувань названого села формують мікротопоніми з атрибутивними сполуками посесивно-релятивного характеру, у яких атрибутивний компонент ужито у формі присвійного прикметника. Атрибутами мікротопонімів цього підтипу виступають: а) слов'янські відапелятивні особові власні імена чи пізніші прізвиська: *Бронькова Калибані, Івасьова Калибані, Батьків Луг, Мацьків Луг, Мацьків Кут, Кіселикові Дуби, Божикова Лінія, Томашова Калибані, Сахурів Луг, Шаріїв Вивіз, Сахурові Зарінки, Сахурова Пилорама* (місце); б) антропоніми, що походять від апелятивних означень особи: *Жидівський Цвинтар, Польський Цвинтар, Ксьондзова Калибані, Ксьондзова Лінія* (дорога), *Шевська Дорога, Шевський Куток* (сінокіс); в) відойконімні утворення: *Човганський Ліс, Сіухівські Стави, Човганська Дорога, Балицькі Стави, Човганський Луг, Угольнянський Ліс, Малодідушицький Поворот, Малодідушицький Міст*. Н. Сокіл зауважує, що всі сполуки з посесивно-релятивними формантами -ів (-ов-а, -ов-о, -ов-е), -ин(а), -ськ- та ін. є відонімними утвореннями [Sokil / Sokil : 127]. Як зауважує Д. Бучко, мікротопоніми на зразок *Ксьондзова Калибані* реалізують антропонімну функцію, бо "власник поля **пан** мав ім'я і прізвище, але, оскільки він був у селі один, то найкращим засобом його ідентифікації було не

прізвище, а загальна назва **пан**, яка власне виконувала у цьому випадку роль оніма” [Buchko / Бучко 2005 : 20].

Окремий підтип формують також мікротопоніми, розрізнявальним елементом яких слугують порядкові числівники, які містять вказівку на порядковий номер певного денотата. Найуживанішими є числівники *перший, другий, третій*. До цього розряду належать небагато утворень: *Перша Шнелька* (дорога), *Друга Шнелька*, *Третя Шнелька*, *Перша Рица* (сінокіс), *Друга Рица*. Виникнення таких формацій може бути зумовлене потребою номінувати кілька однотипних об’єктів, що знаходилися близько один від одного, тому атрибути в цьому разі виконують розрізнявальну функцію [Luzhetska / Лужецька 2012 : 184] або вказують на послідовність появи відповідних географічних об’єктів.

Поодинокі приклади мікротопонімів зафіксовано за моделлю іменник + іменник: *Шніц Красни*.

Серед зібраного матеріалу виявлено чимало прийменникових конструкцій, які в науковій літературі кваліфікують як назви-орієнтири. За словами Д. Бучка, прийменникові сполуки вказують на розташування “безіменних” de facto географічних реалій щодо інших вагомих і загальновідомих у певній місцевості [Buchko / Бучко 2005 : 20]. “Номінація цих “безіменних” об’єктів у значній мірі залежить від врахування чи неврахування місця знаходження номінатора. При врахуванні місця знаходження номінатора у структурі прийменникової конструкції використовуються прийменники *за, під, перед, від*, а при неврахуванні місця знаходження номінатора використовуються прийменники *на, в, між, при* та ін.” [Buchko / Бучко 2005 : 20]. На думку М. Сороцької, прийменникові конструкції – “це порівняно молодий тип назв, про що свідчить той факт, що той самий об’єкт може бути означений поєднанням різних прийменників з опорним словом, у залежності від місця знаходження номінатора” [Sorotska / Сороцька 2011 : 195].

Прийменникові конструкції – це двослівні сполуки, до складу яких входить прийменник та іменник. Мікротопоніми з прийменниками *коло / біля* виражаються на позначення

розташування іменованого об'єкта біля іншого примітивного об'єкта або конкретної особи. В аналізованих конструкціях вжито назви об'єктів на позначення рельєфу, рослинності та гідрооб'єктів (*Коло Каштана* (куток), *Коло Ріки* (пасовище), *Коло Сукілі*, *Коло Вербини*), культурно-історичних реалій (*Коло Каплички*, *Коло Клубу*, *Коло Церкви*, *Коло Буфету*, *Коло Бригади* (сінокіс), *Коло Труби* (сінокіс), *Коло Сільради*, *Коло Школи*, *Коло Дороги* (сінокіс, пасовище), жителів села (*Коло Дзіндзі* (поле), *Коло Тижбірки* (зупинка)).

Назви з прийменником *за* містять указівку на те, що означуваний об'єкт знаходиться за іншим примітивним об'єктом щодо номінатора [Luzhetska / Лужецька 2013 : 177]. Головним орієнтиром у таких назвах є лексеми, що вказують на рельєф, рослинний покрив, споруди, а також оніми різного походження: *За Селом* (поле), *За Вербинов* (поле), *За Краснов*, *За Бригадов* (пасовище), *За Фермов* (поле), *За містком*, *За Парцеляційов* (поле, городи), *За Трубов* (пасовище), *За Наров* (пасовище), *За Церквов*, *За Дорогов* (поле, сінокіс), *За Дамбов*, *За Ровом* (пасовище), *За Стадіоном* (поле). Конструкції з прийменником *за* номінують переважно поля, пасовища, сінокоси.

Мікротопоніми з прийменником *на* вказують на місцевість, у якій чи поряд з якою локалізований означуваний об'єкт [Podolskaya / Подольская 1983 : 50]. Мотивувальною основою таких конструкцій є переважно лексеми на позначення рельєфно-ландшафтних характеристик досліджуваного села: *На Берегах* (поле), *На Випадах* (пасовище), *На Ланах* (село), *На Четвертинах*, *На Стадіоні* (місце), *На Пекарни*, *На Парцеляції* (частина села), *На Маслінках* (ліс), *На Оболоні* (сінокіс, поле), *На Засукелю* (пасовище), *На Зарощічу* (пасовище, поле), *На Партоле* (поле), *На Піддільничках* (поле), *На Сукілі* (місце), *На Тоці*, *На Пилорамі*, *На Повороті*, *На Ставах*, *На Валах*, *На Угольну* (дорога), *На Бригаді* (місце), *На Бригаду* (дорога), *На Човгани* (дорога).

Малі географічні об'єкти з прийменником *у* вказують, що денотат розташований на території або в межах просторового охоплення об'єкта орієнтира: *У Вербині*, *У Вільшині* (частина сусіднього села), *У Соколові*, *У Зарінках*, *У Березині*, *У Кошіїрі*

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

(пасовище для коней), *У Розтоці*, *У Красні* (ліс), *У Ційнки* (точка), *У Мирка* (магазин), *У Юрка* (магазин).

Зрідка фіксуємо найменування з іншими прийменниками, зокрема *під* (указує на те, що номінована мікрореалія знаходиться перед іншим географічним об'єктом або нижче від нього), *над*, *понад*: *Під Липами* (цвинтар), *Під Мостом* (місце купання), *Під Лісом* (сінокіс, пасовище), *Під Краснов* (сінокіс), *Під Високовольтнов* (частина пасовища, сінокосу), *Над Ріков* (пасовище), *Понад Ріку*.

Багатослівні мікротопоніми – це назви, які складаються із трьох і більше лексем. Ці конструкції представлено кількома прикладами: 1) числівник + прикметник + іменник: *Перша Панська Лінія* (дорога), *Друга Панська Лінія*, *Третя Панська Лінія*; 2) прийменник + прикметник + іменник: *Біля Тракторної Бригади* (сінокіс), *Коло Горішного Магазину* (зупинка), *У Горішнім Кінці* (частина села), *У Долішнім Кінці* (частина села); 3) іменник + прийменник + іменник у родовому відмінку: *Хрест коло Каштана*, *Кирничка коло Каштана* (джерело); 4) прийменник + іменник + іменник: *У Кінці Села* (частина села); 5) прийменник + числівник + іменник: *У Першій Ризи*, *У Другій Ризи*, *У Третій Ризи*; 6) іменник + апелятив у Р. в. + іменник власна назва у Р. в.: *Поле імені Партоле*.

Таблиця 1

Структурні типи мікротопонімів села Великі Дідушичі

Мікротопоніми	К-сть	%
Атрибутивні утворення	48	36,3
Іменникові сполуки	1	0,7
Прийменникові формації	69	52,2
Описові конструкції	14	10,6
Усього	132	100

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у мікротопоніміконі села Великі Дідушичі виокремлено такі структурні типи: двослівні конструкції, прийменникові сполуки та багатослівні структури. На території села виявлено 48 двочленних мікротопонімів, найбільшою з

яких виявилася група онімів, атрибутом у яких найчастіше виступає присвійний прикметник (25 онімів).

У мікротопонімії села дуже часто використовуються прийменникові конструкції (68 одиниць), найпродуктивнішими серед яких є прийменники *коло, за, на, у*. У перспективі вбачаємо доцільність дослідження однослівних мікротоопнімів та семантики цих онімів села Великі Дідушичі.

Література

1. Бучко Д. Анойконіми сіл давнього Любачівського повіту. *Mikrotoponimia na pograniczych językowo-kulturowych / redakcja M. Łesiów, M. Olejnik*. Lublin : Wyd-wo Uniwersitetu Marii Curie Skłodowskiej, 2005. S. 17–23.
2. Карпенко Ю. О. Топонимы и географические термины (вопросы взаимосвязи). *Местные географические термины: вопросы географии*. Москва : Мысль, 1970. № 81. С. 36–45.
3. Купчинський А. О. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (географічні назви на -ичі). Київ : Наук. думка, 1981. 251 с.
4. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2004. 20 с.
5. Лужецька О. Мікротопоніми складеної структури Бережанщини та Підгаєччини. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 181–188. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2012_2012_25
6. Лужецька О. Б. Прийменникові деривати в мікротопонімії Південно-Західного Опілля. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: зб. наук. праць. Хмельницький : ХмЦНУ, 2013. Вип. 6. С. 175–182.
7. Подольская Н. В. Типовые восточнославянские топоосновы: словообразовательный анализ. Москва : Наука, 1983. 160 с.
8. Поляруш Т. Структура і функціонування складених назв у різних класах топонімів. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Мовознавство*. Тернопіль : ТДПУ, 2003. Вип. 1. С. 138–142.
9. Проць О. І. Мікротопонімія півночі Львівської області : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2011. 21 с.
10. Сокіл Н. Мікротопонімія Сколівщини. Львів : Афіша, 2008. 180 с.
11. Сороцька М. Структурні особливості мікротопонімів прийменникової та складеної структури Північної Тернопільщини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*. Тернопіль : ТДПУ, 2011. Вип. 2. С. 191–201.
12. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомпозитних скорочених особових власних імен). Київ, 1995. 362 с.

13. Яніцька Н. Р. Мікротопонімія центральних та східних районів Львівської області : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2012. 18 с.

References

1. Buchko D. Anoikonimy sil davnoho Liubachivskoho povitu. *Mikrotoponimia na pograniczach jezykowo-kulturowych / redakcja M. Lesiów, M. Olejnik*. Lublin : Wyd-wo Uniwersitetu Marii Curie Skłodowskiej, 2005. S. 17–23.

2. Karpenko Yu. O. Toponimy i geograficheskie terminy (voprosy vzaimosvyazi). *Mestnyie geograficheskie terminyi: voprosyi geografii*. Moskva : Myisl, 1970. № 81. S. 36–45

3. Kupchynskiy A. O. Naidavnishi slovianski toponimy Ukrainy yak dzherelo istoryko-geohrafichnykh doslidzhen (heohrafichni nazvy na -ychi). Kyiv : Naukova dumka, 1981. 251 s.

4. Lisniak N. I. Mikrotoponimiia Zakhidnoho Podillia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Lviv, 2004. 20 s.

5. Luzhetska O. Mikrotoponimy skladenoï struktury Berezhashchyny ta Pidhaiechchyny. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*. 2012. S. 181–188. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2012_2012_25

6. Luzhetska O. B. Pryimennykovi deryvaty u mikrotoponimii Pivdenno-Zakhidnoho Opillia. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva: zb. nauk. prats. Khmelnytskyi : KhmTsNU*, 2013. Vyp. 6. S. 175–182.

7. Podolskaya N. V. Tipovyie vostochnoslavyanske topoosnovyi: slovoobrazovatelnyy analiz. Moskva : Nauka, 1983. 160 s.

8. Poliarush T. Struktura i funktsionuvannia skladenykh nazv u riznykh klasakh toponimiv. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii : Movoznavstvo*. Ternopil : TDPU, 2003. Vyp. 1. S. 138–142.

9. Prots O. I. Mikrotoponimiia pivnochi Lvivskoi oblasti : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Lviv, 2011. 21 s.

10. Sokil N. Mikrotoponimiia Skolivshchyny. Lviv : Afisha, 2008. 180 s.

11. Sorotska M. Strukturni osoblyvosti mikrotoponimiv pryimennykovoï ta skladenoï struktury Pivnichno Ternopilshchyny. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii : Movoznavstvo*. Ternopil : TDPU, 2011. Vyp. 2. S. 191–201.

12. Khudash M. L. Ukrainski karpatski i prykarpatski nazvy naselenykh punktiv (utvorennia vid slovianskykh avtokhtonnykh vidkompozytnykh skorochenykh osobovykh vlasnykh imen). Kyiv, 1995. 362 s.

13. Yanitska N. R. Mikrotoponimiia tsentralnykh ta skhidnykh raioniv Lvivskoi oblasti : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Lviv, 2012. 18 s.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2019 р.

Прийнята до друку 07.05. 2019 р

УДК 811.161.2'373.2:821.161.2-31.09Денисенко

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГЛЮТОНІЧНИХ НАЙМЕНУВАНЬ У ЖІНОЧОМУ РОМАНІ ЛАРИСИ ДЕНИСЕНКО “КАВОВИЙ ПРИСМАК КОРИЦІ”

Ірина Масляєва

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
masliaevairyna@gmail.com*

Масляєва І. Особливості функціонування глютонічних найменувань у жіночому романі Лариси Денисенко “Кавовий присмак кориці”

У статті досліджено поліаспектне явище глютонії, розкрито зміст поняття “глютонім”, окреслено структурно-семантичні й лінгвокультурні особливості глютонічних найменувань, репрезентованих у романі Лариси Денисенко “Кавовий присмак кориці”. Установлено особливості функціонування ядерної та периферійної зони глютонімів, з'ясовано, що однокомпонентні й багатокомпонентні найменування різняться за своїм складом і походженням, мають в основі диференційні мотивувальні ознаки. Визначено та описано основні типи багатокомпонентних номенів, більшість із яких становить двоскладні іменниково-прикметникові словосполучення.

Ключові слова: глютонічний дискурс, глютонім, глютонія, назви страв.

Масляева И. Особенности функционирования глютонических наименований в женском романе Ларисы Денисенко “Кофейный привкус корицы”

В статье исследуется полиаспектное явление глютонии, раскрывается содержание понятия “глютоним”, определяются структурно-семантические и лингвокультурные особенности глютонических наименований, представленных в романе Ларисы Денисенко “Кофейный привкус корицы”. Акцентируется на особенностях функционирования ядерной и периферийной зоны глютонимов. Выяснено, что однокомпонентные и многокомпонентные наименования различаются по своему составу и происхождению, имеют в основе дифференциальные мотивирующие признаки. Определяются и описываются основные типы многокомпонентных номенов, большинство из которых составляет двусложные именительно-прилагательные словосочетания.

Ключевые слова: глютоничний дискурс, глютоним, глютонія, названія блюд.

Masliaieva I. Features of the functioning of glutonic names in a female novel by Larisa Denisenko “Cinnamon coffee taste”

The article deals with the process of studying of glutonic names that represent the features of the glutonic discourse which there is an object of interest of scholars not only from the point of view of linguistics and its individual areas, such as: linguoculture, linguistics, linguistic and semiotics, but also cultural studies, sociology and literary studies.

The article investigates the multi-aspect phenomenon of glutonium, reveals the meaning of the concept of “glutonium”, outlines the structural-semantic and lingvo-cultural features of the glutonic names represented in the novel by Larisa Denisenko “Cinnamon coffee taste”. The peculiarities of the functioning of the nuclear and peripheral zone of glutoniums were established, it was found that one-component and multi-component names differ in their composition and origin, and in the basis of differential motivational features. The main types of multicomponent nomines are identified and described, most of which are two-component noun-adjective phrases.

The results of the investigation showed that glutoniums are one of the leading and prominent themes of national linguistics, since they represent the so-called “eatable panorama” of artistic Ukrainian literature of the XXI century, whose texts are not yet sufficiently studied from the point of view of glutonic discourse.

Key words: glutonic discourse, glutonium, glutonia, names of dishes.

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими завданнями. Сьогодні студіювання глютонічних найменувань, які ретранслюють особливості глютонічного дискурсу загалом і жіночої глютонічної прози [Masliaieva / Масляєва 2018 : 86] зокрема, стають об’єктом зацікавлення науковців не лише з позиції лінгвістики та окремих її царин, як-от: лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства, лінгвосеміотики і т. ін., але й культурології [Pliuta / Плюта 2017], соціології [Nikolenko / Ніколенко 2015] та літературознавства [Kovpik / Ковпик 2018].

Примітним є те, що глютоніми являють собою одну із провідних і перспективних тем вітчизняного мовознавства, оскільки репрезентують так звану “їстівну панораму” художньої української літератури ХХІ століття, тексти якої ще не є достатньо дослідженими з позиції глютонічного дискурсу.

Цілком закономірно, що наше дослідження глютонічних найменувань ґрунтується на матеріалі прозового мовлення непересічної української письменниці Лариси Денисенко, передовсім на жіночому романі “Кавовий присмак кориці”.

У мовотворчості авторки особливого значення набуває аспект глютонії, лінгвістична цінність якого увиразнюється за допомогою багатого лексичного рівня, де, своєю чергою, фіксуємо активне вживання найменувань на позначення страв і напоїв, що, відповідно, й уможлиблює поліаспектне (структурно-семантичне й лінгвокультурологічне) студіювання кулінарної лексики в художньому стилі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці, що по-різному підходять до висвітлення тих чи тих проблемних питань глютонічного дискурсу, досить часто, демонструючи теоретичні аспекти дослідження явища, удаються до розгляду його процесу становлення й розвитку, роблять загалом успішні спроби диференціації глютонічних найменувань. Вивчення останніх наукових праць дає змогу констатувати: чимало дослідників обирають за так звану точку відліку аналізованого феномена основоположні праці російського вченого А. Олянича [Olyanich / Олянич 2004]. Низка наукових проблем, пов'язаних із вивченням феномена глютонії, скерували вектор дослідницьких пошуків у відповідному напрямку й сприяли появі значної кількості праць як монографічного, так і дисертаційного зразків. Щоправда, значна частина наукових розвідок здебільшого демонструє напрацювання зарубіжних учених або дослідження й систематизацію іншомовного матеріалу (Е. Бараташвілі, Е. Гашимова, С. Захарова, А. Земської, Ф. Косицької, А. Олянича, О. Руфової та ін.).

Окрім того, в умовах сучасного суспільства, коли відбувається процес глобалізації, фіксуємо й активне зацікавлення науковців лінгвокультурним аспектом дослідження феномена глютонії, де актуальним є зіставне вивчення мовних явищ, що маніфестують специфіку культури різних етноспільнот. Так, скажімо, Л. Єрмакова та Г. Тазбулатова здійснили опис лінгвокультурних особливостей глютонічних найменувань на матеріалі англійської мови [Tazbulatova / Тазбулатова 2011], К. Федорова – корейської [Fedorova / Федорова 2017], М. Ундрицова – російської, англійської, французької і грецької [Undritsova / Ундрицова

2015], Г. Боваєва – калмицької, російської й німецької мов [Bovaeva / Боваєва 2012].

Мета й завдання дослідження. Мета статті полягає у з'ясуванні структурно-семантичних і лінгвокультурних особливостей функціонування глютонічної лексики в жіночому романі Лариси Денисенко “Кавовий присмак кориці”.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідники глютонічного дискурсу здебільшого кваліфікують його як особливий вид масово-інформаційної комунікації, який характеризує всю систему харчового процесу, що складається з таких стадій: обробка харчової продукції, підготовка харчової продукції до приготування, процес приготування та споживання їжі” [Olyanich / Олянич 2004 : 395]. Однак, науковці донині по-різному трактовують відповідне терміносполучення, оскільки зважають на неусталеність загальноприйнятої назви на позначення глютонічного дискурсу: у багатьох теоретичних працях термін “глютонічний дискурс” вживається як синонім до термінів “кулінарний дискурс”, “гастрономічний дискурс”, “ресторанний дискурс” [Masliaieva / Масляєва 2018 : 26].

Звідси, відповідно, немає й уніфікації щодо поняття “глютонім”: натрапляємо на паралельне вживання термінів “аліментарний код” [Gashimov / Гашимов 2005 : 4], “цибонім” [Ryabova / Рябова 2005 : 5], “густатив” [Kovrik / Ковпик 2018 : 62], які не є однаковими за своїми основоположними властивостями. Попри різнобій у витлумаченні глютонімів більшість дослідників схильна уналежнювати їх до глютонічного дискурсу й класифікувати подібні найменування з позиції ядерного членування, з-поміж якого виокремлюють ядро (власне глютоніми: назви сировини; напівфабрикатів; страв, харчових продуктів і консервів; напоїв) та периферію (глютоніми-локативи й інструментативи, кваліфікатори та емотиви, глютоніми-ідеологеми й естетиви, гендерні знаки, а також директивні знаки-процесиви: дескриптори, регулятиви) [Rudenko / Руденко 2008 : 31].

Аналізуючи глютонічні найменування, наявні в жіночому романі Л. Денисенко “Кавовий присмак кориці”, передовсім

варто звернути увагу на їхню структурно-семантичну й лінгвокультурну диференціацію.

Упадає в око те, що глютоніми, які ми уналежнюємо до ядерної зони, здебільшого маніфестують назви на позначення харчів, які їдять, та харчів, які п'ють, мають однокомпонентну структуру, як-от: *рис, пиріг, банани, бісквіти, горілка, мартіні, абсент, тарталетки* і т. ін. Наприклад: *Цілими днями вона їла бісквіти й курила, щоб не гладшати* (1); *Банани Аркадій навсправжки любив, обожнював, горілку заїдав тільки ними* (1).

Примітним є те, що досить часто однокомпонентні глютоніми увиразнюються супровідними елементами, в основі яких лежать мотивувальні ознаки на кшталт: спільний продукт, форма, якість, смак, вигляд, спосіб приготування й призначення / використання страви чи сировини [Inshakova / Іншакова 2018 : 37]. У такому разі простежується аксіоматична закономірність: трансформуючись, глютонічні найменування набувають ознак багатоконпонентності й утворюють певні типізовані структурні моделі, які можна диференціювати за такими граматичними принципами: 1) назви, що складаються з відносного прикметника та іменника; 2) назви, що мають залежний іменник із прийменником з (*із*) в орудному відмінку; 3) назви, що мають складну поширену структуру.

Так, назви, що складаються з відносного прикметника та іменника, є більш продуктивними й зазвичай маніфестують атрибутивність залежного компонента, здебільшого супроводжувану виявом способу приготування тієї чи тієї страви: *зварений рис, тушкована / смажена риба, фарширований перець* і т. ін. Наприклад: *На столі було все наче створене для посту: яйця, рибні салати з майонезом, сир, тушкована та смажена рибка, горілка, мартіні, ром, коньяк, віскі, червоне та біле вино* (1).

Подекуди натрапляємо й на поодинокі випадки вживання додаткових атрибутивних елементів на позначення якості продукту: *сира риба (Сира риба на звареному рисі, який сформовано на взір тиріжка* (1); на позначення смакових властивостей продукту: *солоні горішки / огірки (Я рано збагнув, що поєднання кефіру, чорносливу та солоних огірків дає такий*

ефект, який був мені конче потрібний (1); на позначення кольору: червоне / біле вино, зелена (ий) цибуля / чай, білий (а) джин / індичка (Вона жувала стеблину зеленої цибулі (1). Іноді фіксуємо глутонічні найменування, де прикметниковий поширювач указує на невід'ємний компонент приготування страви: маковий / горіховий пиріг (1).

Із-поміж назв, що мають залежний іменник із прийменником з (*із*) в орудному відмінку, натрапляємо на такі, що маніфестують важливість другорядного компонента, адже останній являє собою збірне поняття й указує не тільки на унікальність страви, але й на її основний інгредієнт або ж начинку: *рогалики з висівками, омлети з грибами / кропом / анчоусами, горілка з перцем, кава з корицею* і т. ін. Наприклад: ***Рогалики з висівками, кава у величезних картонних склянках, омлети з грибами, омлети з кропом, омлети з анчоусами, мед, джем, бекон*** (1).

Варто зазначити, що авторка досить активно послуговується глутонімами, які мають складну поширену структуру. Звідси, відповідно, фіксуємо найрізноманітніші граматичні кореляції, як-от: *кава у величезних картонних склянках, дитяче печиво у вигляді звіряток-монстрів, тонко накраяна шинка з індички, ніжний шматок сала з часничиною, чорний шоколад із помаранчевими цукатами, рибний салат з майонезом* і т. ін. Наприклад: ***Я сконцентрований, бо несучашки, чай, заварник, молоко для Алекса (він не вживає чаю без молока) та дитяче печиво у вигляді звіряток-монстрів (бачили б ви, яке в цих пекарів вийшло собача... (1); Тоді я вийшов до найближчої крамниці, купив пляшку джину, тонко накраяну шинку з індички та фірмовий ніж*** (1). Багатокomпонентні глутонічні словосполучення здебільшого пов'язані між собою підрядним зв'язком відмінкового прилягання.

Окремо можна акцентувати на поодиноких випадках вживання іменниково-прикметникових глутонічних назв, супровідні елементи яких указують на місце виготовлення продукту, час або приуроченість тієї чи тієї страви до певної події: *бочкове пиво, весняний салат, святковий Олів'є*.

Наприклад: *Розповідь про родину. Весняний салат. Салат із крабів. Її перше кохання* (1); *Гроші в мене є, тому я замовляю собі фарширований перець та бочкове пиво* (1). Серед іменниково-прислівникових словосполучень, у яких залежний компонент передає інформацію про особливості приготування страви, властиві певній території [Ostroushko / Остроушко 2017 : 409], фіксуємо лише один компонент, семантичне навантаження якого певною мірою репрезентує й лінгвокультурну особливість української етноспільноти, – *котлета по-київськи* (1).

Зауважимо: специфічною рисою глютонімів, які ми уналежнюємо до ядерної зони, є те, що в деяких лінгвістичних одиницях закодований певний стереотипно усталений лінгвокультурний елемент. Так, можемо говорити про глютонічні найменування на кшталт: *текіла-бум, бехеровка, ром, джин, кока-кола лайт* (1) і т. ін. Наприклад: *Це так банально звучить – казкова Прага, але вона все одно - казкова. Місто м'якого джазу, натовпів молоді в костелах, галасливих купок німецьких та італійських туристів у шинках і кав'ярнях. Бехеровка та абсент* (1); *Нове покоління – Мітя – вирішило не відставати, відсалютувавши нам бляшанкою “Коки-коли лайт”* (1). Цілком закономірно, що в умовах міжкультурної комунікації загальновідомим стало стереотипне уявлення про країну походження й, так би мовити, країну-споживача відповідних алкогольних напоїв. Глютонім *текіла* асоціюється з Латинською Америкою, *ром* – із Кубою, *бехеровка* – із Чехією (можемо бачити з поданого вище контексту), *джин* – з Англією, *кока-кола* в різних її варіаціях – із Сполученими Штатами Америки.

Варто, очевидно, наголосити й на тому, що лінгвістичне студіювання не лише ядерної, але й периферійної зони, є невід'ємною частиною комплексного аналізу глютонічної лексики, наявної в аналізованому творі. Хоч у художньому мовленні Л. Денисенко периферійна зона глютонічних найменувань представлена досить побіжно (відсутні глютоніми-ідеологеми й естетиви, гендерні знаки та регулятиви), проте є потреба більш детально зупинитися на аналізі глютонімів-локативів, інструментативів, кваліфікаторів, емотивів і

дескрипторів, бо такі номени є яскравими репрезентантами особливостей лінгвокультури тієї чи тієї нації.

До знаків-локативів належать лексеми, які номінують місце походження глутоніма або ж спосіб його приготування, що передбачає наявність певного топонімічного компонента. Так, із-поміж відповідних знаків натрапляємо на ті, що містять у складі прикметниковий поширювач, семантичне навантаження якого вказує на ту чи ту країну, із якої походить страва: *китайський суп, американський віскі, французький брют, німецькі ковбаски, ризький бальзам, “салат російський”, швейцарський шоколад* (1). Наприклад: *Змилини неначе стікають у вашу тарілку з китайським супом (зі спеціальними добавками за бажанням клієнта, до рахунку додають доларів 30* (1); *Навіщо після ризького бальзаму, горілки з перцем, пива знову пити горілку без перцю?* (1). Деякі глутонічні номінації, у структурі яких є певний топонімічний поширювач, іноді увиразнюються супровідними елементами на позначення дороговизни того чи того глутоніма. Пор.: *У нас дві пляшки з дорогим кримським мускатом* (1); *Те саме я відчув, коли вперше спробував оті японські, хвалені богемою “суші”* (1).

Якщо в наведених вище прикладах походження глутонічних найменувань є достатньо прозорим, то варто апелювати й до лексем, значення топонімічного компоненту яких потребує певних довідкових знань. Серед наявного фактичного матеріалу фіксуємо такі номени: *коньяк / коньячок, текіла, шампанське* (1), де *коньяк* – глутонім, який походить від одноіменного міста у Франції; *текіла* – глутонім, який походить від одноіменного міста в центральній частині мексиканського штату Халіско; *шампанське* – глутонім, що походить від назви історичної області Шампань у Франції. Натрапляємо на одиничну торговельну марку, семантичне навантаження якої передбачає використання топонімічного компонента – “*Токай*”, де “*Токай*” – номен на позначення вина одноіменної торговельної марки, яка була започаткована на теренах Угорщини.

У науковій спільноті, окрім зазначених лексем, до глутонімів-локативів прийнято уналежнювати ще й ті, які

номінують місце приготування та споживання їжі. Зауважимо: Л. Денисенко досить активно послуговується такими глютонічними назвами: *вагон-ресторан, бар, кав'ярня, кафе, ресторан* (1) і т. ін. Упадає в око те, що часто відповідні глютоніми в мовотворчості авторки набувають негативного забарвлення і, так би мовити, демонструють самотутній український колорит, як-от: *шинок, пивниця, генделик* (1). Подекуди можемо навіть із самого контексту почерпнути додаткову інформацію про колорит тієї чи тієї нації: *Відтак, я радше визнаю, що мало розуміюся на тому, що роблять французи і решта народів, коли їм добре або зле, ніж наполягатиму, мовляв, натовпами вони біжать до шинків, поглинаючи старанно зафіксовані статистикою обсяги вина й пива* (1); *І пішла до бару. Мені остогидла ця пивниця* (1); *Але ми, слов'яни, якщо нам сумно, чи якщо нам радісно, це вже я відчув на собі та знаю з досвіду багатьох приятелів, ідемо до будь-якого генделика і трохи напиваємося, або не трохи, але напиваємося, це вже напевно* (1).

Іноді натрапляємо на вживання глютонімів-локативів, атрибутивний поширювач яких указує на іншокультурні кулінарні практики. Наприклад: *Якось я його прямо запитала, це було в японському ресторані, де я вкотре змусила його почервоніти* (1). Або ж фіксуємо прикметникові компоненти, що репрезентують так звану “богемність” того чи того закладу харчування. Пор.: *Уявіть собі, ви перебуваєте в респектабельному ресторані, в центрі величезного міста, вдень, жерете, як остання капіталістична падлюка, суші і все таке інше <...>* (1); *А я подумав, що ти просто так вешиєшся дорогими ресторанами посеред робочого дня* (1).

Окрему групу з-поміж аналізованого фактичного матеріалу становлять знаки-інструментативи – лінгвістичні знаки на позначення назв кухонних предметів, за допомогою яких відбувається процес приготування та споживання їжі. Зважаючи на те, що мовна канва жіночого роману Л. Денисенко насичена глютонічною лексикою, цілком умотивованим є й активне використання авторкою знаків-інструментативів різного складу, як-от: *електричний чайник, срібна десертна ложка,*

ножі, рожни, шпичі, ножі, горнятко з білої порцеляни в прості блакитні квіточки, келих, чарка, пляшка, скляний посуд, заварник (1) і т. ін. Доволі цікавою є авторська інтерпретація деяких предметів кухонного вжитку, яку продукує в межах аналізованого тексту персонаж твору. Наприклад: *Улюблене слово Міхала “пійсяшка”, це 50-грамова чарка, звісно, що вона має бути сповнена абсенту.* Відповідний глутонім-інструментатив указує виключно на українські реалії, ментальний код яких в умовах міжкультурної комунікації, очевидно, зчитується не всіма реципієнтами.

Дібраний фактичний матеріал демонструє надмірне вживання знаків-кваліфікаторів та емотивів – лінгвістичних знаків, що позначають найменування смакових якостей продуктів або страв. Загалом такі глутоніми містять загальні опозиції прислівникового походження на зразок *смачно / несмачно*, проте знаки-кваліфікатори мають ще й ступінь позитивної чи негативної смакової оцінки. Так, глутонічні назви з негативною й позитивною оцінкою представлені здебільшого прикметниками: *гіркуватий, паскудний, чудовий, запашний, солодкий, смачний* (1). Наприклад: *Я так давно не пила цього паскудного радянського шампанського, треба випити, воно звалює з ніг* (1); *Колись до нашої школи приїжджав гіпнотизер, і мене на все життя вразила та обставина, що він змусив мене з'їсти цибулю, запевняючи в тому, що то є запашне яблуко* (1); *Я й сам тут випадково опинився, привіз мамі смачних грецьких равликів* (1) тощо.

Поодинокі натрапляємо на знаки-кваліфікатори, які ілюструють індивідуальні вподобання персонажів: *Я обожаю цей запах, запах улюбленої батьківської кави* (1) або указують на так звану “корисність” страви: *Розтягуючи гармошку та губи в усмішці, виконувати пісні про калинку, малинку, решту корисних ягід-фруктів* (1); *Знежирений кефір – напевне, дуже смачно. А може, навіть і корисно* (1).

На відміну від раніше аналізованих літературно-художніх текстів жіночої прози [Masliaieva / Масляєва 2018], роман Л. Денисенко не містить розгорнутих рецептів приготування тієї чи тієї страви, а відтак – фактичний матеріал засвідчує досить

побіжне використання знаків-дескрипторів, які є загальновідомими (адже описують буденні кулінарні реалії) й дещо, так би мовити, позбавлені оригінальності. Наприклад: *Там він про щось думав, курив, варив чи молов улюблену каву з корицею, хоча напевно я не знаю, що він там робив* (1).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Студіювання явища глютонії як лінгвокультурного феномена на сучасному етапі розвитку вітчизняної мовознавчої науки поки що немає чітких теоретичних засад, адже глютонія, як і глютонічний дискурс, – відносно нові поняття, які потребують усебічного аналізу. Сьогодні глютонічний дискурс репрезентує жанрове розмаїття, серед якого вирізняються й так звані “фрагменти глютонічного дискурсу”, проілюстровані зразками сучасної української жіночої прози, що маніфестують не тільки художню, але й глютонічну картину світу.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому аналізі елементів глютонічного дискурсу (зокрема – у комплексному вивченні лінгвокультурних та структурно-семантичних особливостей глютонічних найменувань на матеріалі сучасної української художньої літератури).

Література

1. Боваева Г. М. Лінгвокультурная специфика этнических пищевых предпочтений : на материале глютонических номинаций калмыцко-, русско- и немецкоязычных этносов : автореф. дис. ... канд. филол. наук. : 10.02.20. Элиста, 2012. 24 с.
2. Гашимов Э. А. Структурно-семантические и прагматические характеристики английского лингвокультурного кода (на материале лексико-фразеологического поля “Продукты питания”) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Самара, 2005. 31 с.
3. Іншакова І. О., Стахова К. Ю. Структурно-семантичні особливості лексики на позначення страв українського народу в кулінарних книгах. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2018. Вип. 17. С. 33–44.
4. Ковпик С. І. Поетика густативів (на матеріалі сучасної української прози) : монографія. Київ : “НВП Інтерсервіс”, 2018. 150 с.
5. Масляева І. В. Назви страв у сучасному художньому мовленні : структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти : дис. ... магістер филол. наук : 10.02.01. Кривий Ріг, 2018. 100 с.

6. Ніколенко В. В. Гастрономічні детермінанти суспільного життя : соціологічний вимір : дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.04. Дніпропетровськ, 2015. 407 с.

7. Олянич А. В. Презентаційна теорія дискурса : монографія. Волгоград : Парадигма, 2004. 507 с.

8. Остроушко О. А. Структурні типи назв страв у “Практичній кухні”. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 399–412.

9. Плюта О. П. “Гастрономічна культура” і “національна кухня” як поняття гуманітарних досліджень їжі. *Young Scientist*. 2017. № 7 (47). С. 159–163. URL : molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/7/36.pdf (дата звернення: 11.02.2019).

10. Руденко С. М. Лінгвістичні знаки-кваліфікативи у складі глютонічного дискурсу. *Мова і культура : Науковий журнал Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2008. Вип. 10. Т. X. (110). С. 30–38.

11. Рябова Л. Русская и чешская цибонимия в лингвокультурологическом аспекте : дисс. ... магістер філол. наук. (славянська філол.). Тарту, 2005. 240 с.

12. Тазбулатова Г. К. Лингвокультурологическое поле “Restaurant food” (на материале англоязычных текстов меню) : дис. ... магістр філол. наук : 6М020500. Павлодар, 2011. 100 с.

13. Ундрицова М. В. Глютонический дискурс : лингвокультурологические, когнитивно-прагматические и переводческие аспекты (на материале русского, английского, французского и греческого языков) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.20. Москва, 2015. 204 с.

14. Федорова К. М. Лингвокультурная специфика глютонического дискурса (на примере рецептов корейской и якутской кухни) : автореф. ... магістр філол. наук : 45.04.01. Якутск, 2017. 20 с.

Список використаних джерел

1. Денисенко Л. В. Кавовий присмак кориці. Київ, 2007. 256 с. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1014461/Denisenko_-_Kavoviy_prismak_korici.html (дата звернення: 11.02.2019).

References

1. Bovaeva G. M. Lingvokulturnaya spetsifika etnicheskikh pischevyih predpochteniy : na materiale glyuttonicheskikh nominatsiy kalmyitsko-, russko- i nemetskoazychnyih etnosov : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. : 10.02.20. Elista, 2012. 24 s.

2. Gashimov E. A. Strukturno-semanticheskie i pragmaticheskie karakteristiki angliyskogo lingvokulturnogo koda (na materiale leksiko-frazeologicheskogo polya “Produkty pitaniya”) : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. : 10.02.04. Samara, 2005. 31 s.

3. Inshakova I. O., Stakhova K. Yu. Strukturno-semantichni osoblyvosti leksyky na poznachennia stрав ukrainskoho narodu v kulinarykh knykhakh. *Filolohichni studii : Naukovy visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Kryvy Rih : FOP Marynchenko S. V., 2018. Vyp. 17. S. 33–44.

4. Kovpik S. I. Poetyka hustatyviv (na materiali suchasnoi ukrainskoi prozy) : monohrafiia. Kyiv : “NVP Interservis”, 2018. 150 s.
5. Masliaieva I. V. Nazvy strav u suchasnomu khudozhnomu movlenni : strukturno-semantychnyi ta funktsionalno-stylistychnyi aspekty : dys. ... mahister filol. nauk : 10.02.01. Kryvyi Rih, 2018. 100 s.
6. Nikolenko V. V. Hastronomichni determinanty suspilnoho zhyttia : sotsiolohichniy vymir : dys. ... d-ra sotsiol. nauk : 22.00.04. Dnipropetrovsk, 2015. 407 s.
7. Olyanich A. V. Prezentatsionnaya teoriya diskursa : monografiya. Volgograd : Paradigma, 2004. 507 s.
8. Ostroushko O. A. Strukturni typy nazv strav u “Praktychnii kukhni”. Filolohichni studii : *Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017. Vyp. 16. S. 399–412.
9. Pliuta O. P. “Hastronomichna kultura” i “natsionalna kukhnia” yak poniattia humanitarnykh doslidzhen yizhi. *Young Scientist*. 2017. № 7 (47). S. 159–163. URL : molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/7/36.pdf (data zvernennia: 11.02.2019).
10. Rudenko S. M. Linhvistychni znaky-kvalifikatyvy u skladi hliutnichnoho dyskursu. *Mova i kultura : Naukovyi zhurnal Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Kyiv, 2008. Vyp. 10. T. Kh. (110). S. 30–38.
11. Ryabova L. Russkaya i cheshskaya tsibonimiya v lingvokulturologicheskom aspekte : diss. ... magister filol. nauk. (slavyanskaya filol.). Tartu, 2005. 240 s.
12. Tazbulatova G. K. Lingvokulturologicheskoe pole “Restaurant food” (na materiale angloyazychnykh tekstov menu) : dis. ... magistr filol. nauk : 6M020500. Pavlodar, 2011. 100 s.
13. Undritsova M. V. Glyuttonicheskiy diskurs : lingvokulturologicheskie, kognitivno-pragmaticheskie i perevodcheskie aspektyi (na materiale russkogo, angliyskogo, frantsuzskogo i grecheskogo yazyikov) : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.20. Moskva, 2015. 204 s.
14. Fedorova K. M. Lingvokulturnaya spetsifika glyuttonicheskogo diskursa (na primere retseptov koreyskoy i yakutskoy kuhni) : avtoref. ... magistr filol. nauk : 45.04.01. Yakutsk, 2017. 20 s.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Denysenko L. V. Kavovyi prysmak korytsi. Kyiv, 2007. 256 s. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1014461/Denysenko_-_Kavoviy_prysmak_korici.html (data zvernennia: 11.02.2019).

Стаття надійшла до редакції 15.02.2019 р.

Прийнята до друку 07.05. 2019 р.

УДК 811.161.2'42:821.161.2-31.09Жадан

ПОЛІДИСКУРСИВНІСТЬ РОМАНУ СЕРГІЯ ЖАДАНА “ІНТЕРНАТ”

Інна Онікієнко

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
onikienko69@gmail.com*

Онкієнко І. Полідискурсивність роману Сергія Жадана “Інтернат”

У статті досліджено роль дискурсивних форматів роману для формування ідентичності людини. Зосереджено увагу на художній експлікації дискурсів радянського формату, мілітарному дискурсі насилля, антиімперському гуманістичному дискурсі, дискурсі індивідуальної свідомості, міфологічному дискурсі. З'ясовано, що полідискурсивність постає як особливість свідомості кожної людини, яка може одночасно оперувати різними дискурсивними форматами. У цьому причина пошуків своєї самості та власної ідентичності, виражених також і в пошуках слова, що дешифрує прихований імперський дискурс, репрезентує некомпрометовану ідеологією мову, уміння сказати правду самому собі.

Ключові слова: дискурс, полідискурсивність, ідентичність, другий модерн.

Онкієнко И. Полидискурсивность романа Сергея Жадана “Интернат”

В статье исследуется роль дискурсивных форматов романа для формирования идентичности человека. Акцентируется внимание на художественной экспликации дискурсов советского формата, милитарном дискурсе насилия, гуманистическом дискурсе, дискурсе индивидуального сознания, мифологическом дискурсе. Выясняется, что полидискурсивность является особенностью сознания каждого человека, которое может одновременно оперировать различными дискурсивными форматами. В этом причина поисков своей самости и собственной идентичности, выраженных также в поисках слова, которое расшифровывает скрытый дискурс империи, репрезентирует некомпрометированный идеологией язык, умение сказать правду себе самому.

Ключевые слова: дискурс, полидискурсивность, идентичность, второй модерн.

Onikienko I. Poleidiscursiveness of the novel by Sergey Zhadan “Internat”

This article investigates the role of discursive novel formats for the formation of human identity. The focus is on the artistic explication of Soviet-style

discourses, the militaristic discourse of violence, anti-imperial humanism, the discourse of individual consciousness, and mythological. It was found out that the polydiscursiveness in the novel by Sergei Zhadan “Internat” is due to the split consciousness of the hero of the novel. The author communicates the creation of an open artistic and psychological space by discussing the problems of national identity and modern statehood in Ukraine. The Soviet discursive format and the aggressive discourse of violence simulate imperial social reality, which is considered by the author as an inhumane social experiment on man and which can not be perceived in the modern democratic world. The author values human values in the process of deploying humanistic discourse, which represents the ideal social model and in which situationally realised responsible, courageous, heroic behaviour of man.

Since the discourse of violence provokes a mortal danger situation, the author also actively addresses the mythological discourse, in which the destabilising person is disfigured by a sense of fear and confusion. The discourse of individual consciousness, combined with the mythological, reflects the positive dynamics of I – the character in the direction of identity. The complex interaction of the discourses of individual consciousness and social discourses leads to the nonlinearity of the text space, the shift of time coordinates, which allows to distinguish the philosophical existential discourse as a dominant, which determines the type of character consciousness and the relevance of the text to the literary examples of the era of the second modern.

Key words: discourse, polydiscursiveness, identity, second modernism.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Із 2014 року на території України російський агресор розгорнув гібридну війну на багатьох напрямках: соціально-ідеологічному, інформативному, психологічному. Представник інституту стратегічних досліджень А. Єрмолаєв констатує наявність у всьому світі “гібридизації міжнародних відносин, коли лінії конфліктності поступово переносяться зі сфери міжнародної у сферу політичної боротьби в середині окремих держав” [Yermolaiev / Єрмолаєв 2015 : 6]. М. Требін у дослідженні стану України перед воєнними викликами сучасності стверджує: “Український прецедент лише підтвердив факт виникнення нової форми військового конфлікту, що починається з мирних антиурядових акцій і завершується жорстокою громадянською війною і зовнішньою інтервенцією” [Trebin / Требін 2014 : 247]. Зазначено, що жертвами конфлікту нового типу стають насамперед найбільш беззахисні категорії населення, а змістом військових дій у гібридній війні – деморалізація і нав'язування своєї волі всьому населенню

держави: “На полі бою з’являється безліч нових дійових осіб: формування бойовиків, кримінальні банди, міжнародні терористичні мережі, легіони іноземних найманців, підрозділи спецслужб різних країн світу” [Trebin / Требін 2014 : 249].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Виокремлені М. Требіним нові дійові особи сучасного життя України представлені в романі С. Жадана “Інтернат”, вони втілюють дискурс насилля агресора. Зовнішні та внутрішні дискурси роману стосуються питання відновлення українською людиною втраченої Я-ідентичності й національної ідентичності, адже українська криза 2013–2014 років піднесла значення національної ідеї на чільне місце в житті держави й народу, який, як слушно зауважує А. Єрмолаєв, у складній боротьбі “усвідомлює, що український прецедент може бути тиражований як спеціальна операція з руйнування державності” [Yermolaiev / Єрмолаєв 2015 : 21].

Проблема ідентичності актуалізувалася у філософських пошуках Нового часу. У постструктуралістській теорії Е. Лакло стверджується думка про фрагментарність суб’єкта: він виявляє множинність позицій у різних дискурсивних форматах. Оскільки суб’єкт постає як незавершена структура, то він прагне віднайти свою цілісність. І це може вдатися йому завдяки участі в різноманітних полеміках [Fillips / Филлипс 2008 : 81–83].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю окреслити дискурсивний вимір соціально-ідеологічних і психологічних феноменів у романі С. Жадана “Інтернат”, які феномени сформувалися в “сірих зонах” – прифронтових територіях і територіях, захоплених бандформуваннями, де найбільше виявляється відчуження, яке має бути подолане задля національної єдності. Сучасні стани відчуження українців від України щойно стали предметом вивчення науковців та митців. Як почувається пересічна українська людина, маргінал, усвідомивши одного дня, що її батьківська територія опинилася в ізоляції від решти Батьківщини і від усього світу й існує на умовах закладу закритого типу – інтернату? Якими шляхами можна йти до усвідомлення своєї Я-ідентичності? Як вийти із зони комфорту й почати відповідально ставитися до історії?

Пошуки відповідей на ці складні запитання сучасності лягли в основу дискурсів роману С. Жадана “Інтернат”.

Мета й завдання. Мета статті – визначення ролі дискурсивних форматів для формування ідентичності особистості. Мета зумовлює розв’язання таких завдань: 1) проаналізувати художні дискурси роману; 2) виявити їх боротьбу; 3) визначити динаміку персонажа в бік ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У романі “Інтернат” автор протиставляє дві території, розділені внутрішніми лініями напруженості між зоною стабільності, де ще панує закон та міжнародне право, де пріоритетними є права людини, і територією невизначеності, яка характеризується зневагою до закону й права, мілітарним і психологічним насиллям. Відповідне розмежування отримують і дискурси роману. Інтернат – метафора на означення закритої зони, території відчуження і смертельної небезпеки, адже навколо нього й демонічно-містичного міста вже широко розгорнулися бойові дії. Із цієї території треба вийти та дійти до рідної станції, де ще немає боїв, де рідна домівка.

В інтерв’ю журналу “Апостроф”, від 13 серпня 2017 року С. Жадан так прокоментував соціальні й психологічні смисли віднайдені ним метафори: “Інтернат” – це не лише місце, де відбуваються події і де навчається один із персонажів. Це – метафора неукоріненості, загубленості, непорядкованості й неприкаяності. І це стосується багатьох із нас і країни загалом, тому що суспільство в нас теж страшенно не вкорінене в цю країну. Це невідчуття країни – такий певний синдром інтернату. Специфіка Донбасу – і в цій неукоріненості<...>” [Vasyliiev / Васильєв 2017].

Чому в тексті роману відсутня історична конкретика і пряме називання міста Дебальцеве та станції Дебальцеве? На час написання роману 2015 року за станцію Дебальцеве йшли жорстокі бої, а на час виходу твору 2017 року українська армія вже втратила контроль над цим важливим об’єктом транспортної розв’язки. Операція “Дебальцеве” стала однією з трагічних сторінок російсько-української війни 2015 року. Саме психологічний стан загубленості й розгубленості блокує

свідомість головного персонажа, не дає змоги визначитися в ситуації свій / чужий. Йому легше визнати цю війну чужою, тому в його мовному дискурсі відсутнє пряме називання агресора. Автор вдається до вказівних і відносних займенників, які вказують, але не називають *когось*, хто приховано бере участь у конфлікті: “*вони*”, “*ті, хто*”, “*ці лише входять*”. У романі “Інтернат” спостерігаємо накладання й узаємодію кількох дискурсивних форматів. У творі дискурсивна неоднорідність отримує додаткову аргументацію: головний персонаж – Павло Іванович або просто Паша, учитель української мови звичайної дебальцівської школи, – змушений вийти із зони комфорту й, пересікаючи лінію фронту, дістатися школи-інтернату, розташованого на околиці міста Дебальцево, у якому через хвороби серця й епілепсію перебуває його племінник. Уся подорож відбувається впродовж трьох днів і саме мотив дороги є тут ключовим, як і в попередніх романах автора. У перший день Паша, який вдома навмисно ігнорував перегляд новин із телевізора, уже особисто зіштовхується з дискурсом насилля, що утверджувався засобами війни, агресії та нав’язуванням чужої символіки: “<...> зрозуміло було, що місто здадуть, що державні війська змушені будуть відійти, забравши з собою прапори” (4, с. 17). Мова військових розмежовує дискурси – загарбницький і державний – на блокпостах: “*Мав би говорити державною <...>. Вони, не вони?*” (4, с. 19).

Важливу роль у часово-просторовій організації роману відіграє переплетення реальних подій зі спогадами, які стають важливим способом реконструкції власної психобіографії й установалення Я-ідентичності головного персонажа. Павло Іванович не хотів визначитися зі своєю позицією щодо війни, удавав, що перебуває поза політикою. Він згадав, як чорний джип із військовими привіз поранених у школу: “<...> їх кладуть просто на підлогу між парт, а діти злякано переступають через свіжу кров” (4, с. 24). Розгубившись і не бажаючи нічого пояснювати дітям, учитель не знайшов нічого кращого, як залишити все на директорку й піти додому. Спогади поступово визначають зміст внутрішньої полеміки, яку

провадить персонаж із самим собою. Цей внутрішній монологічний дискурс маркує його шлях не лише до інтернату, а й до власної ідентичності. Страшна дійсність війни вкупі зі спогадами актуалізують концепт “пам’ять”. Задуматися над необхідністю пам’ятати свою історію змусив Павла Івановича іноземний журналіст Пітер. Посеред воєнного хаосу він поведився упевнено, хоч і визнавав, що ситуація в Україні нагадує Середні віки: *“Ніхто нічого не знає, ніхто нікому не довіряє”* (4, с. 35). Пітер зауважує, що в Україні *“історію вчити – як рибу ловити: ніколи не знаєш, що витягнеш”* (4, с. 35). Іноземець похвалив українців за наполегливість докопуватися до правди. Його вустами автор виголошує одну з головних ідей свого роману: *“Історія, знаєте, така штука <...>, яку ніхто не має права у вас відібрати!”* (4, с. 36).

Із попередніх творів С. Жадана знаємо, наскільки близьким його персонажам є образ вокзалу, пов’язаний із відчуттями власної невизначеності, загубленості, небажанням повертатися додому, бажанням небезпечних пригод. Можемо зауважити, як війна змінила і самого автора, й образний ряд його творів. Замість некерованого підлітка, зміст життя якого визначали мандри в нікуди, перед нами людина серйозної професії, що має своє обжите місце на землі, не бажає ні за яких обставин із ним розлучатися, майже патріот зі сформованим мовним самовизначенням. Однак з’ясовується, що мовне самовизначення в Павла Івановича існувало ніби саме по собі й не бажало зчіплюватися зі самовизначенням громадянським, що уподібнює його до фрагментарних суб’єктів попередніх романів автора. Жорстока воєнна дійсність змусила вчителя української мови, нейтрального громадянина, зробити крок до своєї цілісності. Цим кроком стала здатність до відповідальності. Спочатку Павлу Івановичу, який звик, що ні в школі, ні вдома ні за що не відповідає, довелося виводити з міського вокзалу до окружної дороги біженців. Він спостерігає, що тепер людей із різних соціальних груп робить схожими одне на одного страх: недовіра одне до одного, страх прийняти чийсь допомогу. Мілітарний дискурс розгортається та набуває демонічно-містичних ознак у метафоричному мовленні автора. Підвали

будинків окупованого міста, у яких тижнями сидять люди, бо квартири повиривало вибухами, нагадують “братські могили” (4, с. 108). Спроба переночувати в балці завершується жахливою знахідкою пакетів з людськими тілами, від яких Паша біжить геть. За спиною в нього піднімаються зловіщі чорні повітряні змії обстрілюваного міста.

Антивоєнний дискурс С. Жадана, передусім, антиімперський за змістом, своєї кульмінації досягає в інтернаті під час дискусії Павла з директоркою Ніною. Разюче відрізняє Ніну від Павла почуття відповідальності за теперішнє і майбутнє своїх учнів. Найкраще відчував цю різницю підліток Сашко і був ображений на дядька за його слабкодухість. Він вважав Пашу “мудаком” за те, що він “ні за кого”. Коли Павло Іванович почув, як Ніна пояснює дітям, що *“рiч не в одязi, а у власнiй гiдностi. I вiдсутностi страху”* (4, с. 147], то зауважив, що ніколи не розмовляв зі своїми учнями на подібні теми. Ніна знаходилася зі своїми вихованцями в бомбосховищі, бо гранати залітали і до бібліотеки, і до спортзалу. Вона дбала про харчування, питну воду, виховувала дітей своїм прикладом. Коли двоє зривали прапор з інтернату, вона не дозволила, хоч сто осіб просто стояли і дивилися. На перший погляд, здавалося б, що такі діти, як Сашко, матимуть проблеми з адаптацією в суспільстві та з власною Я-ідентичністю через перебування в закритому середовищі. Сашко виступає в романі як центр, що організує всю родину до об’єднання. Своєю цілісністю й умінням самовизначатися хлопець завдячував передусім Ніні. Полеміка між учителями розгорнулася саме навколо відповідальності. На запитання Ніни *“Ви зі своїми дітьми про війну говорите?”*, *“А ви розумієте, що в половини з них батьки воюють проти нас?”* Павло Іванович завчено висував свої аргументи: *“Я мовник”*, *“Я ні за кого”*, *“Я не знаю, хто стріляє”* (4, с. 159–160). Мовний дискурс суб’єкта ретранслює матрицю розмов місцевих жителів на території бойових дій та інформаційну політику гібридних воєн. Прихований дискурс суб’єкта видає його небажання або страх називати речі своїми іменами. Це уподібнює його позицію позиції ворога, що ховає шеврони і не виступає відкрито. Ніна намагається дешифрувати

погану гру в необізнаність, наполягає на оприявленні у слові правди про ворога та його тактику: *“Справді? Спортзал виходить на південь і снаряд прилетів з півдня. А що в нас на півдні? Колишній державний кордон. І що тут не зрозумілого?”* (4, с. 160). Полеміка Ніни спрямована проти подвійних стандартів імперії й імперського мислення: *“Давно слід було визначитися, з якого ви боку. Тому що ви теж усе бачили й усе знали. Але мовчали й не говорили”* (4, с. 160).

Під час полеміки з’ясувалося, що фізрук Валера та Павло Іванович ідеалізують своє совкове дитинство, відчують за ним ностальгію. Ця ностальгія була прихованим дискурсом із незалежною Україною частини українських громадян, що мали проблеми з ідентичністю, отримала шанс реалізуватися в образі анархічних псевдореспублік, що реанімують імперські часи, упроваджуючи на окупованих територіях нові ганебні експерименти. Фізрук Валера говорив казенною російською мовою, проте, за оцінками Паші, виявився “нормальним чуваком” (4, с. 142), бо захищав Ніну від місцевих покидьків, які увесь час прагнули здати її в комендатуру. Із усіх учителів із Ніною залишився тільки він, решта – розбіглися. Фізрук ідеалізує середину 80-х років, коли будували інтернат, а вони, підлітки, розкрадали будматеріали, бо іграшок ніяких не було. Їх навіть притягли до відповідальності, але вони не боялися, адже за ними була ціла країна. Фізрук співчуває інтернатським вихованцям: *“Не в той час народилися, не в тій країні. Інша річ – ми. У нас була справжня країна, нам не треба було боятися. Я своє дитинство завжди згадую з усмішкою”* (4, с. 156). Паша підтвердив, що й він згадує своє совкове дитинство з усмішкою. Проте знову лукавив, оскільки з дитинства виринав спогад про те, як батьки, зібравшись один раз за все життя на відпочинок, скасували його через брак коштів і він плакав, розбираючи свою маленьку валізу. Одна Ніна розказала правду про себе: *“Мені їсти було нічого. У школі мене Спортсменкою називали, бо я завжди в кросівках ходила. Хтось із сусідів віддав <...> І мене ніхто не прикривав. І їх теж ніхто не прикрив. Крім нас з вами”* (4, с. 157–158). Ніна протиставляє дискурсу насилля гуманістичний дискурс, де немає страху й кожна особистість

наділена правом захищати свою гідність і свободу самовираження. Питання про безстрашність, героїзм та відповідальність дівчина розв'язує своїм власним прикладом.

Сьогодні твори С. Жадана сприяють формуванню відкритого громадянського суспільства, у якому всі атрибути радянської імперії є неприйнятними. Фізрук Валера експлікує в тексті роману радянський морально-етичний дискурсивний формат, зміст якого вказує також і на формат економічно-політичний: розкрадання й кругова порука. Ніну, Сашка вирізняє неприйняття лицемірства як світоглядного компромісу, який, за визначенням Ю. Кушнерюка, “був головним елементом концепції радянської ментальності в чоловічій версії” [Kushneriuk / Кушнерюк 2008 : 141]. Полеміка між племінником і дядьком утілює версію конфлікту поколінь: посттоталітарного й того, що виросло під тиском колоніальних стандартів.

Пік психологічного напруження в романі, його кульмінація – смерть Ніни, яка своїм життям обороняла дітей від нападників. Із цього моменту все у свідомості Павла Івановича змінилося. У дискурсі суб'єкта з'являється нескомпрометована ідеологією мова, уміння сказати правду самому собі: *“І саме тоді за деревами чітко й прозоро проступає військова техніка – колона вантажівок, тягачів, танків, бронетранспортерів. Не поспішаючи, сунуть без кінця й початку. З півдня їдуть, ловить себе на думці Паша. З боку державного кордону. Колишнього державного кордону<...>”* (4, с. 171). Зміна дискурсів супроводжується переключенням дискурсивних ролей, які приймає на себе персонаж і, відповідно, зміною світоглядної позиції суб'єкта щодо дійсності. Помітивши, що свіжі сліди гусениць ведуть до інтернату, хлопці, не зговорюючись, побігли назад до корпусу. Вони дізналися, що мародери виносять з їдальні макарони, а фізрука Валеру порізали й завезли в госпіталь. Паша більше не думає про власну обережність і комфорт, а за будь-яку ціну хоче знайти Ніну. Першим віднайшов Сашко: *“кілька кульових отворів у сукні”, “затоптані газети з плямами вже застиглої крові”* (4, с. 177). Свідомість Павла Івановича почала паморочитися. Спостерігаємо розщеплення свідомості

головного персонажа між двома суб'єктами. Перший входить у повсякденний дискурс, відображає зміну Alter Ego персонажа від позиції конформіста, виробленої у школі й удома, до позиції небайдужого громадянина, що починає самовизначатися стосовно того, що відбувається. Друга іпостась суб'єкта позбавлена будь-яких соціально-ідеологічних нашарувань, повноваження якого розкрито у вагомому для роману просторі – просторі міфу.

Міфологічний дискурс роману пов'язаний із відображенням тих екзистенційно-містичних переживань суб'єкта, які викликає близька присутність смерті. Автор дає відчутти поліфонію свідомості кожної людини. Філософія екзистенціалізму в поєднанні з міфомисленням дають підстави підстави кваліфікувати роман “Інтернат” як перший у сучасній українській літературі художній твір епохи другого модерну, що відображає страждання й життєву трагедію людини в зонах військової турбулентності, маркованих хаосом і нестабільністю. У зв'язку з цим А. Єрмолаєв стверджує: “на наших очах народжується світ Нового Модерну – світ, обличчя і структура якого ще не визначені, а його народження відбувається не менш складно й суперечливо, як і знайомий нам світ Пізнього Модерну та Постмодерну довгого ХХ століття” [Yermolaiev / Єрмолаєв 2015 : 3]. Модернізм як складний комплекс літературно-мистецьких тенденцій на противагу натуралістичній практиці в художній дійсності “актуалізував інтуїтивізм, уводив принцип утаємничення у трансцендентну сутність буття” [Literaturoznavcha entsyklopediia / Літературознавча енциклопедія 2007 : 65].

С. Жадан поєднує відображення конкретно-історичних подій з інтерпретацією їх в екзистенційно-міфологічному просторі. У моменти небезпеки головний персонаж роману відчуває, як у профанний простір вступає сакральна присутність смерті. В. Войтович стверджує, що смерть – одне з основних уявлень міфологічної картини світу, вона символізує межу між “цим” і “тим” світом, водночас виступає важливою характеристикою “того” світу [Voitovych / Войтович 2002 : 487]. Трансцендентні можливості суб'єкта пов'язані з його

спроможністю протистояти смерті, полемізувати з нею, попереджати її появу. Ця здатність проявляється у виконанні певних дій, відшукуванні сакрального числа, що в ситуації смертельної небезпеки дорівнюють виконанню магічних ритуалів. Переживання Павлом Івановичем смерті Ніни викликало в нього відчуття межі, *“ніби всередині в нього стискається пружина – велика, холодна, стала <...> Стискається до кінця, до межі. Стискається, тиснучи на груди, не даючи дихати, перекриваючи повітря”* (4, с. 178).

У художню тканину роману автор вводить культурно-міфологічний код, пов’язаний із замовляннями та числобогом. В. Войтович визначає замовляння як *“молитвослов магічного характеру, основою якого є віра в чудодійну силу слова як засобу впливу на вищі духовні сили”* [Voitovych / Войтович 2002 : 184]. У цьому разі суб’єкт роману демонструє віру в чудодійну силу сакрального числа. Він починає внутрішній зворотній відлік чисел від десяти до одного. Віднайдений спосіб подолання смерті виявляється дієвим і викликає відчуття, що *“пружина різко розпрямляється, боляче витискаючи серце <...>, кидаючи його назад, даючи йому сили рухатись далі”* (4, с. 178). Магічне число десять пов’язує міфологічний дискурс С. Жадана із утвердженням життя й подоланням смерті, а також із відновленням своєї втраченої цілісності, адже *“десять – священне число Всесвіту, бо має в собі всі інші числа. Це досконале число, бо означає повернення до цілісності. Символізує Дерево життя, навколо якого за Сонцем водять хороводи”* (4, с. 586). Позитивна динаміка у стосунках між дядьком і племінником свідчить про шлях головного персонажа до самовіднайдення. Смерть Ніни остаточно відновила психологічну довіру: *“Тоді Паша міцно бере його за руку, так міцно, як тільки може. Малий охоплює його долоню, хапається за його мертві пальці, як за щось, чому єдиному можна в цьому житті довіряти, і вони рушають”* (4, с. 182).

Доповнюють внутрішню полеміку суб’єкта зі смертю його дитячі спогади. У свої неповні п’ятнадцять років йому хотілося відкривати світ. У новорічну ніч, коли після довгої затримки ліг нарешті глибокий сніг, коли вдома всі заснули, хлопець пішов

до ріки, потім по кризі дістався середини і раптом лід провалився, руйнуючи його натхнення та любов до світу. По пояс у крижаній воді він брів назад, а його переслідувала смерть у вигляді чорних крапок на сірому тлі. Долаючи владу смертельного холоду, він тікав від цих чорних крапок і врятувався, проте *“цей зимовий присмак загибелі, крижане дихання страху та небуття будуть супроводжувати його до самої смерті, яка цього разу промахнулась, проте навряд чи відмовилась від своїх прав”* (4, с. 290).

Створований автором міф про подолання смерті разом із гуманістичним дискурсом і дискурсом індивідуальної свідомості протистоять світу обивателя – конформіста, який своєю байдужістю та відстороненістю підтримує тактику гібридної війни, нав’язувану агресором.

Насилля вселяє страх. Страх дає змогу здійснювати контроль над усіма членами суспільства. Паша зрозумів, чому Ніна навчала вихованців не боятися і сама не ховалася, захищаючи їх. У подоланні страху полягає героїзм, про який не думаєш, коли вчиняєш по совісті. Переконання у справедливості Ніниного виховання, у своєму праві на вільне життя робило сильним і Сашка. Дядько увесь час боявся, аби від пережитих потрясінь у хлопця не стався напад хвороби, але племінник уперто долав шлях додому, відігрівши та забравши з собою цуценя, яке теж мало право жити.

Дискурси роману сприяють обговоренню надважливої для сучасного українського державотворення проблеми: не стати сходу нашої держави територією, закритою для України та всього світу, – ось за що слід боротися українцям, які, як Павло Іванович, не мали змоги покинути свої домівки та виїхати із зони бойових дій. Окрім того, свідомість усіх українців мусить змінитися, як мусить змінитися й ставлення до Донбасу. Про своє бачення цієї проблеми С. Жадан розказав в інтерв’ю журналу “Апостроф”: *“Це справді дивна і страшенно важлива річ, коли в місцевих змінюється усвідомлення себе, своєї країни, своєї батьківщини, коли змінюється усвідомлення свого патріотизму. Регіональний патріотизм треба долати. Батьківщина не обмежується кварталом <...>. Бо в нас часто*

українець ховається за свій хутір, свою вулицю. І насправді така доволі зручна позиція дає можливість тобі усунутися від процесів, які відбуваються з країною” [Vasyliiev / Васильєв 2017]. Тому дуже вчасно і справедливо, що у 2017 році С. Жадан став лауреатом премії ім. В. Стуса “за особливий внесок в українську культуру та стійкість громадянської позиції”.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Полідискурсивність у романі С. Жадана “Інтернат” зумовлена розщепленістю свідомості героя роману. Установка автора – створення відкритого художньо-психологічного простору для обговорення проблем національної ідентичності й сучасного державотворення в Україні. Радянський дискурсивний формат і загарбницький дискурс насилля моделюють імперську соціальну реальність, яка розглядається як антигуманний соціальний експеримент над людиною і яка не може бути сприйнята в сучасному демократичному світі.

Загальнолюдські цінності обстоюються у процесі розгортання гуманістичного дискурсу, що репрезентує ідеальну соціальну модель і в якому ситуативно реалізується відповідальна, мужня, героїчна поведінка людини. Автор активно звертається й до міфологічного дискурсу, у процесі якого знешкоджуються дестабілізуючі людину почуття страху й розгубленості. Дискурс індивідуальної свідомості, поєднавшись із міфологічним, відображає позитивну динаміку Я-персонажа в напрямку ідентичності.

Складна взаємодія дискурсів індивідуальної свідомості й соціальних дискурсів спричиняє нелінійність текстового простору, зміщення часових координат, що дає змогу виокремити філософський екзистенційний дискурс як домінуючий, що визначає тип свідомості персонажа та належність тексту до літературних зразків епохи другого модерну. Полідискурсивність постає як особливість свідомості кожної людини, яка може одночасно оперувати різними дискурсивними форматами. У цьому причина пошуків своєї самості та власної ідентичності, виражених також і в пошуках слова, що дешифрує прихований імперський дискурс, оприявлює некомпрометовану ідеологією мову, уміння сказати правду самому собі.

Література

1. Васильєв С. Інтерв'ю Сергія Жадана журналу “Апостроф” від 13 серпня 2017 року. URL : <https://apostrophe.ua> > society > culture.
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
3. Єрмолаєв А., Денисенко С. Маркеєва О., Поляков Л. Український конфлікт і майбутнє світової та європейської безпеки. *Нова Україна. Інститут стратегічних досліджень*. Київ, 2015. 30 с. URL : http://newukraineinstitute.org/media/news/501/file/crisis_security%20UKR.pdf.
4. Жадан С. Інтернат : роман. Чернівці : Меридіан Чернівці, 2017. 336 с.
5. Кушнерюк Ю. Концепція радянської ментальності в українській молодіжній прозі початку XXI ст. *Вісник Запорізького національного ун-ту. Серія : Філологічні науки*. 2008. № 2. С. 138–142.
6. Літературознавча енциклопедія : у 2-х томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ “Академія”, 2007. Т. 2. 624 с.
7. Требін М. Україна перед воєнними викликами сучасності. *Вісник Національного ун-ту “Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого”*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 4 (23). С. 246–251.
8. Филлипс Л., Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод. 2-е изд., испр. Харків : Гуманитарный Центр, 2008. 352 с.

References

1. Vasylyev S. Interviu Serhiia Zhadana zhurnalu “Apostrof” vid 13 serpnia 2017 roku. URL : <https://apostrophe.ua> > society > culture.
2. Voitovych V. Ukrainaska mifolohiia. Kyiv : Lybid, 2002. 664 s.
3. Yermolaiev A., Denysenko S. Markieieva O., Poliakov L. Ukrainskiy konflikt i maibutnie svitovoi ta yevropeiskoi bezpeky. Nova Ukraina. Instytut stratehichnykh doslidzhen. Kyiv, 2015. 30 s. URL : http://newukraineinstitute.org/media/news/501/file/crisis_security%20UKR.pdf.
4. Zhadan S. Internat : roman. Chernivtsi : Merydian Chernovits, 2017. 336 s.
5. Kushneriyuk Yu. Kontseptsiia radianskoi mentalnosti v ukrainiskii molodizhni prozi pochatku XXI st. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho un-tu. Seriiia : Filolohichni nauky*. 2008. № 2. S. 138–142.
6. Literaturoznavcha entsyklopediia : u 2-kh tomakh / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv. Kyiv : VTs “Akademiia”, 2007. T. 2. 624 s.
7. Trebin M. Ukraina pred voiennymi vyklykamy suchasnosti. Visnyk Natsionalnoho un-tu “Iurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho”. Seriiia : Filosoffia, filosofiiya prava, politolohiia, sotsiolohiia. 2014. № 4 (23). S. 246–251.
8. Phillips L., Jorgensen M. V. Discourse analysis. Theory and method. 2 nd ed., Corr. Kharkiv : Humanitarian Center, 2008. 352 p.

*Стаття надійшла до редакції 22.02.2019 р.
Прийнята до друку 07.05.2019 р.*

УДК 316.77:[004.738.1:641.5]

**ПАРАМЕТРИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛІНАРНОГО САЙТУ:
СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ,
КОМУНІКАТИВНА МЕТА, КОНЦЕПЦІЇ
АДРЕСАНТА Й АДРЕСАТА**

Оксана Остроушко

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
ostroushko.oksana@gmail.com*

Остроушко О. Параметри українського кулінарного сайту: соціально-комунікативна ситуація, комунікативна мета, концепції адресанта й адресата

У статті розглянуто низку прагматичних параметрів українськомовного кулінарного сайту як особливого жанру в комунікативному просторі Інтернету – своєрідної електронної динамічної кулінарної книги, що побутує в соціально-комунікативній ситуації передачі (поширення) досвіду. Визначено комунікативну мету кулінарних сайтів, виокремлено наміри й інтенції мовців, описано ключові характеристики узагальнених образів адресанта й адресата.

Ключові слова: кулінарний сайт, мовленнєвий жанр, комунікативна мета, адресант, адресат.

Остроушко О. Параметры украинского кулинарного сайта: социально-коммуникативная ситуация, коммуникативная цель, концепции адресанта и адресата

В статье рассмотрен ряд прагматических параметров украинского кулинарного сайта как особенного жанра в коммуникативном пространстве Интернета – своеобразной электронной динамической кулинарной книги, функционирующей в социально-коммуникативной ситуации передачи (распространения) опыта. Определены коммуникативная цель кулинарных сайтов, намерения и интенции коммуникантов, описаны ключевые характеристики обобщенных образов адресанта и адресата.

Ключевые слова: кулинарный сайт, речевой жанр, коммуникативная цель, адресант, адресат.

Ostroushko O. Parameters of Ukrainian Culinary Sites: Socio-Communicative Situation, Communicative Purpose, Concepts of Narrator and Narratee

The article deals with some pragmatic parameters of Ukrainian-language culinary site as a special genre in the communicative space of Internet. It is a

specific electronic dynamic cookbook existing in the socio-communicative situation of the transfer (dissemination) of experience. The communicative purpose of the culinary sites is through the selection and presentation of recipes relaying culinary experience, attracting a wide range of recipients to culinary art, forming a positive evaluative attitude to food and cooking as an important part of social and cultural life of the person. Authors of culinary sites are keen to encourage recipients to culinary experimentation, promote the idea of healthy homemade food and nutrition.

The generalized images of a narrator (author) and narratee (recipient) of Ukrainian culinary sites are described. The typical author is not a professional cook or chef, but an experienced mistress who shares her experiences and secrets of home cooking, recipes of dishes, personally tested and proven. Home cooking is presented as an important factor in a happy family life, joy and pleasant emotions.

It has been found that culinary sites are intended for a wide range of recipients, but the main target audience is women. There are two main groups of narratees. The first group contains experienced cooking lovers, amateur cooks tending to vary their daily meals, expand their culinary experience. The second one consists of novices, beginners who want to learn how to cook delicious dishes – quick and easy to prepare – at home.

Key words: culinary site, speech genre, communicative purpose, narrator, narratee.

Постановка проблеми, аналіз наукових публікацій.

Кулінарний (гастрономічний, глютонічний) дискурс як комплексне явище, мовленнєва діяльність та породжувана в ній різноманітність текстів потрапив до кола уваги філологів не так давно. Цей дискурс пов'язаний зі сферою виробництва та споживання їжі, що, зі свого боку, є однією з ключових умов життя людини й людства загалом, задовольняє вітальну потребу людини в харчуванні. Кулінарія – це передусім простір буденності, повсякденності, звичних практик життєдіяльності, сформованих під впливом соціально-культурного оточення. Практики харчування традиційно були предметом зацікавлення антропологів та етнографів, а також темою філософських міркувань (див., наприклад, широко відомі “Міфологіки” К. Леві-Стросса [Levi-Stross / Леві-Стросс 2000], статтю С. Яценка “Традиційна народна їжа як предмет етнографічного дослідження” [Yatsenko / Яценко 2006], огляд О. Варипаєва про філософське осмислення їжі та харчування [Varypaiev / Варипаєв 2012]). Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття подібна тематика зацікавила соціологів (див., наприклад,

докторську дисертаційну працю В. Ніколенка [Nikolenko / Ніколенко 2015]).

Українські лінгвісти традиційно вивчали різноманітні групи лексики, пов'язані зі сферою харчування: назви продуктів харчування, страв, кухонного начиння тощо – на матеріалі загальнонародної розмовної мови, словників, діалектного мовлення, певних груп кулінарної термінологічної лексики (розвідки Л. Борис, Е. Гоци, З. Козиревої, О. Крижко, Н. П'яст, С. Руденко, Л. Славової, Л. Струганець, С. Яценка). З'являються поодинокі праці, присвячені лінгвосеміотичному, лінгвокультурологічному, етнолінгвістичному, комунікативно-прагматичному аналізу мовних одиниць, які репрезентують сферу кулінарії (В. Жайворонок, О. Малюк, С. Руденко). Але поки що відсутнє комплексне дослідження українського кулінарного дискурсу, яке репрезентувало би всі аспекти цього явища у їх взаємозв'язку. Окрім того, із розвитком матеріальної культури, поглибленням і розширенням міжкультурної взаємодії внаслідок глобалізації, із появою та стрімким розвитком нових способів, каналів і засобів комунікації досить швидко змінюється і сам кулінарний дискурс, у якому, зокрема, формуються нові мовленнєві жанри. Подібні новації також поки не знайшли свого висвітлення в наукових розвідках.

Мета й завдання дослідження. Наше дослідження присвячене одному з новітніх жанрів кулінарного дискурсу – кулінарному сайту. Предметом розгляду стали деякі прагматичні характеристики двадцяти українських кулінарних сайтів (звернення до них охоплюють період січень – квітень 2019 р.). Мета статті – характеристика ключових прагматичних параметрів українського кулінарного сайту: соціально-комунікативну ситуацію, комунікативну мету, образи адресанта й адресата.

Виклад основного матеріалу. Відразу зробимо кілька важливих зауважень щодо об'єкта та матеріалу дослідження. Проблема класифікації мовленнєвих жанрів, виявлення їх власне мовних та комунікативно-прагматичних характеристик не є новою в лінгвістиці. Беручи витоки у працях М. Бахтіна, жанрознавство наразі активно вивчає жанрову специфіку

Інтернет-комунікації. Дослідники підкреслюють, що Інтернет створює особливий комунікативний простір, у якому зазнають трансформації традиційні жанри усної й писемної комунікації, а також формуються нові жанри, до класифікації яких немає єдиного підходу [Goroshko / Горошко 2015 : 120]. Не вдаючись до детального аналізу доволі широкого спектру публікацій, присвячених означеній проблемі (див., наприклад, роботи О. Горошко, В. Дементьєва, О. Жигаліної, О. Землякової, С. Іщук, Л. Капанадзе, Л. Компанцевої, С. Матвєєвої, Т. Полякової, Є. Савчук, К. Седова, Л. Щипіциної), виділимо ключові моменти, на яких акцентують дослідники, говорячи про сайт: це особливий жанр, який виник у мережі Інтернет; складний жанр, своєрідне макроутворення (перспективним видається термін “гіпержанр” ([Goroshko / Горошко 2010]); основними структурними компонентами сайту є веб-сторінки; сайт органічно поєднує різні форми та способи передачі інформації: вербальні, аудіальні, візуальні; сайт є динамічною макроструктурою; сайт функціонує в багатьох жанрових варіантах залежно від комунікативної мети, тематики, композиційних, мовно-стильових особливостей (жанрові різновиди сайтів із погляду їх комунікативно-мовної організації тільки починають описуватися (див., наприклад, роботу С. Матвєєвої [Matvieieva / Матвєєва 2006]). Отже, під сайтом розуміємо складне багаторівневе динамічне макроутворення в комунікативному просторі Інтернету, яке реалізує визначену комунікативну мету через певним чином впорядковану сукупність веб-сторінок.

Кулінарний сайт являє собою особливий тип сайту, який може бути виокремлений на основі сукупності традиційних критеріїв (праці Ф. Бацевича, В. Дементьєва, Н. Кравченко, О. Селіванової, Т. Шмельової та ін.), низки нових, пов’язаних зі своєрідністю взаємодії в комунікативному просторі Інтернету, а саме: соціально-комунікативна ситуація, комунікативна мета, концепції адресанта й адресата, зміст повідомлення, часові параметри, композиційна побудова, мовно-стилістичні особливості, інтерактивність, креолізованість. Охарактеризуємо перші три параметри українськомовного кулінарного сайту.

Соціально-комунікативна ситуація. За “Словником української мови”, “ситуація – сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей” [Slovnyk / Словник 1978: 208]. Соціально-комунікативну ситуацію, яка лежить в основі породження специфічного Інтернет-жанру кулінарного сайту, можна загалом охарактеризувати як “обмін досвідом” чи “поширення (передача) досвіду”. З одного боку, маємо різні потреби, інтенції особи у сфері її кулінарної компетентності: бажання приготувати нову страву, оновити чи модифікувати давно відому рецептуру, уточнити склад інгредієнтів чи умови приготування, прагнення здивувати гостей, випробувати власну кулінарну майстерність, удосконалити навички й т.ін. Усе це спонукає особу передусім до пошуку необхідної інформації, а після цього – до конкретних дій. З другого, – інша особа (особи) реалізується як носій знання й досвіду, котрий має намір ними поділитися, допомогти іншим у їхніх кулінарних пошуках, ретранслювати певні традиції й цінності, пов’язані зі сферою кулінарії тощо. Із третього, – наявний інструментарій – у нашому разі не тільки знаковий (мова й інші знакові системи), а й технічний і програмний (комп’ютерна техніка та програмне забезпечення, комп’ютерні мережі), – який дозволяє реалізувати інтеракцію і яким володіють учасники комунікації. Саме технічний і технологічний компоненти впливають на видозміну часових і просторових параметрів комунікації: доступ до інформації на сайті можливий будь-де й будь-коли за умови наявності відповідних пристроїв і доступу до мережі Інтернет. Комунікація виявляється асинхронною, без чіткої часової залежності [Savchuk / Савчук 2010: 164–165]. І, звичайно ж, наявний певний обсяг кулінарного знання як соціокультурного феномена, засвоєного через індивідуальну практику та досвід, унаслідок цього перевіреного, апробованого, оціненого й часто модифікованого.

Комунікативна мета. Дуже загально кулінарний сайт може бути охарактеризований як своєрідний Інтернет-варіант кулінарної книги, Інтернет-збірник рецептів. На сайті акумулюється, систематизується, класифікується інформація

щодо приготування страв. Окрім суто утилітарного завдання – допомогти розв’язати буденну проблему “що приготувати” або “що будемо сьогодні їсти”, подати рецепт для приготування тої чи тої страви, – кулінарний сайт покликаний сформулювати у відвідувачів (читачів) уявлення про кулінарію як мистецтво, опанувати яке здатен кожен, і про важливість смачної, корисної, приготованої власноруч їжі для різних аспектів соціального буття людини. Основну комунікативну мету кулінарного сайту вбачаємо в ретрансляції кулінарного досвіду як певної соціокультурної цінності.

На авторських кулінарних сайтах потрапляємо пряму вербалізацію намірів і мети мовця. Так, Євген Клопотенко на головній сторінці свого сайту рецептів, звертаючись до відвідувачів, заявляє про прагнення змінити їх ставлення до кулінарії: *Мені хочеться, щоб ви змінили своє ставлення до їжі та її приготування <...> Впевнений, що мої ідеї та поради обов’язково допоможуть вам зробити своє харчування цікавим і смачним* (11). Є. Клопотенко вбачає свою мету в тому, щоб навчити пересічну людину готувати смачно й швидко із доступних продуктів і володіючи мінімальними кулінарними навичками: *На моєму сайті ви знайдете сотні рецептів на кожен день, простих у приготуванні <...> Для кулінарних шедеврів на вашій кухні не потрібні лобстери або устриці, складні техніки приготувань і багато часу* (11). Авторка кулінарного сайту “Пані Стефа”, львівська блогерка Маріанна Душар, прагне не просто зберегти стародавні рецепти, а й підвищити загальну кулінарну культуру: *Хочу, щоб люди споживали їжу усвідомлено і смакуючи <...> Хочу, щоб кулінарна культура полягала <...> в розумінні процесів, які відбуваються на пательні чи в баняку (не кажучи вже про організм, це я вже розмірялася). Хочу, щоб з нашого столу не зникали наїдки наших бабусь, а з лексикону – їхні назви* (9). Автор та адміністратор сайту “Катрусина кухня” презентує його як один із засобів, що дасть змогу будь-якій людині розкрити закладений у ній кулінарний талент, знайти натхнення і приготувати не просто страву, а “кулінарне творіння”: *Більшою чи меншою мірою у кожній людині є талент до кулінарного*

мистецтва, а цей сайт – один із засобів, що може допомогти вам його розкрити (5). Сайт “Shefkuhar.com.ua” покликаний спонукати читачів до приготування страв, щоб принести радість і собі, і близьким, подарувати позитивні емоції й приємні спогади, розкрити свій потенціал кулінара-творця: *Радуйте себе! Радуйте своїх близьких! Радуйте один одного! Цей кулінарний сайт послужить імпульсом для Вашої фантазії, і в приготуванні своїх кулінарних шедеврів Ви зможете втілити весь свій творчий потенціал і проявити всі грані свого таланту* (18).

Усі сайти дозволяють відвідувачам залишати коментарі до розміщених матеріалів, а деякі (як-от, “Shefkuhar.com.ua” (18) та “Пательня” (10) – надають змогу додати на сайт і власний рецепт як окремий допис. Такі можливості зворотного зв’язку, діалогічності й полілогічності сприяють реалізації кількох завдань: оцінити рецепт або готову страву, репрезентувати й поширити власний кулінарний досвід, спонукати до кулінарного експериментування.

Концепції адресанта й адресата. Аналізовані кулінарні сайти можемо чітко поділити на дві групи: до першої належать авторські сайти, другу групу доцільно назвати “анонімними” – це сайти, які або адмініструються певною групою осіб (як-от сайт “Пательня”: *Адміністрація підпорядкована та здійснює свою діяльність в межах роботи ПП “Арт-комплекс”* (10), або на сайті взагалі відсутня інформація про авторів дописів чи адміністраторів (наприклад, сайти “Мій кулінар” (8), “Їсти” (4), “RECEPTYstrav” (16), сайт “Varenyk.com” (20), на якому в інформації про застереження щодо авторських прав указано лише електронну адресу видавця, чия згода необхідно отримати для використання розміщених на сайті матеріалів). Ця друга група сайтів – серед проаналізованих їх трохи більше половини (11 із 20) – справді подібна до знеособленого електронного збірника рецептів. Можна лише припустити, що анонімні автори дописів компетентні в питаннях приготування їжі та харчування, оскільки в початкових коментарях до рецептів так чи так обґрунтовують його вибір. Представляючи рецепт *Італійського салату з тунцем та маринованим болгарським перцем*, дописувачі сайту “Їсти” уживають авторське ми,

загальноприйняте як нормативне в науковому спілкуванні, дають оцінку смаковим якостям продуктів, їх харчовій цінності, затратам часу, необхідного для приготування, корисності страви для організму: *Тунець не лише корисний, але й дуже смачний, та малокалорійний – тому він стане прекрасним інградієнтом для різноманітних салатів. Їсти.com.ua представляє для вас рецепт надзвичайно ситного салату з кисло-солодким болгарським перцем та шматочками консервованого тунця. Цей салат дуже швидкий у приготуванні (підготувати слід тільки яйця, попередньо зваривши їх) та легкий для травної системи, адже заправляється не майонезом, а оливковою олією* (4). Таку саму невизначену множину ми спостерігаємо на сторінці “Про сайт рецептів” сайту “Готуємо разом!”: *ми – група людей, яка створила сайт, адмініструє його, з якими можна поспілкуватися, написавши листа на вказану адресу електронної пошти; це ті люди, з допомогою яких можливо підвищити рівень домашньої кулінарії: З нами трьохповерховий випечений шедевр у духовці може стояти і на вашому столі!* (1)

Авторські кулінарні сайти, а також кулінарні блоги (як-от “Кулінарні варіації вар’ятки” (7)) (9 із 20 проаналізованих) містять окрему веб-сторінку з інформацією про автора дописів (адміністратора сайту), а саме: фото, ім’я, професія (освіта, рід занять), відношення до кулінарії, мета кулінарної діяльності, причини створення сайту і його мета, стисла характеристика сайту, звернення до відвідувачів (читачів). Ці змістові елементи розкриваються різною мірою, деякі можуть бути відсутні. Скажімо, авторка сайту “Пані Стефа” на сторінці “Про мене” поряд із фото говорить лише про своє ставлення до кулінарії та про цілі, яких прагне досягнути, створюючи дописи на сайті (9). Власне, не вказано й імені авторки, яке довідуємося, скориставшись гіперпосиланням на сторінку спільноти “Пані Стефа” у соціальній мережі Facebook, де в розділі “Інформація” є чергове покликання на особисту сторінку. Відвідувачі сайту в коментарях, звертаючись до автора, уживають псевдонім. Але популярність сайту, про яку, зокрема, свідчить і множина коментарів до дописів із високими позитивними оцінками, спричинила відкриття справжньої особистості автора: їй

присвячено публікацію в інтернет-виданні “Українська правда” [Markovska / Марковська 2018].

Серед проаналізованих сайтів лише один належить професійному кулінару – це сайт рецептів Євгена Клопотенка (11). На окремій сторінці шеф-кухар подає біографічну інформацію про події в житті, що виявилися важливими для його становлення як професіонала, про основні види професійної діяльності та зростання, про участь у різних заходах і проектах, значущих для набуття кулінарного досвіду. Є. Клопотенко говорить про головну мету свого життя – *поліпшити культуру харчування в нашій країні*; підкреслює, що готовий із усіма ділитися досвідом і кулінарними секретами: *я люблю ділитися знаннями, а не зберігати їх в собі*; закликає читачів у *дивовижний світ кулінарного мистецтва* для спільної діяльності: *давайте разом готувати, пізнавати нове, ділитися своїми досягненнями і невдачами, просто спілкуватися*. Важливою виявляється інформація про різноманітні бізнес-проекти, участь у телевізійних шоу та професійна діяльність як ресторатора. Створенню образу досвідченого кулінара, якому можна беззастережно довіряти, сприяють лексеми з позитивною оцінною семантикою: **переможець кулінарного шоу, кулінарний експерт, бренд-шеф** (11).

Авторами й адміністраторами усіх інших сайтів є люди, для яких кулінарія – захоплення, улюблена справа, щоденна робота на домашній кухні, готування для сім’ї і т.ін. І в абсолютній більшості це жінки: із дев’яти досліджених авторських сайтів лише два – Є. Клопотенка (11) і сайт “Шмакота!” (12) – належать чоловікам. Щодо останнього, сайт не оновлюється з 2015 року, чому є надзвичайно сумне й гірке пояснення: його автор загинув під час військових дій на Донбасі, про що довідуємося з головної сторінки сайту, де представлений рецепт коктейлю під назвою “Слава Україні!”, супроводжуваний епіграфом *Саме цей пост на сайті був би першим після того, як автор повернувся б з війни. Але він останній... Дружина автора*. На веб-сторінці “Про сайт” наявний авторський текст, викладений від 1-ої особи однини, у теперішньому часі, тож припущення про те, що автор –

чоловік, можна було зробити лише з огляду на добір представлених на сайті рецептів, серед яких переважна більшість – алкогольні коктейлі, а також із початкових коментарів до рецептів, у яких подекуди вживається родова форма минулого часу: *Щось подібне до такого супу я їв в Болгарії* (до рецепту “Томатний крем-суп” (12)).

Типовий автор українського кулінарного сайту – молода заміжня жінка, мати, для якої кулінарія – захоплення й уміння, що бере свої витoki з дитинства. Це жінка, що полюбляє готувати для рідних і близьких, яку підтримує родина в її кулінарних пошуках, дає оцінку стравам, допомагає у веденні сайту. Любов до найрідніших стає поштовхом для того, щоб через приготування смачної страви виразити це почуття й подарувати не просто насолоду від споживання, а відчуття щастя. Домашня кулінарія створює сімейний затишок, гуртує родину, дарує радість і від спільної роботи, і від сімейної трапези, і від спілкування. Успіхи на домашній кухні підштовхують до того, щоб поділитися знаннями і вміннями з іншими. Так, авторка сайту “Picante Cooking” Вікторія Попін, за професією юрист міжнародного права, говорить: *Любов до чоловіка та наших донечок, надихає готувати смачні страви, рухатись вперед та надихати своїм прикладом інших* (15). І чоловік, і доньки долучаються до справи готування й ведення сайту. Вона акцентує: *Моєю філософією є те, що завдяки смачним стравам, гарно прибраному столу, традиціям, що ми створюємо самі, можна отримувати частинку щастя кожного дня й щоденно почувати себе щасливішим <...> Приємні смакові відчуття збагачують нас і роблять щасливішими* (15). Авторка сайту “TandiCOOK” про себе лише зазначає, що вона мама і дружина, але підкреслює, що полюбляє готувати для рідних, що є, на її погляд, органічним для жінки: *Мене звали Оля – я мама і дружина. Як кожна жінка я полюбляю тішити своїх рідних різними смаколиками* (19). “Господиня” сайту “Smachno.in.ua” (як вона сама про себе говорить), Люба, також описує допомогу чоловіка й доньки у веденні сайту, але робить акцент на кулінарії як творчості та її естетичній складовій: *В моїй праці мені подобається саме те, що я маю змогу показати*

своє ставлення до приготування їжі – як до захопливої гри, експерименту, творчого процесу <...> Перефразовуючи Чехова, в їжі все повинне бути красиво:) (17). Авторка блогу “Кулінарні варіації вар’ятки”, журналістка Ольга, зазначає, що кулінарія – невід’ємна частинка її життя, а “Кулінарні варіації вар’ятки” – це блог про смачне життя, про те як можна легко і просто зробити свої будні смачними та неповторними (7).

Представлені на авторських сайтах рецепти випробувані й перевірені, що підтверджується, зокрема, фотографіями процесу приготування, вступними коментарями тощо. Так, даючи загальну характеристику *Пирогу з консервованими фруктами*, авторка сайту “Катрусина кухня” пише: *У даному випадку я використовувала перетерті яблука. Вийшло дуже круто!* (5) До рецепту *Спагетті з овочами і соєвим соусом по-тайськи* зазначено: *Саму ідею підказала мені моя сестричка, яка готувала цю страву для себе, а я вже її випробувала, підлаштувала під свої потреби і смаки, і вийшло те, що ви зараз бачите на картинці* (5). Переписи на сайті “Пані Стефа” містять розлогі вступи, які стосуються історії страви, її національних особливостей, своєрідності подачі, відмінностей у рецептурі тощо, але авторка подає варіант рецепта, за яким готувала сама: наприклад, оповідаючи про *Шакиуку*, або *“саджені яйця на левантійський манер”*, блогерка завершує: *Ото почитавши про шакиуку, я зрозуміла, що можу зробити її собі з чого завгодно, тому відразу кажу – на автентичність не претендую, але це так, як я її приготувала останнього разу* (9). Авторки сайтів “Picante Cooking”, “Smachno.in.ua”, блогу “Кулінарні варіації вар’ятки” на веб-сторінках із загальною інформацією про себе і про сайт підкреслюють, що всі описувані страви були приготовлені власноруч. Наприклад, Вікторія Попін зазначає: *Тут я пишу про випробувані і перевірені мною методи приготування, про кулінарні хитрощі і, звичайно ж, публікую свої найкращі рецепти. Те, що мені не вдалось, Ви тут не знайдете* (15). Авторка блогу “Mira Fild”, Мирослава Павлючок, до кожного з рецептів додає стислу розповідь про власні спроби приготування презентованої страви, часом це історії з особистого життя, пов’язані зі стравною, як-от щодо допису

Із серії смачних сніданків “Сирники”: важливими виявляються дитячі спогади про страву (*В мене вони асоціюються з дитинством. Дуже часто мама готувала нам їх на сніданок, коли ми йшли в школу*), набуття досвіду в їх приготуванні в студентські роки (*З початком студентського життя, я сама навчилася готувати сирники, і до четвертого курсу вже увійшло в привычку, хоча б раз в тиждень снідати ними*), як вагомий аргумент на користь пропонованого рецепта наводиться авторитетна оцінка професіонала (*А одного разу ... їх спробував шеф і казав, що смачні*) (13). Презентація рецепта страви як особисто перевіреного й оціненого створює атмосферу довіри й переконання в тому, що й адресат спроможний досягти такого ж результату, просто чітко дотримуючись викладених рекомендацій і не витрачаючи часу на вдосконалення базового рецепта.

Кулінарні сайти представляють домашню кулінарію, рецепти, призначені для використання на домашній, не професійній кухні. При цьому типовим є акцентування на високих смакових якостях домашніх страв, до яких не можуть дорівнятися заклади громадського харчування і передусім так званий фастфуд. Готувати й харчуватися вдома – це не тільки смачно, але й корисно. Так, автори сайту “Готуємо разом!” беззастережно заявляють: *Більшість людей обирає домашню кухню – адже це ідеальний варіант здорового та надзвичайно смачного харчування. Говорять, що сайт створений передусім саме для поціновувачів домашніх страв* (1). А на головній сторінці сайту “PapiGutto” натрапляємо на твердження про те, що *готувати самотійно (а особливо здорову їжу) стає модно* (14).

Серед широкого кола адресатів кулінарних сайтів відразу чітко виділяються дві групи. Перша – це вже згадані поціновувачі домашньої кулінарії, ті, хто полюбляють готувати вдома різноманітні страви, любителі кулінарного мистецтва. Так, ті, *хто вміє і любить готувати*, – перша цільова аудиторія сайту “Мій кулінар” (8). Другу групу складають новачки на домашній кухні, ті, хто не має достатніх навичок готування, але прагне навчитися. Вікторія Попін, характеризуючи свій сайт “Picante Cooking”, заявляє, що *опрацьовує рецепти так, щоб*

з ними міг готувати кожен. Як **новачок**, так і досвідчений кулінар (15). Так само авторка “Катрусиної кухні” говорить, що на сайті представляє як прості рецепти, так і **складніші та вишуканіші страви**, тому сподівається, що на сайті буде **комфортно всім – як початківцям, так і більш досвідченим кулінарам** (5). Максимально широко уявляють свого адресата й автори сайту “PariGutto”: **На нашому сайті збираються професійні кухарі й новачки, гурмани й епікурейці, цінителі екзотичних страв і збирачі рецептів** (14).

З огляду на ці дві основні групи адресатів, кардинально різних за рівнем своєї кулінарної вправності та майстерності, а також зважаючи на наявність між ними низки інших – не дуже навчених, менш досвідчених, не дуже досконалих тощо – на сайтах може подаватися інформація щодо складності рецепта, як-от на сайті “Varenyk.com”: **легко, середній** (20); на сайті “Пательня”: **елементарно, легко, складно** (10); на сайті “Кукорама”: **легко, нормально, складно** (6). Кулінарам-новачкам призначені й коментарі до деяких рецептів, покликані переконати початківців у легкості приготування страви. Наприклад, Є. Клопотенко так коментує рецепт *Рулет з телятини зі шпинатом і горіхами*: **М'ясний рулет – страва, яку багато хто вважає чимось дуже складним, але це абсолютно не так. <...> Мінімум інгредієнтів, максимум смаку і, як завжди, дуже просто** (11). А в блозі “Кулінарні варіації вар'ятки” *Американське печиво з шоколадними краплями* охарактеризовано як **надзвичайно смачне та просте в приготуванні** (7). Автори рецептів часом указівку на простоту виносять у назву рецепта, як-от *Салат “Цезар” по-простому* (19).

Яким би не був адресат за рівнем своєї кулінарної майстерності, він уявляється людиною зайнятою, яка не має багато часу на стояння біля плити, через що швидкість приготування страви – одна з важливих характеристик пропонованих рецептів. На сайті “TandiCOOK” (19) натрапляємо на добірку *Весняні салати: 5 простих та швидких рецептів*; авторка “Катрусиної кухні” в рецепті *Запіканки з молодих кабачків* зауважує позитивну сторону будь-якої запіканки: *Істотний бонус кожної запіканки – чи це сирна,*

чи овочева, чи якась інша, – в економії часу і простоті приготування (5). Як дуже прості та швидкі у приготуванні характеризуються Курячі фрикадельки зі шпинатом на пару на сайті “Picante Cooking” (15). Простота, швидкість приготування поряд із гарним смаком готової страви та її вишуканістю (у контексті досліджуваного матеріалу це передусім означає небуденність страви, можливість подати її до святкового столу) – таке поєднання характеристик виявляється найбільш оптимальним: Паштет з оселедця – проста та водночас вишукана закуска, яка готується всього 15 хвилин (сайт “Їсти” (4), рецепт Паштет з оселедця). Вказівка на часові характеристики може міститися в назві рецепта: Печиво за 15 хвилин! (19), позитивної оцінки набуває прислівник *нашвидкуруч* (щоправда, автори часто роблять орфографічну помилку в його написанні): в означальній функції в назві рецепта означає “швидко”, “без зайвих зусиль”: Рагу з кабачків *нашвидкуруч* (6); Піца *нашвидкуруч* (3).

Адресат кулінарних сайтів уявляється людиною не дуже заможною, тому доступність і відносна дешевизна продуктів – також важлива характеристика пропонованої страви й вагомий чинник, аби спробувати приготувати за тим чи тим рецептом. Так, на сайті “PapiGutto” знаходимо добірку *Найпростіших рецептів салатів без майонезу*, які і приготувати можна за декілька хвилин, та інгредієнти до яких в жодному випадку *не є рідкісними та дорогими, тобто делікатесними продуктами* (14). На сайті “Кукорама” м’ясна страва *Строганка з гірчицею* презентується як така, що *готується вона доволі легко та швидко, з абсолютно звичайних продуктів* (6).

Гендерні аспекти виявляються важливими і в характеристиці адресата. Кулінарні сайти призначені передусім для жінок: *Кожна господиня протягом літа та осені намагається зробити чим по більше запасів на зиму* (19); *навіть досвідчені господині іноді потребують підказок* (14); *Животики сьомги — гарний варіант для економних господинь* (рецепт Суп із животиків сьомги на сайті “Кукорама” (6). І хоч автори більшості дописів намагаються уникнути гендерного маркування, уживаючи форми 2-ої особи множини (і займенник

“Ви” *Якщо вам подобається смажена риба... (рецепт Стейк з лосося на пергаменті, сайт Є. Клопотенка (11) й означено-особові синтаксичні конструкції на кшталт Приготуйте – не пошкодуєте!; Спробуйте наш рецепт (1), усе одно в описових коментарях там чи там вербалізується уявлення про те, що домашня кулінарія – жіноча справа. Але це та справа, яка отримує надзвичайно високу оцінку: Найкраща кухня – домашня, найсмачніші найдки – від мами та бабусі (вступ до розділу “Гарячі страви: рецепти до столу” на сайті “Їсти” (4). Адресат кулінарних сайтів – жінка-господиня, яка прагне через готовані страви не просто наситити родину, а й створити гарний настрій, подарувати радість. Це жінка-господиня, що турбується про різні аспекти домашнього господарювання (доступні недорогі продукти, швидкість приготування) та здоров’я близьких (поживність страви, її корисність). Готова до експериментування й прагне урізноманітнити щоденне харчування в сім’ї.*

Водночас чоловіки не лишуються осторонь “кухонних справ”. Уся родина, і насамперед чоловік господині, постають не сторонніми спостерігачами, а помічниками й активними учасниками процесу готування. До прикладу, Люба, “господиня” сайту “Smachno.in.ua”, пише про важливу роль свого чоловіка: *Юрко теж допомагає мені в приготуванні страв для сайту. Правда, трапляється це нечасто, бо його основне завдання – це фото. Але я знаю, що він неперевершений у мистецтві приготування особливо італійських страв. Саме його лазанью, соус песто, томатний соус з базиліком і т. п. ви мали (або маєте) нагоду бачити у нас (17). Нечасто, але потрапляємо на сайтах рецепти, призначені для чоловічої частини аудиторії, як-от *Вечеря для двох: рецепт запеченої качки з картоплею на сайті “Їсти”: Запросили дівчину в гості на вечерю? Хочете її здивувати? Давайте разом з вами приготуємо смачну романтичну вечерю на двох... Зваблювати будемо запеченою качкою з картоплею (4).**

Кулінарні сайти створені для якнайширшої аудиторії: від людини, яка шукає рецепт страви нашвидкуруч, до тих, хто полюбляє куховарити вдома й експериментувати з новими

стравами. Це електронні ресурси для звичайних, пересічних людей, які бажають унести різноманіття у своє щоденне харчування, отримати від куховарства позитивні емоції та подарувати їх близьким.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Кулінарні сайти становлять окремий жанровий різновид у комунікативному просторі Інтернету. Соціально-комунікативну ситуацію їх функціонування можемо охарактеризувати як “передача досвіду”. Комунікативна мета кулінарних сайтів – через добір і презентацію рецептів приготування страв ретранслювати кулінарний досвід, залучати широке коло адресатів до кулінарного мистецтва, формувати позитивне оцінне ставлення до їжі й кулінарії як важливої частини соціально-культурного буття людини. Типовим автором українського кулінарного сайту є не кухар-професіонал, а досвідчена господиня, котра ділиться своїм досвідом і секретами домашнього куховарства. Кулінарні сайти призначені широкому колу адресатів, але основною цільовою аудиторією залишаються жінки.

У подальшому потребують аналізу та опису інші параметри українських кулінарних сайтів, зокрема їх змістове наповнення та композиційна побудова, часові параметри, мовно-стилістичні особливості, своєрідність інтеракції адресанта й адресата з огляду на характеристики Інтернет-простору, креолізованість текстів.

Література

1. Варипаєв О. М. Філософія їжі: концептуальні підходи до осмислення феномену *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. Харків, 2012. Вип. 1 (2). С. 319–325.
2. Горошко Е. И., Жигалина Е. А. Виртуальное жанроведение: устоявшееся и спорное. *Вопросы психолингвистики*. 2010. № 12. С. 105–123.
3. Горошко Е. И., Полякова Т. Л. К построению типологии жанров социальных медий. *Жанры речи*. 2015. № 2 (12). С. 119–127.
4. Леви-Стросс К. Мифологии : в 4 т. Москва ; Санкт-Петербург : Культурная инициатива ; Университетская книга, 2000. Т. 1 : Сырое и приготовленное / пер. З. А. Сокулер, К. З. Акопян. 406 с.
5. Марковська М. Пані Стефа – про галицьку кухню, смакові спогади та ритуали. *Українська правда*. 2018. 12 серпня. URL : <https://life.pravda.com.ua/society/2018/08/12/232637/> (дата звернення: 10.03.2019)

6. Матвеева С. А. Сайт як жанр Інтернет-комунікації (на матеріалі персональних сайтів учених) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Донецький національний університет. Донецьк, 2006. 19 с.

7. Ніколенко В. В. Гастрономічні детермінанти суспільного життя: соціологічний вимір : дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.01 / Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2015. 441 с.

8. Савчук Є. О. Мовні жанри у Всесвітній павутині: методологічні основи класифікації. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Київ, 2010. Вип. 12. С. 160–169.

9. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Т. 9 : С / ред. тому: І. С. Назарова [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1978. 916 с.

10. Яценко С. А. Традиційна народна їжа як предмет етнографічного дослідження. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2006. Вип. 28. С. 233–236.

Список джерел

1. Готуємо разом! URL : <http://gotuemo.com>
2. Готуємо разом! Найкращі рецепти українською. URL : <http://gotyemo.pp.ua>
3. Домашні кулінарні рецепти. URL : <https://recepts.in.ua>
4. Їсти! URL : <https://jisty.com.ua>
5. Катрусина кухня. URL : <https://easy-cooking.com.ua>
6. Кукорама. URL : <https://cookorama.net/uk>
7. Кулінарні варіації вар'ятки. URL : <http://olvenkylinar.blogspot.com>
8. Мій кулінар. URL : <http://www.miykulinar.ru>
9. Пані Стефа. URL : <https://panistefa.com>
10. Пательня. URL : <http://patelnaya.com.ua>
11. Сайт Є. Клопотенка. URL : <https://klopotenko.com/uk/>
12. Шмакота! URL : <http://shmakota.com.ua>
13. Mira Fild. URL : <http://myroslavapavliuchok.blogspot.com>
14. PapiGutto. URL : <https://papigutto.com.ua/ua/>
15. Picante Cooking. URL : <https://picantecooking.com/ua/>
16. РЕЦЕПТУstrav. URL : <http://receptystrav.com.ua>
17. Smachno.in.ua. URL : <https://www.smachno.in.ua>
18. Shefkuhar.com.ua. URL : <https://shefkuhar.com.ua>
19. TandiCOOK. URL : <https://tandicook.com.ua>
20. Varenyk.com. URL : <http://www.varenyk.com>

References

1. Varypaiev O. M. *Filosofia yizhi: kontseptualni pidkhody do osmyslennia fenomenu Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*. Kharkiv, 2012. Vyp. 1 (2). S. 319–325
2. Goroshko E. I., Zhigalina E. A. Virtual'noe zhanrovedenie: ustoyavsheesya i spornoe. *Voprosy psiholingvistiki*. 2010. № 12. S. 105–123
3. Goroshko E. I., Polyakova T. L. K postroeniyu tipologii zhanrov social'nyh medij. *ZHany rech*. 2015. № 2 (12). S. 119–127

4. Levi-Stross K. Mifologiki : v 4 t. Moskva ; Sankt-Peterburg : Kul'turnaya iniciativa ; Universitetskaya kniga, 2000. T. 1 : Syroe i prigotovlennoe / per. Z. A. Sokuler, K. Z. Akopyan. 406 s

5. Markovska M. Pani Stefa – pro halytsku kukhniu, smakovi spohady ta rytualy. Ukrainska pravda. 2018. 12 serpnia. URL : <https://life.ppravda.com.ua/society/2018/08/12/232637/> (data zvernennia: 10.03.2019)

6. Matvieieva S. A. Sait yak zhanr Internet-komunikatsii (na materialii personalnykh saitiv uchenykh) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.15 / Donetskyi natsionalnyi universytet. Donetsk, 2006. 19 s.

7. Nikolenko V. V. Hastronomichni determinanty suspilnoho zhyttia: sotsiolohichni vymir : dys. ... d-ra sotsiol. nauk : 22.00.01 / Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet imeni Olesia Honchara. Dnipropetrovsk, 2015. 441 s.

8. Savchuk Ye. O. Movni zhanry u Vsesvitnii pavutyni: metodolohichni osnovy klasyfikatsii. Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur. Kyiv, 2010. Vyp. 12. S. 160–169.

9. Slovnyk ukraïnskoi movy : v 11 t. / AN Ukraïnskoi RSR, In-t movoznav. im. O. O. Potebni ; redkol.: I. K. Bilodid (holova) [ta in.]. T. 9 : S / red. tomu: I. S. Nazarova [ta in.]. Kyiv : Nauk. dumka, 1978. 916 c.

10. Yatsenko S. A. Tradytsiina narodna yizha yak predmet etnografichnoho doslidzhennia. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka. 2006. Vyp. 28. S. 233–236.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019 р.

Прийнята до друку 07.05. 2019 р.

УДК 821.161.2'42: 32 (477)

**ВИМІР ВЕРБАЛІЗОВАНИХ ТИПІВ ПРЕЦЕДЕНТНИХ
ФЕНОМЕНІВ У ТЕЛЕДЕБАТАХ
(на матеріалі дебатов П. Порошенка та В. Зеленського)**

Тетяна Соловйова

*Криворізький державний педагогічний університет
Круууі Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Піз, 50086, Україна
tetiana_solovei@hotmail.com*

Соловйова Т. Вимір вербалізованих типів прецедентних феноменів у теледебатах (на матеріалі дебатов П. Порошенка та В. Зеленського)

У статті розглянуто лінгвістичний аспект передвиборчих дебатов між П. Порошенком та В. Зеленським крізь призму аналізу вербалізованих прецедентних феноменів (прецедентних текстів і прецедентних ситуацій). Окреслено місце та ознаки теледебатов у політичному дискурсі. З'ясовано змістовні та типологічні риси прецедентних текстів та прецедентних ситуацій, їхні способи актуалізації в усному політичному мовленні.

Ключові слова: прецедентний феномен, прецедентна ситуація, прецедентний текст, політичний дискурс, теледебати.

Соловьёва Т. Измерение вербализуемых типов прецедентных феноменов в теледебатах (на материалах дебатов П. Порошенко и В. Зеленского)

В статье рассматривается лингвистический аспект предвыборных дебатов между П. Порошенко и В. Зеленским посредством анализа вербализуемых прецедентных феноменов (прецедентных текстов и прецедентных ситуаций). Изучено место и особенности теледебатов в политическом дискурсе. Проанализировано семантические, а также типологические черты прецедентных текстов и прецедентных ситуаций, способы их актуализации в устной политической речи.

Ключевые слова: прецедентный феномен, прецедентная ситуация, прецедентный текст, политический дискурс, теледебаты.

Soloviova T. Survey of verbalized types of precedent phenomena in the TV debates (by materials of debates between P. Poroshenko and V. Zelenskyi)

The article deals with linguistic aspect of the election debate between P. Poroshenko and V. Zelenskyi, throw the analysis of verbalized precedent phenomena (the precedent texts and the precedent situations). It is defined the place and peculiarities of TV debates in political discourse. Special attention was paid to specific Ukrainian features of this dialogical form of election discourse. It should be

stressed that choosing the precedent phenomena as the subject of this investigation is based on their distinction.

Precedent phenomena is considered like the most capacious linguistic unites for cultural, national, cognitive and emotional information; like the most compact language structures with the biggest suggestive and persuasive potential in modern Ukrainian-speaking political discourse. Precedent texts' and precedent situations' characteristics of typology and meaning were analyzed. There were studied the ways for realizations of verbalized types of precedent phenomena in oral political speech. The paper described such forms of realization mentioned precedent unites like precedent name, precedent expression, describing verbalization and others. The author raised the problem of enlistment describing verbalization to precedent phenomena like one of the realization form of precedent text and / or precedent situation. It is proposed to classify some non-predicative language structures as precedent expression (for example set expressions or another constant speech compounds).

Key words: precedent phenomenon, precedent situation, precedent text, political discourse, TV debate.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. 2019 рік для України стає роком важливих випробувань і можливих кардинальних змін, адже на цей період випадає повне перезавантаження політичної влади у країні. Перший етап у вигляді президентської виборчої кампанії вже пройшов, і він показав, що українське суспільство прагне змін. Попереду ще один не менш важливий, а можливо й набагато вагоміший етап – вибори законодавчої гілки влади – парламентські. Відтак, дослідження сучасного політичного дискурсу стає актуальним як ніколи: адже науковий підхід до аналізу його складових, процесів, тенденцій, явищ дасть змогу побачити розгорнуту картину рівня розвитку соціально-політичної сфери життя в Україні. Одною з форм політичного дискурсу є теледебати, а в межах президентської виборчої кампанії в Україні 2019 року дебати між Петром Порошенком та Володимиром Зеленським, які відбулися 19 квітня у Києві на НСК “Олімпійський”, стали найбільш очікуваною й найбільш обговорюваною подією. Тому аналіз лінгвістичного аспекту цього дійства займе помітне місце в дослідженні сучасного українськомовного політичного дискурсу.

Теледебати мають свої специфічні риси й конкретну мету, які безпосередньо впливають на зміст, форму й навіть

експресивну наповнюваність мовлення кандидатів. Найбільш яскравими та місткими (інформаційно й емоційно) у ньому є прецедентні феномени. У нашій роботі ми зосередимо увагу на дослідженні вербалізованих типів прецедентних одиниць (прецедентних ситуацій і прецедентних текстів) та на різноманітних засобах їх реалізації в мовленні. Уважаємо, що вивчення проблеми вербалізації названих прецедентних одиниць, їх змістовної складової в теледебатах допоможе глибше проаналізувати лінгвістичний аспект сучасного українського політичного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням політичного дискурсу займалися такі представники зарубіжного наукового кола: Н. Арутюнова, М. Бахтін, Б. Бернстайн, Е. Будаєв, Дж. Вілсон, Р. Водак, Т. ван Дейк, В. Карасик, О. Кубрякова, Ж. Лакан, М. Фуко, Ю. Хабермас, П. Чілтон, А. Чудінов, О. Шейгал та ін. У вітчизняній лінгвістиці політичний дискурс (український та іноземний) досліджували О. Алексієвець, Н. Кондратенко, О. Косьянова, С. Кривенко, Л. Стрій та ін. Лінгвістичний аспект політичних дебатів та мовлення політичних лідерів розглядали Л. Завальська, І. Лосєва, М. Салецька, О. Федосєєв та ін. Місце прецедентних феноменів у політичному дискурсі досліджували Л. Бутахіна, О. Ворожцова, Д. Гудков, А. Гузак, Ю. Караулов, Л. Марчук, О. Нахімова, Н. Одарчук, Л. Славова та ін.

Мета статті полягає в дослідженні лінгвістичного аспекту передвиборчих президентських дебатів між П. Порошенком та В. Зеленським крізь призму вербалізованих прецедентних феноменів (прецедентних текстів і прецедентних ситуацій). Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: 1) проаналізувати місце та особливості теледебатів у системі явищ політичного дискурсу; 2) витлумачити поняття “прецедентний феномен”, “прецедентний текст”, “прецедентна ситуація”; визначити особливості їх взаємодії; 3) здійснити змістовний та типологійний аналіз виявлених прецедентних одиниць, дослідити форми їх вербалізації в мовленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передвиборча президентська кампанія в Україні 2019 року була досить насичена

й динамічна. Усі лінгвополітичні явища, події, продукти цього періоду являють собою передвиборчий дискурс, який ми, услід за О. Ворожцовою та О. Федосєєвим, розглядаємо як різновид політичного дискурсу. Цьому різновиду притаманні як ознаки самого політдискурсу (інституційність, авторитарність, експресивність, дистанційність, театральність, ідеологічність та ін.), так і власні специфічні риси, а саме: а) обмеженість у часі; б) тематична детермінованість; в) агональність; г) відокремленість у просторі; ґ) визначена загальна мережа подій [Vorozhcova / Ворожцова 2007 : 51–52].

Теледебати є діалогічною формою (жанром) політичного дискурсу, що може стосуватися як передвиборчого дискурсу, так і траплятися поза його межами. Однак в українських політичних реаліях теледебати як різновид передвиборчої діяльності закріплені на законодавчому рівні й організуються державою в особі ЦВК та центральним телеканалом Національної телекомпанії України між кандидатами на пост Президента України, які були внесені до виборчого бюлетеня для повторного голосування [Pro vybory / Про вибори 2019 : 73]. Відповідно до вимог формат теледебатів під час президентської виборчої кампанії в Україні чітко регламентований, а це безпосередньо впливає на всі аспекти цієї події, зокрема й на лінгвістичний:

– обмежений і розподілений час: вимагає від мовців бути чіткими, лаконічними, що стимулює їх до використання різноманітних мовних засобів, здатних містити максимум інформації й експресії в мінімальному лінгвістичному обрамленні;

– чітко окреслена форма: теледебати відбуваються в усній формі і транслюються глядачам у прямому ефірі, що тягне за собою ряд особливостей (ситуативність, безпосередність, незворотність, спонтанність, часткова імпровізованість, експресивність, розрахованість на слухове сприйняття, можливість використовувати невербальні засоби (жести, міміку, інтонацію і т. ін.) [Matsiuk / Мацюк 2005]);

– визначена кількість учасників: участь у дебатах беруть лише два кандидати, що зумовлює їхню діалогічну форму.

Однак питання визначення учасників-суб'єктів теледебатів не є однозначним у дослідженнях політичного дискурсу. По-перше, не варто відкидати фактор об'єкта, яким у теледебатах виступає суспільство, або точніше – електорат, а по-друге, важливим чинником постає і суб'єкт ЗМІ, що відповідно до закону є й організатором, і ретранслятором цього дійства. Щодо ролі мас-медіа в теледебатах думки науковців дещо розділилися. Так, О. Шейгал стоїть на позиціях, що ЗМІ є лише технічним засобом зв'язку мовця і віддаленої аудиторії, а роль журналіста є нульовою (окрім як у ток-шоу чи інтерв'ю) [Shejgal / Шейгал 2000 : 37–38]. Іншої позиції притримується Н. Кондратенко, яка вказує на “креативне підґрунття” ролі ЗМІ в такому жанрі передвиборчого дискурсу, як теледебати. Услід за В. Карасик лінгвіст обґрунтовує думку, що ЗМІ через журналістів і певні організаційні моменти все ж має неабиякий вплив на подальший перебіг теледебатів, на поведінку основних мовців-кандидатів [Kondratenko / Кондратенко 2007 : 87–88]. Аналізуючи дебати П. Порошенка та В. Зеленського, ми переконуємося, що така думка небезпідставна: місцезнаходження учасників і їхніх команд на “головних” теледебатах, позиція й поведінка журналістів-координаторів, оточення (вочевидь не притаманне узаконеній формі проведення подібного заходу), позиція камер і співвідношення загальних та крупних планів загалом й кожного з кандидатів зокрема – усе це, хоч є факторами екстралінгвальними, мало неабияке значення для досягнення основної мети цієї діалогічної форми політдискурсу: впливу на політичний вибір аудиторії-електорату. Не можна оминати увагою й того, що більшість із цих факторів мали вплив безпосередньо й на мовлення кандидатів (тон, експресія, вибір риторичних фігур та ін.). Окреслена мета пояснює й полемічний характер подібних теледебатів: кандидати не прагнуть знайти взаєморозуміння чи спільне розв'язання певної проблеми, що передбачає дискусія або ж диспут, натомість проявляється сугестивність і персуазивність виступів кожного з учасників, спрямована не стільки на опонента, скільки на пасивного слухача-глядача. Такий значний, на нашу думку, сугестивно-персуазивний

потенціал у поєднанні з інформаційною та культурною місткістю мають прецедентні феномени.

Прецедентні феномени трактують передовсім як ядерні елементи когнітивної бази, національного лінгвокультурного простору [Verestova / Берестова 2016 : 27–28; Koloiz / Колоїз 2017 : 142; Fenomen / Феномен 1998 : 33], “як вербальні виразники релевантних для певного лінгвокультурного суспільства знань, маркери національно зумовленого світогляду, здатні в синхронії та діахронії поєднувати окремі культурні пласти” [Boyarskih / Боярских 2008 : 72]. Отже, прецедентні феномени одночасно є репрезентантами трьох вимірів: мови, свідомості й культури.

До ознак прецедентних феноменів, які вирізняють їх від інших лінгвокогнітивних одиниць, уналежнюють: фактичність, асоціативність, стислість, повторюваність, маркованість, рефлексивність, клішованість, оцінність [Fenomen / Феномен 1998 : 32–33].

Під прецедентними феноменами (ПФ) розуміємо лінгвокогнітивні одиниці, відомі всім представникам національно-лінгвокультурної спільноти, актуальні в когнітивному (пізнавальному й емоційному) аспекті, до яких апелюють у мовленні представники того чи того національного лінгвокультурного соціуму [Krasnih / Красних 1997 : 9]. Власне ж поняття прецедентного феномена в нашому дослідженні розглядатимемо як загальну родову назву всіх видів лінгвоодиниць, які за вище названими ознаками можемо трактувати як прецедентні.

Традиційно прецедентні феномени, спираючись на класифікацію Д. Гудкова, поділяють на вербальні (ті, що можуть бути відтворені в мовленні) та невербальні (ті, що не можуть бути відтворені в мовленні, наприклад: твори живопису, архітектури, музичні композиції) [Krasnih / Красних 1997; Zaharenko / Захаренко 1997]. Серед вербальних прецедентних феноменів розрізняють вербалізовані прецеденти (прецедентний текст та прецедентну ситуацію) та власне вербальні прецеденти (прецедентне ім'я та прецедентне висловлення) [Boyarskih /

Боярских 2008; Vorozhsova / Ворожцова 2007; Krasnih / Красних 1997; Sakharuk / Сахарук 2011 та ін.].

Прецедентний текст (ПТ) – лінгвокогнітивна, поліпредикативна одиниця, складний знак, сукупність значень компонентів якого не тотожна його смислу; це завершений і самодостатній продукт мовно-мисленневої діяльності, добре відомий будь-якому середньостатистичному представнику національно-культурної спільноти. Прецедентний текст може неодноразово реалізовуватися у процесі мовленні, але лише через пов'язані з ним власне вербальні прецедентні одиниці: прецедентне ім'я, прецедентне висловлення [Zaharenko / Захаренко 1997: 83], або засобом описової вербалізації [Boyarskih / Боярских 2008]. Наприклад: *І в мене запитання: яким чином Ви, коли Ви називали Україну повією, коли Ви називали українців “хохлами”, коли Ви знущалися над нашою державою, але лише коли Ви один раз образили Кадирова, Ви тут же перед ним вибачились. У мене запитання: коли Ви вибачитесь перед Україною за повію?* (П. Порошенко). Виокремлені елементи витлумачуємо як інваріанти прецедентних висловлень: *Україна – повія та українці – хохли*, які вербалізують два ПТ, що тісно пов'язані з В. Зеленським – адресатом наведеної ілюстрації. Перше висловлення про *Україну-повію* репрезентує ПТ – жарт, який був висловлений зі сцени В. Зеленським під час одного з гумористичних шоу. Друге висловлення про *українців-хохлів* відсилає слухачів до ПТ, що був виголошений із вуст головного героя телесеріалу “Слуга народу”, роль якого також грав відповідний кандидат. Це висловлення могло б бути потрактоване інакше, оскільки образливе іменування українців хохлами не нове в українському лінгвокультурному просторі, але обставини використання цього висловлення, мовне обрамлення, особа адресата дає підстави реципієнту викодувати один із монологів персонажа зазначеної кінострічки.

Казус нинішньої президентської передвиборчої кампанії полягав у тому, що певний кінопродукт і за змістом, і за часом показу сприяв, а то й фактично виступив, неофіційною агітацією одного з кандидатів, який виконав головну роль у кіносеріалі

“Слуга народу”. На сьогодні наявна правова колізія щодо того, чи була окреслена ситуація порушенням закону. Одним із найяскравіших аргументів у цій справі є покликання на цитати з останніх серій, що звучали з вуст головного героя, “які дублюють тези передвиборної програми кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського та мають ознаки передвиборної агітації у визначенні виборчого законодавства України” [Serial / Серіал]. Ці ж висловлення-цитати присутні й у мовленні В. Зеленського на теледебатах: *Рівність усіх перед законом, те, чого у Вас не було. Це зняття недоторканості з депутатів і суддів, з президента. Це закон про імпідмент, це закон про відкликання депутата* (В. Зеленський). Чимало мовознавців уналежнюють цитати до категорії прецедентних висловлень, що вербалізують ПТ та / або прецедентну ситуацію [Zaharenko / Захаренко 1997 : 83]. Тому виділені лінгвоодиниці визначаємо як прецедентні висловлення, які вербалізують ПТ (або ж тексти) передвиборчої програми та монологу кіноперсонажа. Утім, чітко визначити, який з цих ПТ є первинним, досить важко.

Репрезентація одного ПТ може здійснюватися кількома різними засобами навіть у межах однієї комунікативної ситуації, наприклад: прецедентним висловленням у вигляді цитати та описовою вербалізацією. Більше того, реалізація ПТ може бути підсилена й прецедентним іменем: *І не на колінах треба повзти до Путіна для того, щоб захистити державу* (П. Порошенко). Вокремлений фрагмент є описовою вербалізацією ПТ – ще одного виступу В. Зеленського на гумористичному шоу, який містить у собі прецедентне ім'я *Путін*. Це прізвище президента Російської Федерації, яке є ПФ політичного походження з різко негативною емоційною конотацією, притаманною українській національній лінгвокультурній спільноті. Асоціюється з такими поняттями як “диктатор”, “нападник”, “вбивця”, “агресор”, що пов'язано із сучасними історичними подіями на теренах України (російсько-українська війна або АТО).

У цій же комунікативній ситуації, у мовленні іншого кандидата, вербалізується окреслений ПТ, але вже засобом

прецедентного висловлення у формі прямої цитати: *Що стосується колін – слова вирвані з фрази. <...> Далі я сказав <...> і звернувся до Путіна і сказав: “Я готовий стати на коліна, тільки не ставте на коліна Україну!”*, – і ви можете побачити, і це правда (В. Зеленський). Порівняно з першим способом вербалізації ПТ, прецедентне висловлення змістовніше та чіткіше передає зміст самого ПТ, але подібна форма описової вербалізації є простішою і впізнаванішою. Уважаємо за необхідне окреслити ці два поняття: прецедентне висловлення й описова вербалізація.

Більшість дослідників як російської лінгвістичної школи (О. Боярських [Boyarских / Боярских 2008], О. Ворожцова [Vorozhцова / Ворожцова 2007], В. Красних [Krasnih / Красних 1997] та ін.), так і української (І. Сахарук [Sakharuk / Сахарук 2011], С. Форманова [Formanova / Форманова 2008] та ін.) у розумінні прецедентного висловлення спираються на трактування Д. Гудкова: “Прецедентне висловлення – це репродукований продукт мовленнєво-мисленевої діяльності, завершена і самодостатня одиниця, яка може бути предикативною або неpredикативною; складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його смислу” [Zaharenko / Захаренко 1997 : 83].

Описову вербалізацію як окремий тип власне вербальних прецедентних феноменів розглядає О. Боярських. Ці прецеденти вона трактує як вказівку на ситуацію, що стосується певного художнього тексту і є впізнаваною без використання відомих усталених літературних висловлень чи імен літературних персонажів. [Boyarских / Боярских 2008 : 101–102]. На наш погляд, описова вербалізація у формі поєднання визначених лексем у своєрідний переказ чи фразу (висловлення) може містити покликання не лише на художні твори, але й на будь-яку ситуацію, яка є упізнаваною, а відтак, вербалізувати не лише ПТ, але й прецедентні ситуації, наприклад: *Чому ви схопили громадянина за ніс, а дівчині зірвали шапку?* (В. Зеленський). У виділеному фрагменті спостерігаємо описову вербалізацію як реалізацію двох прецедентних ситуацій у межах одного речення. У цьому контексті йдеться про ситуації, що сталися

з П. Порошенком: камери зняли, як він схопив чоловіка за ніс під час однієї зустрічі з виборцями, і в схожій ситуації – власноруч зірвав шапку з голови дівчини. Така поведінка викликала багато запитань і набула широкого розголосу під час передвиборчої президентської кампанії.

Необхідним вважаємо розглянути питання щодо витлумачення поняття прецедентної ситуації. Окремим предметом дослідження цей різновид ПФ виступає у працях Д. Гудкова [Gudkov / Гудков 2000], А. Гузак [Huzak / Гузак 2014], О. Нахімової [Nahimova / Нахимова 2014]. Традиційно, прецедентна ситуація (ПС) розуміється як більше когнітивна, аніж лінгвістична одиниця; певна “ідеальна” чи то “еталонна” ситуація, пов’язана з сукупністю визначених конотацій, диференційні ознаки якої містяться у когнітивній базі [Zaharenko / Захаренко 1997 : 83]. ПС так, як і ПТ, у мовленні вербалізуватися може засобами прецедентних висловлень, прецедентних імен, описовою вербалізацією та іншими засобами.

Аналізуючи питання виокремлення описової вербалізації, звертаємо увагу на позицію І. Сахарук. Дослідниця, спираючись на класифікацію В. Красних, зауважує на недоцільність виділення описової вербалізації як окремого типу ПФ і вказує на можливість зарахування подібних прецедентів “до вербалізованих одиниць вербальних прецедентних феноменів” (ПТ і ПС) [Sakharuk / Сахарук 2011 : 200]. По-перше, ПТ чи ПС згідно з подібним підходом є вербалізованими різновидами, а тому не можуть безпосередньо бути представлені в мовленні [Vorozhcova / Ворожцова 2007; Krasnih / Красних 1997; Fenomen / Феномен 1998; Formanova / Форманова 2008]. По-друге, вони реалізуються або ж вербалізуються за допомогою лінгвоодиниць іншої групи: прецедентного імені чи прецедентного висловлення (хоч і наявна думка, що ПС може актуалізуватися засобами “короткого опису” [Vorozhcova / Ворожцова 2007 : 43], “непрецедентними феноменами” або поєднанням певних атрибутів [Nahimova / Нахимова 2014 : 72; Formanova / Форманова 2008], але жоден з них не уналежнює ці засоби до прецедентних лінгвоодиниць). По-третє, власне вербальні прецеденти дещо обмежені у своїй можливості репрезентувати

ПТ і ПС, адже прецедентне ім'я може мати форму лише власної назви, а прецедентне висловлення серед головних ознак має повторюваність, відтворюваність, відносну сталість або чітку фіксованість форми [Zaharenko / Захаренко 1997 : 85; Boyarskih / Боярских 2008 : 75]. Отже, при такому розумінні окреслений вияв ПС чи ПТ у формі нестандартизованого, незакріпленого висловлення випадає із парадигми ПФ. Не можна оминати увагою і те, що описову вербалізацію недоцільно ставити на один рівень з іншими власне вербальними прецедентними одиницями, оскільки прецедентне ім'я й прецедентне висловлення можуть як містити посилання на ПТ та/або ПС, так і бути окремими самодостатніми одиницями зі своїм закодованим значенням і лінгвокогнітивним підтекстом. Натомість описова вербалізація як прецедентна одиниця може містити лише покликання на той чи той вербалізований різновид. Гадаємо, вилучати описову вербалізацію із ряду ПФ недоцільно, оскільки їй притаманні всі вище названі ознаки прецедентності більшою чи меншою мірою.

Наведемо приклад функціонування різних форм описової вербалізації однієї ПС: *Чому всі Ваші люди мають обидві руки?* (В. Зеленський). Аналізуючи виокремлений фрагмент за межами передвиборчого дискурсу, без урахування екстралінгвальних чинників (публічність, особа адресата, політична складова і т. ін.), беручи до уваги лише його поверховий зміст, ми не можемо назвати таке питання абсолютно чітким, зрозумілим, логічним. Форма висловлення теж невідома й не стала. У такому разі висловлення не може бути розкодованим. Але, за умови врахування усіх перерахованих аспектів, висловлення набуває глибинного значення, зрозумілого не лише учасникам полеміки, а й багатомільйонній аудиторії: воно містить покликання на ПС, коли опонент, П. Порошенко, тоді чинний Президент України, публічно заявив на повідомлення журналістів про розкрадання оборонного комплексу України людьми з його оточення таке: *Нікому не дозволю красти в армії. Тим, хто буде красти в армії, руки повідрубую* [Poroshenko / Порошенко]. Ще одну форму вербалізації наведеної ПС спостерігаємо в мовленні іншого кандидата: *Але на кілька питань я хочу відповісти більш*

докладно, наприклад, *про відрубані руки: позиція перша, я – не кат і я – не суддя* (П. Порошенко). Порівнюючи такі мовні сполуки в тексті ПС та двох формах її описової вербалізації, спостерігаємо спільнокореневість використаних лексем і співзвучність загального змісту, але форма – різна. У таких же контекстах реалізації подібний прецедент, окрім покликання на конкретну ПС, набуває додаткового значення – натяк на самосуд, перевищення повноважень посадовця: *І в мене тоді питання до пана Зеленського: а скажіть, будь ласка, <...> а коли Ваш партнер, бізнес-партнер, який обікрвав Україну, маючи обґрунтовані підозри правоохоронних органів України і світу <...> А як Ви йому руку тиснете, і чи йому не будете руки рубати?* (П. Порошенко); *А я буду чекати, пане Володимире, коли Ви Вашим партнерам і собі будете рубати руки* (П. Порошенко).

Яскравим прикладом вдалої модифікації метафоричного вислову у прецедентну одиницю спостерігаємо в такому прикладі: *Володимир – гарний артист, Володимир – можливо, гарна людина, але сьогодні <...>, це обгортка, обгортка яскрава, яка покриває тих, хто починаючи з 13-го року утік з нашої країни, а сьогодні хоче в цій обгортці повернутися назад до країни і зробити реванш* (П. Порошенко) та *Ви зараз кажете, що я – обгортка. Я розумію, що Ви дуже гарно розумієтесь на обгортках* (В. Зеленський). У другій ілюстрації, яку можна визначити як описову вербалізацію, через додавання до основного атрибута *обгортка* глибшого ситуативного значення, мовцем була закодована ПС: П. Порошенко, автор метафори-перенесення, яка містилася в першій цитаті, є власником “Roshen” – однієї з найбільших кондитерських фабрик в Україні, до чого й апелює В. Зеленський, автор другого висловлення.

О. Ворожцова зазначає, що ПС здатна актуалізуватися в мовленні не лише через прецедентне ім’я, прецедентне висловлення чи “невеликий “опис” самої ситуації (чим по суті і є описова вербалізація), але й шляхом її “найменування” [Vorozhcova / Ворожцова 2007 : 43], наприклад: *У нас сьогодні дуже ефективно працює пропаганда Росії, як частина гібридної*

війни проти нашої держави (П. Порошенко). Мовна сполука *гібридна війна* в такому контексті є прецедентною, яка містить покликання на ПС – суспільно-політичні події, засвідчені на території України з 2014 року до сьогодні, а саме російсько-української війни (або АТО). Пряме ж значення такого словосполучення є лише “різновид війни” з характерними ознаками цього світового суспільно-політичного катаклізму [Wikipedia / Вікіпедія].

На відміну від попередніх прикладів, де ПТ та ПС реалізовувалися засобами описової вербалізації, наведений приклад повертає нас до сталої форми вираження ПС. Одною з таких сталих, відтворюваних форм, якій властиві й інші ознаки прецедентності, є прецедентні висловлення. Питання щодо уналежнення подібних мовних сполук до прецедентних висловлень є досить дискусійним. Прецедентними висловленнями називають різнопланові цитати, загальновідомі в межах лінгвокультурологічної спільноти, приказки й прислів'я [Krasnih / Красних 1997; Formanova / Форманова 2008], аформизми, крилаті вислови, алюзії, плагіат [Vorozhcova / Ворожцова 2007], фразеологізми [Odarchuk / Одарчук 2014; Slavova / Славова 2012]. О. Ворожцова услід за М. Ілюшкіною до прецедентних висловлень уналежнює також і стійкі мовні вирази [Vorozhcova / Ворожцова 2007: 37] Згідно з такою позицією, до прецедентних висловлень можна зарахувати й мовну сполуку *гібридна війна*, а також, наприклад, *п'ята колона: І відповідь дуже проста: оце є яскрава обгортка, а в середині сидять соратники Азарова, соратники Януковича, в середині сидить “п'ята колона”, в середині сидить росіяни і олігархи-втікачі* (П. Порошенко). Наведена ілюстрація містить стійкий мовний вираз та прецедентні імена, які тісно між собою пов'язані у глибинному значенні. Виокремлені прецедентні одиниці вербалізують ПС історичного, суспільно-політичного змісту. У прямому, поверховому, трактуванні *п'ята колона* – це особи, організації, чії дії викликають тривогу у країні, а їхні зв'язки із закордоном – таємниця для широкого загалу: диверсанти, саботажники, внутрішні вороги тощо [Wikipedia / Вікіпедія]. Однак прецедентність цієї лінгвоодиниці полягає

в закодованій ПС, характерній і зрозумілій саме українській національній спільноті: розуміння під *п'ятою колоною* організацій, політичних та інших суспільних діячів, які мають проросійські погляди, відстоюють їх, а тому належать до представників проросійського “федеративного” вектору розвитку українського політичного дискурсу [Soloviova / Соловйова 2018 : 85]. Цей сталий вираз тісно пов'язаний з прецедентними іменами, використаними поряд у наведеному ілюстративному матеріалі: *Янукович, Азаров* (прізвище Президента України та Прем'єр-міністра України, відповідно, які спробували повернути політичний розвиток України у проросійський напрямок, через що були змушені рятуватися втечею після подій Революції Гідності).

Питання правомірності трактування подібних сталих виразів як прецедентних висловлень ускладнюється ще й тим, що традиційно в лінгвістиці поняття “висловлення” (як і російське “высказывание”) передбачає предикативну форму, проте автори традиційного витлумачення терміна прецедентне висловлення, зазначають, що не зважаючи на суперечності, вони бачать можливим збереження слова “висловлення” як “складової терміна, оскільки наше дослідження продемонструвало, що при запропонованому підході немає суттєвої різниці у функціонуванні “предикативних” та “непредикативних” прецедентних висловлень” [Zaharenko / Захаренко 1997 : 83]. Спираючись на цю авторитетну думку, вважаємо можливим зарахування сталих мовних виразів, які не мають предикативної форми, але містять усі основні ознаки прецедентності, до прецедентних висловлень, зокрема й таких, що вербалізують ПТ чи ПС, наприклад: *...яким чином ви задаєте питання? Що Президент має виступати катом або відродити “трійку НКВСу”, або телефонним дзвінком запроторювати людей за ґрати?* (П. Порошенко). *Трійка НКВС* або *особлива трійка НКВС* витлумачується як “орган позасудового винесення вироків в СРСР, що існував у 1937–1938 роках під час Великого терору” [Wikipedia / Вікіпедія]. Функціонування таких органів з усіма відомими жахливими результатами їхньої діяльності і є історичною ПС, на яку покликається аналізоване прецедентне

висловлення. У наведеному ілюстративному контексті прецедент *трийка НКВСу* містить поняття жорсткого тоталітарного устрою, авторитаризму, що передбачає засудження будь-кого диктатором чи його представниками в антидемократичний, несправедливий, позасудовий спосіб.

Поєднання кількох засобів вербалізації ПС або ПТ в одній комунікативній ситуації досить поширене явище, оскільки це може не лише конкретизувати глибинний зміст, але й підсилити експресивно-оцінне забарвлення одиниці, до якої апелюють, наприклад, у такому разі: *Наша спільна позиція: ми маємо захистити державу від Вас, Ви не Голобородько, Ви сюди приїхали не на тролейбусі і навіть не на велосипеді* (П. Порошенко). За такого опису та у зв'язку з адресацією звернення В. Зеленському, навіть за умови відсутності прецедентного імені подібне висловлення є вербалізацією ПС: за сюжетом кінострічки “Слуга народу” головний герой, роль якого грав В. Зеленський, (Василь *Голобородько* – “представник з народу”, учитель історії, який став Президентом України) їздив на роботу, будучи і вчителем, і президентом, переважно на велосипеді або громадському транспорті. Прецедентне ім'я наразі слугувало підсиленням описової вербалізації з акцентуацією уваги на змістовній несхожості політичних образів реального кандидата й персонажа кінострічки.

Максимального сугестивно-персуазивного впливу в мовленні можна досягти за допомогою використання прецеденту, зміст і форма якого не лише була б зрозуміла, влучна, але й торкалася б найсакральніших асоціацій у свідомості реципієнта, найбільочіших питань сучасності. Для українського суспільства таким є питання самоідентифікації й самовизначення, що коштувало життів на Революції Гідності і досі захищається ціною життів на Сході України – це обрання європейського, демократичного вектору розвитку [Soloviova / Соловійова 2018 : 85]. Найбільочішим для українського народу є питання політичної влади. А найсакральнішим для українців, які в більшості є християнами, є Біблія. Один із мовців (В. Зеленський) зміг поєднати всі ці широкі аспекти в невеликому висловленні зі збереженням усіх змістових нюансів: **Ви – не**

пророк і я – не Мойсей, ми не можемо кудись вести Україну. Україна іде до Європи, а Ви зараз, як гарант, повинен захищати вибір українців (В. Зеленський). Покликаючись на ПС, коли пророк Мойсей водив 40 років євреїв по пустелі, покликаючись водночас і на ПТ – Біблію, підсилюючи висловлення прецедентним іменем *Мойсей*, мовець закодовує своє бачення місця головного політика країни – місця захисника і право українського народу на самовизначення – обраного шляху до Європи.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, теледебати є однією з діалогічних форм політичного дискурсу, якій притаманні не лише ознаки політдискурсу, але й власні специфічні ознаки: агональність, обмеженість у часі, тематична детермінованість, регламентованість, полемічність та ін. Дебати, як будь-який інший жанр політичного дискурсу, має на меті здійснення впливу на політичний вибір (думку) рецепієнтів-слухачів, тому мовці активно вдаються до використання таких лінгвістичних засобів, які містять великий сугестивно-персуазивний потенціал. Одним із таких засобів відносно компактною мовленнєвою формою є прецедентні феномени.

У теледебатах між П. Порошенком та В. Зеленським вербалізовані прецедентні феномени представлені прецедентними ситуаціями та прецедентними текстами. Ці прецеденти реалізовувалися в мовленні через прецедентні висловлення й прецедентні імена, що часто поєднуються в межах однієї комунікативної ситуації. Прецедентний текст та прецедентна ситуація актуалізувалися в мовленні через описову вербалізацію, яку можна уналежнити до однієї з прецедентних форм вияву вербалізованих прецедентних феноменів; через сталі мовні вирази й найменування ситуацій, що можуть бути названі прецедентними висловленнями непередикативної форми. Кандидати у своєму мовленні апелюють до прецедентних феноменів, які мали різні рівні глибинності значення (прецедентності), але з легкістю декодувалися в українському лінгвокультурному просторі.

Дослідження лінгвістичного аспекту теледебатів як яскравої частини сучасного українськомовного політичного

дискурсу має неабиякий науковий потенціал для подальших розвідок. Лишається нерозкритим питання особливостей функціонування прецедентних феноменів у дебатах, їхньої джерельної бази; темою окремої роботи може стати ґрунтовніше студіювання особливостей власне вербальних прецедентних одиниць (прецедентних імен та прецедентних висловлень). Аналізом названих проблем плануємо продовжити наші подальші пошуки пізнання сучасного українськомовного політичного дискурсу.

Література

1. Берестова А. А. Релігійна прецедентність у мові української прози кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2016. 212 с.
2. Боярских О. С. Прецедентные феномены со сферой-источником “Литература” в дискурсе российских печатных СМИ (2004–2007 гг.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Нижний Тагил, 2008. 230 с. URL : <http://politlinguist.ru/materials/thesis/Boyarskikh.pdf> (дата обращения: 01.05.2019).
3. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 01.05.2019).
4. Ворожцова О. А. Лингвистическое исследование прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских президентских выборов 2004 года : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.20. Екатеринбург, 2007. 215 с.
5. Гудков Д. Прецедентная ситуация и способы ее актуализации. *Язык, сознание, коммуникации* : сб. статей. Москва : Диалог – МГУ, 2000. Вып. 11. С. 40–46. URL : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_11_06gudkov.pdf (дата обращения: 01.05.2019).
6. Гузак А. Прецедентна ситуація: роль в політичній ораторській промові (на матеріалі промов американських президентів). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія*. 2014. Вип. 720. С. 219–227. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnugf_2014_720_25. (дата звернення: 01.05.2019).
7. Захаренко І. В., Гудков Д. Б., Красных В. В., Багаева Д. В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов. *Язык, сознание, коммуникация* : сб. ст. Москва : Филология, 1997. Вып. 1. С. 82–103. URL : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_01_08zacharenko_et.pdf (дата обращения: 01.05.2019).
8. Колоїз Ж. В. Проект українського словника “Словника прецедентних феноменів”. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 139–160.
9. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності : монографія. Одеса, 2007. 156 с.

10. Красних В. В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований. *Язык, сознание, коммуникация* : сб. ст. Москва : Филология, 1997. Вып. 2. С. 5–12. URL : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_02_01krasnuch.pdf (дата обращения: 01.05.2019).

11. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. Львів, 2005. URL : <https://studfiles.net/preview/5025515/> (дата звернення: 01.05.2019).

12. Нахимова Е. А. Прецедентные ситуации, связанные с деятельностью Наполеона Бонапарта, в российской национальной исторической памяти. *Известия Уральского федерального университета. Сер. 1: Проблемы образования, науки и культуры*. 2014. Т. 126. № 2. С. 71–80. URL : <http://elar.uurfu.ru/bitstream/10995/24479/1/iurp-2014-126-08.pdf> (дата обращения: 01.05.2019).

13. Одарчук Н., Мірончук Т. Аргументативний потенціал прецедентних феноменів у політичному дискурсі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. 2014. Вип. 4. С. 111–115. URL : <http://esnuir.eunu.edu.ua/handle/123456789/7925> (дата звернення: 15.10.2018).

14. Порошенко: “Хто буде красти в армії – руки повідрубаю”. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=GPAyMHILXLo> (дата звернення: 01.05.2019).

15. Про вибори Президента України : Закон України : чинне законодавство із змінами та допов. станом на 15 січня 2019 року : офіц. текст. Київ : Алерта, 2019. 140 с.

16. Сахарук І. Типологія прецедентних феноменів у сучасному українському дискурсі. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 23. С. 197–203. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_23_46. (дата звернення: 01.05.2019).

17. Серіал “Слуга народу” дублює передвиборчу програму Зеленського, – Нацрада. URL : <https://konkurent.in.ua/publication/39646/serial-sluga-narodu-dubluje-perevdiborchu-programu-zelenskogo-natsrada/> (дата звернення: 01.05.2019).

18. Славова Л. Л. Прецедентні феномени в мовленні політиків. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ, 2012. Вип. 42. Ч. 2. С. 168–180. URL : http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_42_2/168_180.pdf (дата звернення: 01.05.2019).

19. Соловйова Т. О. Розбудова теорії політичної лінгвістики в українському науковому просторі. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2018. Вип. 18. С. 75–88.

20. Феномен прецедентности и прецедентные феномены : дискуссия / Ю. А. Сорокин и др. *Язык, сознание, коммуникация*. Москва : Филология, 1998. Вып. 4. С. 5–33. URL : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_04_01sorokin_et.pdf (дата звернення: 01.05.2019).

21. Форманова С. Феномен прецедентності в романі Марії Матіос “Містер і місіс Ю-ко в країні укрів”. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2008. Вип. 7. С. 128–134. URL : <http://linguistics.kspu.edu/2008/> (дата звернення: 01.05.2019).

22. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: дис. ... д-ра. филол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2000. 440 с.

Список джерел та їх умовних скорочень

1. Дебати: Порошенко / Зеленський. Повне відео. URL : https://www.youtube.com/watch?v=Gtl_lux40i4&t=1796s (дата звернення: 01.05.2019).

References

1. Berestova A. A. Relihiina pretsedentnist u movi ukrainskoi prozy kintsia XX – pochatku XXI stolittia : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kharkiv, 2016. 212 s.

2. Boyarskih O. S. Precedentnye fenomeny so sferoj-istochnikom “Literatura” v diskurse rossijskikh pechatnyh SMI (2004–2007 gg.) : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Nizhnij Tagil, 2008. 230 s. URL : <http://politlinguist.ru/materials/thesis/Boyarskikh.pdf> (data obrashcheniya: 01.05.2019).

3. Wikipedia. Vilna entsyklopediia. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (data zvernennia: 01.05.2019).

4. Vorozhcova O. A. Lingvisticheskoe issledovanie precedentnyh fenomenov v diskurse rossijskikh i amerikanskih prezidentskikh vyborov 2004 goda : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.20. Ekaterinburg, 2007. 215 s.

5. Gudkov D. Precedentnaya situaciya i sposoby ee aktualizacii. *Yazyk, soznanie, kommunikacii* : sb. statej. Moskva : Dialog – MGU, 2000. Vyp. 11. S. 40–46. URL : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_11_06gudkov.pdf (data obrashcheniya: 01.05.2019).

6. Huzak A. Pretsedentna sytuatsiia: rol v politychnii oratorskii promovi (na materiali promov amerykanskyykh prezydentiv). *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yuriia Fedkovycha. Hermanska filolohiia*. 2014. Vyp. 720. S. 219–227. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnugf_2014_720_25. (data zvernennia: 01.05.2019).

7. Zaharenko I. V., Gudkov D. B., Krasnyh V. V., Bagaeva D. V. Precedentnoe imya i precedentnoe vyskazyvanie kak simvoly precedentnyh fenomenov. *Yazyk, soznanie, kommunikaciya* : sb. st. Moskva : Filologiya, 1997. Vyp. 1. S. 82–103. URL : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_01_08_zacharenko_et.pdf (data obrashcheniya: 01.05.2019).

8. Koloiz Zh. V. Proekt ukrainskoho slovnyka “Slovnyka pretsedentnykh fenomeniv”. *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017 Vyp. 16. S. 139–160.

9. Kondratenko N. V. Ukrainskyi politychnyi dyskurs: tekstualizatsiia realnosti : monohrafiia. Odesa, 2007. 156 s.

10. Krasnyh V. V. Sistema precedentnyh fenomenov v kontekste sovremennyh issledovaniy. *Yazyk, soznanie, kommunikaciya* : sb. st. Moskva : Filologiya, 1997. Vyp. 2. S. 5–12. URL : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_02_01_krasnyh.pdf (data obrashcheniya: 01.05.2019).

11. Matsiuk Z., Stankevych N. Ukrainska mova profesiinoho spilkuvannia : navch. posib. Lviv, 2005. URL : <https://studfiles.net/preview/5025515/> (data zvernennia: 01.05.2019).

12. Nahimova E. A. Precedentnye situacii, svyazannye s deyatelnost'yu Napoleona Boanaparta, v rossijskoj nacional'noj istoricheskoy pamyati. *Izvestiya Ural'skogo federal'nogo universiteta. Ser. 1 : Problemy obrazovaniya, nauki i*

kul'tury. 2014. Т. 126. № 2. С. 71–80. URL : <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/24479/1/iurp-2014-126-08.pdf> (data obrashcheniya: 01.05.2019).

13. Odarchuk N., Mironchuk T. Arhumentatyvnyi potentsial pretsedentnykh fenomeniv u politychnomu dyskursi. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky*. 2014. Vyp 4. S. 111–115. URL : <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/7925> (data zvernennia: 15.10.2018).

14. Poroshenko: “Khto bude krasty v armii – ruky povidrubaui”. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=GPAyMHILXLo> (data zvernennia: 01.05.2019).

15. Pro vybory Prezydenta Ukrainy : Zakon Ukrainy : chynne zakonodavstvo iz zminamy ta dopov. stanom na 15 sichnia 2019 roku : ofits. tekst. Kyiv : Alerta, 2019. 140 s.

16. Sakharuk I. Typolohiia pretsedentnykh fenomeniv u suchasnomu ukrainskomu dyskursi. *Linhvistychni studii*. 2011. Vyp. 23. S. 197–203. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_23_46. (data zvernennia: 01.05.2019).

17. Serial “Sluha narodu” dubliiue przedvyborchu programu Zelenskoho, – Natsrada. URL : <https://konkurent.in.ua/publication/39646/serial-slug-a-narodu-dubliue-predvyborchu-programu-zelenskogo-natsrada/> (data zvernennia: 01.05.2019).

16. Slavova L. L. Pretsedentni fenomeny v movlenni politykiv. *Movni i kontseptualni kartyny svitu* : zb. nauk. prats. Kyiv, 2012. Vyp. 42. Ch. 2. S. 168–180 URL : http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_kontseptualni_2012_42_2/168_180.pdf (data zvernennia: 01.05.2019).

17. Soloviova T. O. Rozbudova teorii politychnoi linhvistyky v ukrainskomu naukovomu prostori. *Filolohichni studii* : *Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2018. Vyp. 18. S. 75–88.

18. Fenomen precedentnosti i precedentnye fenomeny : diskusiya / Yu. A. Sorokin i dr. *Yazyk, soznanie, kommunikaciya*. Moskva : Filologiya, 1998. Vyp. 4. S. 5–33. URL : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_04_01_sorokin_et.pdf (data zvernennya: 01.05.2019).

19. Formanova S. Fenomen pretsedentnosti v romani Marii Matios “Mister i misis Yu-ko v kraini ukviv”. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Kherson, 2008. Vyp. 7. S. 128–134. URL : <http://linguistics.kspu.edu/2008/> (data zvernennia: 01.05.2019).

22. Shejgal E. I. Semiotika politicheskogo diskursa : dis. ... dokt. filol. nauk : 10.02.19. Volgograd, 2000. 440 s.

Spysok dzherel ta yikh umovnykh skorochen

1. Debaty: Poroshenko / Zelenskyi. Povne video. URL : https://www.youtube.com/watch?v=Gtl_lux40i4&t=1796s (data zvernennia: 01.05.2019).

Стаття надійшла до редакції 26.04.2019 р.

Прийнята до друку 07.05. 2019 р.

УДК 81'243:316.7

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА КРОС-КУЛЬТУРНИЙ ОСНОВІ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Зінаїда Бакум, Олександра Пальчикова

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
zinabakum@gmail.com, apalchickova@gmail.com*

Бакум З., Пальчикова О. Навчання іноземних мов на крос-культурній основі: прикладний аспект

У статті порушено проблему навчання іноземних мов (українська, англійська, німецька, іврит) на крос-культурній основі. Обґрунтовано доцільність використання крос-культурного компонента як важливого чинника в оволодінні іноземними мовами, оскільки різноманіття культур у світі – важливий крок до духовного взаємозбагачення етносів, що водночас може спричинити непорозуміння між представниками тієї чи тієї культури. Розроблено методичні рекомендації, завдання, вправи, виконання яких сприятиме формуванню крос-культурної компетентності представників різних етнічних груп під час навчання іноземних мов.

Ключові слова: крос-культурний складник, навчання іноземних мов, англійська мова, німецька мова, українська мова як іноземна, іврит, система завдань і вправ.

Бакум З., Пальчикова А. Обучение иностранным языкам на кросс-культурной основе: прикладной аспект

В статье рассмотрена проблема обучения иностранным языкам (украинский, английский, немецкий, иврит) на кросс-культурной основе. Обоснована целесообразность использования кросс-культурного компонента как важного фактора в овладении иностранными языками, поскольку разнообразие культур в мире – важный шаг к духовному взаимообогащению этносов, который одновременно может вызвать непонимание между представителями той или иной культуры. Разработаны методические рекомендации, задания, упражнения, использование которых способствует формированию кросс-культурной компетентности представителей различных этнических групп в процессе обучения иностранным языкам.

Ключевые слова: кросс-культурная составляющая, обучение иностранным языкам, английский язык, немецкий язык, украинский язык как иностранный, иврит, система заданий и упражнений.

Bakum Z., Palchykova O. Foreign languages teaching on cross-cultural basis: applied aspect

The article deals with the issue of foreign languages teaching (Ukrainian, English, German, Hebrew) on a cross-cultural basis. It substantiates the validity of using a cross-cultural component as a significant factor in foreign language mastering inasmuch as diversity of cultures in the world is an important step to intellectual ethnic enrichment, which can lead to misunderstanding among the representatives of one or other cultures.

The paper analyses the works of the scientists, who highlight the dependence of successful communication and interaction between communicants on the level of culture concepts knowledge, rules of moving from sphere of concepts to lexical and semantic system with account of understanding of culture implementation norms.

The authors developed method guidelines, tasks, exercises, which would conduce formation of the skills of effective use of communicative means during foreign information perception, comprehension and reproduction, achievement of mutual understanding in foreign culture medium, communication within linguistic behaviour tactics, which comply with native speakers' language and culture traditions.

To form person's cross-cultural competence, a basic unit of foreign material is represented by texts, system of dialogues, polylogues, which includes providing information on certain aspects of different cultures (values, traditions, customs, holidays, verbal / non-verbal behaviour patterns), on shaping of abilities and skills of culture-specific items identification with their further use in accordance with the context; of overcoming verbal and non-verbal communication barriers (knowledge about gestures, mimics, poses, sight, handshake).

Key words: cross-cultural component, foreign languages teaching, English, German, Ukrainian as a foreign language, Hebrew, system of tasks and exercises.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Сучасна методика іноземних мов зорієнтована на залучення культурологічного матеріалу до змісту навчання. Культурне розмаїття сприяє моральному взаємозбагаченню народів, однак іноді викликає проблему некоректного тлумачення поведінки чи висловлень комунікантів, неприйняття мовної картини світу іншомовних репрезентантів, особливостей їхнього світогляду. Представники різних культур реагують на тотожні явища неоднаково, позаяк усі події, що відбуваються довкола, фіксуються у свідомості та мають відображення в мові. Відповідно, мовні картини етносів не є ідентичними, що породжує проблему подолання мовних і культурних бар'єрів під час вербального й невербального спілкування.

Про необхідність самоідентифікації, примноження й обміну суспільним досвідом задля ефективного співробітництва в полікультурному суспільстві зазначено в Законі України “Про вищу освіту” [Pro vyshchu osvitu / Про вищу освіту 2014], Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [Zahalnoievropeiskі rekomendatsii / Загальноєвропейські рекомендації 2003] тощо.

Зважаючи на сказане, вважаємо логічним констатування крос-культурного компонента як суттєвого чинника в опануванні іноземними мовами, що враховує зіставлення ціннісно-нормативної системи (традиції, звичаї, свята, мистецтво) і мовної, у контексті якої аналізують розбіжні та подібні характеристики на різних рівнях іноземних мов (фонетичний, лексичний, морфологічний, синтаксичний). Виникає потреба в обґрунтуванні лінгвістичних, психологічних і лінгводидактичних засад навчання іноземних мов на крос-культурній основі, створенні системи завдань і вправ для практичної роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Студіювання наукових джерел свідчить про активізацію інтересу дослідників до навчання іноземних мов на крос-культурній основі. Проблему з’ясовують із різних аспектів: лінгводидактичні основи навчання української мови як іноземної з урахуванням культурологічного компонента розглянуто у працях З. Бакум, С. Костюк, О. Пальчикової [Bakum / Бакум 2014; Kostiuk / Костюк 2018; Palchukova / Пальчикова 2014]; вербальні та невербальні аспекти міжкультурної комунікації представлено у студіях Г. Єлизарової, П. Кайконена, О. Садохіна [Yelizarova / Єлизарова 2005; Kaikkonen 2001; Sadokhin / Садохин 2004]; проблеми подолання крос-культурних бар’єрів і конфліктів у міжкультурному спілкуванні порушено в роботах М. Бергельсон, А. Григорян, С. Тер-Мінасової, Е. Холла [Bergelson / Бергельсон 2001; Grigoryan / Григорян 2010; Ter-Minasova / Тер-Минасова 2008; Hall 1998]; формуванню крос-культурної компетентності в навчанні мов присвячено дослідження В. Дороз, М. Ернст, [Doroz / Дороз 2011; Ernst / Эрнст 2008].

Унаслідок перехрестя культур відбувається перетин нетотожних ціннісно-нормативних систем, світосприйняття, поглядів, переконань, життєвого устрою, виявляються суперечності під час інтерпретації та репродукування іншомовної інформації. Таких труднощів можна уникнути через зіставлення рідної й чужої культури, несхожих реалій життя, що перешкоджають зближенню, проникненню в іншомовне культурне середовище.

Мета наукової розвідки полягає в розробленні прикладного аспекту (методичних рекомендацій, системи завдань і вправ) навчання іноземних мов на крос-культурній основі.

Засадничі завдання: через аналіз лінгвістичних, лінгводидактичних, культурологічних досліджень розробити методичні матеріали, що сприятимуть утвердженню крос-культурного компонента як важливого чинника в оволодінні іноземними мовами, що передбачає зіставлення ціннісно-нормативної системи (традиції, звичаї, свята, мистецтво) і мовної, у межах якої розглядають відмінні та схожі риси на фонетичному, лексичному, морфологічному й синтаксичному рівнях іноземних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін “крос-культура” все частіше трапляється в лінгводидактичних студіях. Зарубіжні та вітчизняні науковці вбачають залежність успішності комунікації й взаємодії комунікантів від рівня знань концептів культури, правил переходу від концептосфери до лексико-семантичної системи з урахуванням засвоєння норм її реалізації. Н. Алієва стверджує, що під час дослідження характерних рис крос-культурної лінгводидактики її основою є лінгвістика, а ключовим завданням – практичне оволодіння принципами крос-культурності в межах мультикультурного простору. Науковець розглядає крос-культурну лінгводидактику як взаємодію мов і культур, зв’язок спільного та відмінного. Тому, на її думку, “крос-культурна лінгводидактика – це навчання мови з позиції крос-культурної лінгвістики, тобто формування крос-культурної мовної парадигми особистості; моральним аспектом крос-культурної мовної парадигми є

формування поліетнічної свідомості, що органічно поєднується з повнотою етнокультурного розвитку” [Alieva / Алиева 2006 : 101–102].

У сучасному поліетнічному світі необхідними є уміння коректно вживати комунікативні засоби у процесі перцепції, осягнення та продукування іншомовної інформації, здатність знаходити консенсус в іншомовному культурному середовищі, добирати засоби, що відповідають культурно-мовним традиціям представників різних етносів. З погляду А. Рогової, завдання-стратегії крос-культурної лінгводидактики сприяють формуванню особистості як суб’єкта новітніх трансформацій, що визначають готовність до безперервної освіти на міжнародному рівні, освітню й професійну мобільність, здатність до критичного аналізування подій, креативність, уміння швидко визначати напрям діяльності у висококонкурентному середовищі. Зміст і принципи навчання дисципліни ґрунтуються на лінгвістичних, етнокультурних, етнопсихологічних особливостях індивіда, академічних та освітніх традиціях країни чи регіону, набутих знаннях і результатах діяльності у сфері навчання іноземних мов [Rogova / Рогова 2012].

А. Григорян позиціонує думку про те, що навчання іноземної мови має спиратися на типологію вправ, спрямованих на узагальнення та систематизацію знань про країну, мова якої вивчається. Науковець визначає чотири види вправ, які мають характеристики: 1) чуттєве переживання власного досвіду і знань; 2) усвідомлене зіставлення соціокультурного тла носіями мови; 3) з’ясування культурно-забарвленого змісту іншомовних термінів; 4) розгляд міжкультурних непорозумінь, суперечливих ситуацій, комунікативних проблем [Grigoryan / Григорян 2010].

Ураховуємо також погляд С. Шатілова, згідно з яким опанування іноземної мови передбачає одночасне виконання мовних і мовленнєвопідготовчих вправ [Shatilov / Шатилов 1977]. Відтак розмежовуємо мовні навички (оперування мовним матеріалом поза умовами комунікації) і мовленнєві (автоматизовані компоненти мовленнєвих умінь). Отже, відповідність мовним і мовленнєвим навичкам уважаємо одним із критеріїв, покладених в основу обрання запропонованої

класифікації вправ. Ураховуючи розподіл вправ на комунікативні, умовно-комунікативні та некомунікативні, розглядаємо критерій “комунікативність” як один із провідних.

Ще один суттєвий критерій добору вправ – орієнтування на отримання чи передавання інформації, що спонукає звернутися до типології, запропонованої Г. Піфо (містить рецептивні, репродуктивні, продуктивні вправи). Особливістю першого типу вправ є сприйняття індивідом даних за допомогою слухового чи зорового каналу, унаслідок чого стає зрозумілим, як особистість упізнає, диференціює звуки, граматичні конструкції, тобто усвідомлює сутність висловлень. Репродуктивні вправи спрямовані на повне або часткове відтворення матеріалу, засвоєного індивідом. Продуктивні – скеровують особистість на самостійне продукування повідомлень від рівня речення до тексту [Pierpho 1979]. У контексті вказаних типів вправ О. Бігич, Н. Бражник, С. Гапонова виокремлюють види вправ за критерієм “операція, дія або діяльність, яку має виконати суб’єкт навчання” [Bihych / Бігич 2002].

Апелюючи до проаналізованих класифікацій, у межах рецептивних комунікативних вправ визначаємо такі їх види: читання діалогів / текстів задля ознайомлення із соціокультурною інформацією; зіставлення еквівалентних / безеквівалентних лексичних одиниць рідної та іноземних мов.

Інструкція до виконання вправ звучить так: “Слухайте і читайте діалоги. Як утворені виокремлені слова?”; “Слухайте уривок з ірландської поеми. Про яке свято йдеться? Який настрій вона викликає?”

Подаємо приклади *рецептивних комунікативних вправ*.

1. Read the words. Which topic links them?

Engagement, three-tier fruitcake, swans, fairies, bouquet, wreath, bridal veil.

Студенти читають слова, після чого розмірковують, яка тема їх об’єднує.

**2. Read the dialogue. What do the words in bold stand for?
What are the girls discussing?**

Ann: Hi, Ann! Are you awake?

*Mary: Yes. I’m a **morning lark**. Woke up at 6:30.*

Ann: Holy moly! Why so early?

Mary: I have a lot of things to do today. And do you like to wake up late?

Ann: Yes, I'm a night owl. Can't wake up earlier than 9, that's why I'm always late for classes. And what do you do when you get up early?

Mary: I walk a dog, cook breakfast, help my parents with the housework. Then I go to university.

Ann: Yesterday I got up early too. When everyone was sleeping I took out the rubbish, helped the mother with breakfast and went shopping.

*Mary: See, if you get up early, you can do a lot of things and there will be a lot of time left *in reserve*.*

Ann: You're right. It's truly said: "The early bird catches the worm!"

З-поміж репродуктивних комунікативних вправ виокремлюємо переказ тексту, невідомого слухачам. Інструкції до виконання вправ мають такий вигляд: "Студент 1: читайте текст "День Пам'яті в Німеччині", студент 2: читайте текст "День Пам'яті в Ізраїлі. Перекажіть одне одному як у Німеччині та Ізраїлі святкують День Пам'яті" тощо.

Подаємо приклади **репродуктивних комунікативних вправ**.

Працюйте в парах. Розкажіть по черзі, як святкують Масляну в Україні / Німеччині. Перекажіть інформацію, надану однокласником / однокласницею, використовуючи опорні слова і фрази:

Колодка, "Бабський тиждень", перкалева хустка, наливка, вареники із сиром і сметаною, млинці, Сиропусний тиждень, нуббель, "Бабин четвер", Rosenmontag, "Хода духів", краватка, пончики.

Типовим для продуктивних комунікативних вправ є опис послідовності дій, зображених на малюнках, підготовка розповіді, написання плану, листа, розповіді-зіставлення особливостей національного характеру / норм поведінки / повсякденного життя / традицій / звичаїв / свят / національної

кухні рідної країни та представників іноземної культури: “Складіть діалог на тему “Хто рано встає, тому Бог дає!” тощо.

Продуктивні комунікативні вправи.

1. Which of the following utterances do you agree with?

Give arguments.

1. In English-speaking countries New Year is less popular than Christmas.

2. Nowadays Ukrainian people spend less time on festive home cooking. They prefer eating out.

3. Money is always a welcome birthday gift.

Під час виконання такої вправи необхідно погодитися / не погодитися із запропонованими висловленнями, завдяки чому формуються уміння дискутувати, обирати лінгвістичні засоби залежно від типу твердження, робити висновки та давати власний коментар.

2. Machen Sie ein Dialog über folgende Situation:

Fragen Sie einen Freund wie man Ostern in Deutschland feiert. Erzählen Sie wie Ostern in der Ukraine gefeiert wird.

Ефективною є вправа на складання діалогу за ситуацією. Під час роботи в парах формуються уміння своєчасно використовувати необхідний стиль спілкування відповідно до певної ситуації, організувати тактику мовленнєвої / немовленнєвої поведінки у процесі спонтанного говоріння.

3. תזמינו את המכיר או את מכירה להגן הנוכה. תעשו הזמנה. תכתבו בהזמנה:

– שם המקבל;

– צורת פעולה;

– מקום וזמן את הפעולה;

– כתובת של מקום את הפעולה.

Студенти пишуть листівку. Під час виконання такої вправи формуються навички вживання етикетних формул спілкування, коректного добору граматичних конструкцій і розділових знаків у написанні слів / речень, правильного розташування слів у реченні, доречного вживання мовних кліше під час продукування писемних текстів.

До рецептивних умовно-комунікативних типів вправ відносимо: читання повідомлень, запитань, розпоряджень, що

містяться у фразі, реченні чи групі речень. Інструкції до вказаного типу вправ звучать так: “Дивіться на світлину. Що на ній зображено? Спробуйте здогадатися, як називаються ці предмети”; “Прочитайте назву тексту. Як гадаєте, про що в ньому йдеться?”; “Як Ви вважаєте, які події зображено на знімку? Підпишіть під світлиною, у якій послідовності відбуваються події, використовуючи фрази у правильному відмінку”; “Читайте слова. Як гадаєте, що вони позначають? З’єднайте слова зі стовпчика А з дефініціями зі стовпчика Б”.

Подаємо приклади *рецептивних умовно-комунікативних типів*.

Слухайте полілог. Які фрази позначають:

- а) привітання;
- б) прохання;
- в) ласкаві звертання?

Сваха: Добрий день вашому дому!

Батько нареченої: Будьте здорові й багаті!

Мати нареченої: Заходьте і сідайте, будь ласка.

Сваха: Чи не покажете нам свою дочку-красуню? Наш панич-молодець надію має, що вона до нього вийде та привітає.

Батько нареченої: Просимо сідати за стіл. Кожна птиця знайде свого Гриця. Може наша Оріся знайде сьогодні своє щастя.

Мати нареченої: А якщо ні – не засмучуйтеся. Не буде Галя – буде другая. А тобі, донечко, ясне сонечко, якщо подобається хлопець, то можеш вийти до нього і привітатися.

Батько нареченої: Запроси його до хати, коли він хоче тебе нареченою звати.

(Заходять молоді люди, тримаючись за руки).

Наречена: Прошу нас *благословити*.

Мати нареченої: Я вас *благословляю*.

Батько нареченої: І я вас *благословляю*. *Хай вас благословить Бог!*

Репродуктивні умовно-комунікативні вправи передбачають імітацію зразка мовлення, підстановку, трансформацію, розширення, завершення зразка мовлення, складання фразеологізмів / діалогів / текстів за наочною або

словесною опорою, переказ тексту від імені персонажа. Інструкції до виконання мають такий вигляд: “Дайте відповіді на запитання”; “Читайте текст “Національні свята Німеччини”. Скажіть, за яких умов...”; “Завершіть речення, використовуючи подані нижче фрази”; “Дайте поради одногрупнику, як приготувати: а) хумус; б) цимес. Використайте опорні фрази”.

Зразки *репродуктивних умовно-комунікативних вправ*.

1. Вставте потрібні фразеологізми у правильному відмінку.

1. Бабуся завжди казала: “Якщо тобі зробили погано, не треба відповідати тим самим, краще ...

2. Борис мене не бачить, а мені його видно...

3. Я не можу сидіти...: у мене є багато справ.

4. Антон – ...: він уміє готувати, співати, танцювати.

5. Ніколи не ..., завжди вір у себе та в успіх!

Фразеологізми: майстер на всі руки, опускати руки, сидіти склавши руки, як на долоні, підставити іншу щоку.

2. Доповніть речення. Напишіть, як вітаються у Вашій країні.

1. Коли зустрічаються чоловіки, ...

2. Якщо у транспорті вітаються знайомі, ...

3. Якщо Ви прийшли в гості, ...

4. Коли вітаються жінки, ...

5. Під час зустрічі з особою, яка вища за статусом, треба вітатися так: “...”.

6. Якщо Ви вітаєтеся зі знайомим чи другом, говоріть так: “...”.

7. Коли прощаються з незнайомцями чи особами, старшими за віком, треба казати “...”.

8. Якщо Ви прощаєтеся з друзями, приятелями чи родичами, можна казати: “...”.

З-поміж продуктивних умовно-комунікативних вправ виокремлюємо породження висловлення на рівні речення (суб’єкти навчання ставлять запитання до тексту) або тексту (повідомлення фактів; опис зовнішності, місця проживання, кліматичних умов, звичаїв, традицій тощо). Інструкції до виконання звучать так: “Складіть запитання та план до тексту

“Обереги Шотландії”; “Висловіть згоду (незгоду) з поданими нижче твердженнями”; “Сформулюйте основне запитання, що обговорюється в тексті”; “Опишіть зовнішність та характери головних героїв тексту...”; “Розкажіть одногрупнику, як вітаються у Вашій країні. Запитайте одне одного та дайте відповіді на запитання”; “Запитайте одногрупника про національні кольори та орнаменти одягу його / її країни. Дайте відповіді на його / її запитання” тощо.

Приклади *продуктивних умовно-комунікативних вправ*.

1. Make up a dialogue on the situation. Use the phrases below.

Student A: you came to the wedding of your friend from Ireland. Ask about wedding traditions in Ireland, wedding breakfast, bride and groom outfit, special aspects of a wedding ceremony. Tell about wedding traditions in Ukraine.

Student B: your friend from Ukraine came to your wedding. Tell about wedding traditions in Ireland, wedding breakfast, bride and groom outfit, special aspects of a wedding ceremony. Ask about wedding traditions in Ukraine.

Phrases: three-tier fruitcake, swans, fairies, bouquet, wreath, bridal veil, engagement, bride purchasing, round loaf, horilka, sprinkle with rice, candies or coins, church.

2. Give some advice to your friend from Great Britain on how to cook: a) cabbage rolls; б) Salad Olivier.

Зразок:

To cook cabbage rolls you should first boil a glass of rice in salty water. Then...

Контент рецептивних некомунікативних вправ становлять: сприйняття, упізнавання лексичних одиниць / граматичних структур. Інструкції до виконання: “Піднесіть руку, коли почуєте звук [i]”; “Піднесіть руку, коли почуєте фразу в імперативі”; “Читайте речення. Знайдіть процес дії та її результат. Підкресліть процес однією лінією, результат – двома”.

Застосування у практиці навчання рецептивних некомунікативних вправ.

Finden Sie im Text Synonyme zu folgenden Wörter:

Die Wiederbelebung, Deutsche Göttin des Frühlings, letzte Fastenwoche, der göttlicher Bote, die Renaissance, das Versteck, die unwichtige Sache, der Besuch.

У тексті варто дібрати синоніми до вказаних слів. Під час виконання означеного типу вправ збагачується лексичний запас суб'єктів; формуються навички віднайдення культурно забарвлених мовних одиниць у текстах і послуговування ними під час діалогічного / монологічного мовлення.

До репродуктивних некомунікативних типів вправ належать такі види: називання предметів, зображених на картинках, пошук еквівалентів країнознавчих одиниць у рідній / іноземних мовах; виявлення рівня схожості / несхожості в значенні понять у рідній та іноземних мовах; заміна / вставка лексичних одиниць, зміна граматичної форми, утворення зразків мовлення за аналогією, перетворення зразка, розширення / звуження речень, об'єднання простих речень у складне. Інструкції до виконання вправ мають такий вигляд: “Поставте дієслова, подані в дужках, у правильній формі”; “Об'єднайте два речення в одне. Використайте сполучники *якщо, який, коли*”; “Випишіть у дві колонки ступені порівняння прикметників і прислівників”; “Визначте особу дієслів в імперативі. Випишіть слова”; “Одна з фраз неправильна. Яка?”; “Доберіть однокореневі слова”; “Напишіть про схожі та відмінні риси між церемоніями шлюбу в Україні та країнах Африки”.

Подаємо приклади *репродуктивних некомунікативних типів вправ*.

Read the sentences. Find the process of the action and its result. Underline the process with one line, the result – with two lines. Translate into Ukrainian.

E. g.

Yesterday I was listening to the radio. – Вчора я слухав радіо.

I have just listened to the radio. – Я щойно послухав радіо.

1. While she was letting the dog out, someone came in.
2. I had let the dog out before someone came in.
3. The father of the bridegroom was negotiating with the bride's parents about the price of the ransom.

4. The father of the bridegroom has already negotiated with the bride's parents about the price of the ransom.
5. They were mixing onion and potato for 2 minutes.
6. Yesterday they mixed onion and potato.
7. The girls are coming back to the well to bring water.
8. The girls have already brought water.
9. He is sanctifying a spring of willow now.
10. He had sanctified a spring of willow before the mother came.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Закономірним на сучасному етапі навчання іноземних мов є утвердження крос-культурного компонента як важливого чинника, що передбачає зіставлення ціннісно-нормативної та мовної систем. Відповідно, виникає потреба в обґрунтуванні лінгвістичних, психологічних та лінгводидактичних аспектів навчання іноземних мов на крос-культурній основі, створенні системи завдань і вправ для практичної роботи. У статті запропоновано класифікацію вправ (рецептивні комунікативні, репродуктивні комунікативні, продуктивні комунікативні, рецептивні умовно-комунікативні, репродуктивні умовно-комунікативні, продуктивні умовно-комунікативні, рецептивні некомунікативні, репродуктивні некомунікативні), проілюстровано їх застосування під час навчання іноземних мов (англійська, німецька, українська, іврит).

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в розвитку крос-культурної лінгводидактики як стратегічного напрямку методики навчання іноземних мов.

Література

1. Алиева Н. Н. Коммуникативное обучение синтаксису русского языка в национальной школе (кросскультурный подход) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Санкт-Петербург, 2006. 467 с.
2. Бакум З. П., Пальчикова А. А. Роль языковой картины мира в обучении иностранных студентов украинскому языку. *Acta humanistica et scientifica universitatis sangio kyotiensis* : материалы докладов и сообщений Международного форума “Социокультурные и филологические аспекты в образовательном и научном контексте”. Киото : “Tanaka Print”, 2014. С. 60–63.
3. Бергельсон М. Б. Межкультурная коммуникация как исследовательская программа : лингвистические методы исследования кросс-культурных взаимодействий. *Вестник Московского университета. Серия 19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2001. № 4. С. 166–180.

4. Бігич О. Б., Бражник Н. О., Гапонова С. В. та ін. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підруч. для вищів / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. 2-е вид., випр. і перероб. Київ : Ленвіт, 2002. 328 с.

5. Григорян А. В. Реализация лингвосоциокультурного компонента содержания языкового образования на основе кросскультурного подхода : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 2010. 233 с.

6. Дороз В. Ф. Крос-культурний діалог як одна з основ гуманізації мовної освіти учнів-представників національних спільнот. *Електронний збірник наукових праць Запорізької обласної академії післядипломної педагогічної освіти*. Запоріжжя, 2011. Вип. № 2. URL : http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip2.html.

7. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам. Санкт-Петербург : КАРО, 2005. 352 с.

8. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред.: д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.

9. Пальчикова О. О. Вправа як засіб формування крос-культурної компетентності іноземних студентів. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених* : матеріали XVII Всеукр. наук. конф. молодих учених “Родзинка–2015”. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 177–179.

10. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556- VII. Дата оновлення : 28.09.2017. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 07.12.2018).

11. Рогова А. В. Стратегии и тактики межкультурной лингводидактики как инновационной основы обучения русскому языку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 Москва, 2012. 27 с.

12. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация : учеб. пособ. Москва : Альфа-М; ИНФРА-М, 2004. 288 с.

13. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособ. Москва: СЛОВО / SLOVO, 2008. 624 с.

14. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе : учеб. пособ. для студ. пед. инст. Ленинград : Просвещение, 1977. 295 с.

15. Эрнст М. Г. Развитие межкультурной компетентности студентов технического вуза в процессе изучения иностранного языка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Брянск, 2008. 231 с.

16. Vakum Z. P., Kostiuk S. S. Methods of intercultural competences development during the Ukrainian language training as a foreign. *Journal Association 1901 “SEPIKE”*. 2018. № 19. P. 8–12.

17. Hall E. T. How cultures collide / E. T. Hall; G. R. Weaver (ed.). *Culture, communication, and conflict: readings in intercultural relations*. 1998. P. 9–16.

18. Kaikkonen P., Candin C. Intercultural learning through foreign language education. *Experiential Learning in Foreign Language Education*. 2001. P. 61–105.

19. Piepho H. E. Kommunikative Didaktik des Englischunterrichts. Limburg : Frankonius Verlag GmbH, 1979. 253 s.

References

1. Aliyeva N. N. Kommunikativnoye obucheniye sintaksisu russkogo yazyka v natsionalnoy shkole (krosskulturnyy podkhod) : dis. ... d-ra ped. nauk : 13.00.02. Sankt-Peterburg, 2006. 467 s.
2. Bakum Z. P., Palchikova A. A. Rol yazykovoy kartyni mira v obuchenii inostrannykh studentov ukrainskomu yazyku. *Acta humanistica et scientifica universitatis sangio kyotiensis* : materialy dokladov i soobscheniy Mezhdunarodnogo foruma "Sotsiokulturnye i filologicheskie aspekty v obrazovatelnom i nauchnom kontekste". Kioto : "Tanaka Print", 2014. S. 60–63.
3. Bergelson M. B. Mezhkulturnaya kommunikatsiya kak issledovatel'skaya programma : lingvisticheskie metody issledovaniya kross-kulturnykh vzaimodeystviy. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 19 : Lingvistika i mezhkulturnaya kommunikatsiya*. 2001. № 4. S. 166–180.
4. Bihych O. B., Brazhnyk N. O., Haponova S. V. ta in. Metodyka vykladannia inozemnykh mov u serednykh navchalnykh zakladakh : pidruch. dlia vyshiv / za red. S. Yu. Nikolaievoy. 2-e vyd., vypr. i pererob. Kyiv : Lenvit, 2002. 328 s.
5. Grigoryan A. V. Realizatsiya lingvosotsiokulturnogo komponenta soderzhaniya yazykovogo obrazovaniya na osnove krosskulturnogo podhoda : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.02. Moskva, 2010. 233 s.
6. Doroz V. F. Kross-kulturniy dialoh yak odna z osnov humanizatsii movnoi osvity uchniv-predstavnykiv natsionalnykh spilnot. *Elektronnyi zbirnyk naukovykh prats Zaporizkoi oblasnoi akademii pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity*. Zaporizhzhia, 2011. Vyp. № 2. URL : http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip2.html.
7. Yelizarova G. V. Kultura i obucheniye inostrannym yazykam. Sankt-Peterburg : KARO, 2005. 352 s.
8. Zahalnoievopeiski rekomendatsii z movnoi osvity : vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia / nauk. red. : d-r ped. nauk, prof. S. Yu. Nikolaieva. Kyiv : Lenvit, 2003. 273 s.
9. Palchykova O. O. Vprava yak zasib formuvannia kros-kulturnoi kompetentnosti inozemnykh studentiv. *Aktualni problemy pryrodnychyykh ta humanitarnyykh nauk u doslidzhenniakh molodykh uchenykh* : materialy XVII Vseukr. nauk. konf. molodykh uchenykh "Rodzynka–2015". Cherkasy : ChNU im. B. Khmelnytskoho, 2015. S. 177–179.
10. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1556-VII. Data onovlennia : 28.09.2017. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (data zvernennia: 07.12.2018).
11. Rogova A. V. Strategii i taktiki mezhkulturnoy lingvodidaktiki kak innovatsionnoy osnovy obucheniya russkomu yazyku : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 Moskva, 2012. 27 s.
12. Sadohin A. P. Mezhkulturnaya kommunikatsiya : ucheb. posob. Moskva : Alfa-M; INFRA-M, 2004. 288 s.
13. Ter-Minasova S. G. Yazyk i mezhkulturnaya kommunikatsiya : ucheb. posob. Moskva: SLOVO / SLOVO, 2008. 624 s.
14. Shatilov S. F. Metodika obucheniya nemetskomu yazyku v sredney shkole : ucheb. posob. dlya stud. ped. inst. Leningrad : Prosveschenie, 1977. 295 s.

15. Ernst M. G. Razvitie mezhkulturnoy kompetentnosti studentov tehniceskogo vuza v protsesse izucheniya inostrannogo yazyika : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. Bryansk, 2008. 231 s.

16. Bakum Z. P., Kostiuk S. S. Methods of intercultural competences development during the Ukrainian language training as a foreign. *Journal Association 1901 "SEPIKE"*. 2018. № 19. P. 8–12.

17. Hall E. T. How cultures collide / E. T. Hall; G. R. Weaver (ed.). *Culture, communication, and conflict: readings in intercultural relations*. 1998. P. 9–16.

18. Kaikkonen P., Candin C. Intercultural learning through foreign language education. *Experiential Learning in Foreign Language Education*. 2001. P. 61–105.

19. Piepho H. E. *Kommunikative Didaktik des Englischunterrichts*. Limburg: Frankonius Verlag GmbH, 1979. 253 s.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2019 р.

Прийнята до друку 07.05. 2019 р.

УДК 811.161.2'276.6]:81'243

**РОБОТА З ТЕКСТАМИ ФАХОВОГО СПРЯМУВАННЯ
ПІД ЧАС НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

Світлана Бузько

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
buzko.svitlana2408@gmail.com*

Бузько С. Робота з текстами фахового спрямування під час навчання української мови як іноземної

У статті наведено приклади роботи з текстами фахового спрямування під час викладання української мови як іноземної у закладах вищої освіти педагогічного профілю. Тематика текстів розрахована на студентів природничого, фізико-математичного і географічного факультетів. У розвідці наголошено, що на заняттях з української мови як іноземної студенти-іноземці, які здобувають вищу педагогічну освіту за різними спеціальностями, обов'язково мають працювати з текстами фахового спрямування. Це допоможе іноземним студентам засвоїти певну кількість лексичних одиниць і синтаксичних конструкцій, потрібних для вивчення низки спеціальних дисциплін (біології, хімії, фізики, астрономії, географії тощо) і здобуття вищої педагогічної освіти. Така робота насамперед має на меті підготувати студентів-іноземців до подальшого сприйняття й розуміння фахової літератури.

Ключові слова: українська мова як іноземна, тексти фахового спрямування, мовна підготовка.

Бузько С. Работа с текстами профессиональной направленности во время преподавания украинского языка как иностранного

В статье наведены примеры работы с текстами профессиональной направленности во время преподавания украинского языка как иностранного в заведениях высшего образования педагогического профиля. Тематика текстов рассчитана на студентов естественного, физико-математического и географического факультетов. В работе акцентировано, что на занятиях по украинскому языку как иностранному студенты-иностранцы, которые получают высшее педагогическое образование по разным специальностям, обязательно должны работать с текстами профессиональной направленности. Это поможет иностранным студентам освоить определенное количество лексических единиц и синтаксических конструкций, нужных для изучения

ряда специальных дисциплин (биологии, химии, географии, физики, астрономии и др.) и получения высшего педагогического образования. Такая работа прежде всего должна подготовить студентов-иностранцев к дальнейшему восприятию и пониманию профессиональной литературы.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, тексты профессиональной направленности, языковая подготовка.

Buzko S. Work with texts of professional orientation while studying Ukrainian as a foreign language

The article gives examples of work with the texts of professional direction during the teaching of the Ukrainian language as a foreign language in higher educational institutions of the pedagogical profile. The subjects of texts are intended for students of natural sciences, physics and mathematics and geography faculties. The author emphasizes foreign students receiving higher pedagogical education in different specialties must necessarily work with texts of professional orientation during Ukrainian language classes as foreign language. This will help foreign students to acquire many lexical units and syntactic constructions, which are necessary for studying of special disciplines (biology, chemistry, physics, astronomy, geography, etc.) and getting higher pedagogical education. First of all, this work is aimed at preparing foreign students for further perception and understanding of professional literature.

It is emphasized that the methodology of teaching Ukrainian as a foreign language differs fundamentally from the methodology of teaching Ukrainian as a mother tongue. Such a difference is determined by a number of actual linguistic, linguo-didactic and psychological factors. Despite many textbooks and study guides for foreign students have been made, the question of finding methods of teaching Ukrainian as a foreign language remains relevant. Consequently, the relevance of the article is determined by the latest requirements aimed at improving the modern national education system in general and the language training of foreign students in particular.

Key words: Ukrainian as a foreign language, texts of professional orientation, language training.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Нині велика кількість іноземних громадян здобуває вищу освіту в навчальних закладах України. Тому не викликає заперечень той факт, що існує нагальна потреба в розробленні методичних засад вивчення української мови як іноземної. Цілком зрозуміло, що методика навчання української мови як іноземної суттєво відрізняється від методики навчання української мови як рідної. Така різниця визначається низкою власне лінгвістичних, лінгводидактичних та психологічних чинників. Попри те, що укладено низку

підручників та навчальних посібників для студентів-іноземців, залишається актуальним питання пошуку методів і прийомів викладання української мови як іноземної; також потребують доопрацювання програми та освітні стандарти загалом. “До того ж, – як зауважують лінгводидакти, – українська мова як іноземна ще не посіла надійного місця поряд із парадигмою понять, уже затверджених законодавчими актами: українська мова як державна, українська мова як рідна, українська мова як нерідна” [Вакум / Бакум 2010 : 227]. Отже, актуальність пропонованої статті визначається новітніми вимогами, спрямованими на вдосконалення сучасної національної системи освіти загалом та мовної підготовки іноземних студентів зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна лінгводидактика пропонує різні методи та прийоми навчання української мови як іноземної. Розроблено “Концепцію мовної підготовки іноземців у ВНЗ України”, у якій визначена головна мета мовної підготовки іноземних громадян – забезпечення комунікативних умінь і навичок у різних сферах спілкування: науковій, суспільно-політичній, соціально-культурній, побутовій тощо [Ushakova / Ушакова 2011 : 138]. Г. Строганова, О. Тростинська, Н. Ушакова аналізують загальні концептуальні підходи до вивчення української мови як іноземної [Strohanova / Строганова 2008 : 173–179; Ushakova / Ушакова 2014 : 12–21]. Різні аспекти викладання української мови як іноземної висвітлюють у своїх працях З. Бакум, І. Дирда, Т. Єфімова, С. Костюк, А. Кулик, Т. Лагута, О. Коваленко, Л. Олійник та ін. Граматичні й текстові матеріали для роботи з іноземними студентами представлено, зокрема, в дослідженнях таких учених, як Л. Азарова, С. Воробйова, І. Зозуля, Р. Кривко, Н. Лисенко, Т. Мелкумова, І. Майданюк, Є. Світлична й ін.

У розвідках Т. Гаврющенко, Л. Суботи, Н. Філяніної розробляється принцип професійної спрямованості у навчанні студентів-іноземців, який полягає в оволодінні професійно зорієнтованими знаннями, уміннями й навичками. Значну роль у цьому відіграє робота з текстами фахового спрямування, що сприяє формуванню системи знань, умінь і навичок, необхідних

для подальшого навчання й ознайомлення з вузькоспеціальними дисциплінами.

Мета пропонованої розвідки – наведення прикладів роботи з текстами фахового спрямування під час навчання української мови як іноземної в закладах вищої освіти педагогічного профілю. Тексти розраховані на студентів природничого, фізико-математичного і географічного факультетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На заняттях з української мови як іноземної студенти-іноземці, що здобувають вищу педагогічну освіту з різних спеціальностей, обов'язково мають працювати з текстами фахового спрямування. Це допоможе іноземним студентам засвоїти певну кількість лексичних одиниць і синтаксичних конструкцій, потрібних для вивчення низки спеціальних дисциплін (біології, хімії, фізики, астрономії, географії тощо) і здобуття вищої педагогічної освіти. Така робота насамперед має на меті підготувати студентів-іноземців до подальшого сприйняття й розуміння фахової літератури.

Текст 1 пропонуємо для студентів-іноземців, які навчаються на природничому та фізико-математичному факультетах.

*Усе, що нас оточує, складається з матерії. **Матерія** – це речовина, з якої складаються всі предмети. Вона формує весь навколишній світ. Матерія складається з молекул.*

***Молекула** – це дуже маленька (мікроскопічна) частинка речовини. Молекули постійно рухаються. Якщо збільшується температура речовини, то збільшується швидкість руху молекул. Молекули складаються з атомів.*

***Атом** – це найменша, хімічно неподільна частинка речовини. Атоми поєднуються і утворюють молекули. У центрі будь-якого атома знаходиться ядро. Ядро атома складається з протонів та нейтронів. Навколо цього ядра обертаються електрони. Отже, електрони, протони і нейтрони – це елементарні частинки, з яких складається атом.*

***Дифузія** – це процес взаємного проникнення молекул або атомів однієї речовини поміж молекул або атомів іншої*

речовині. Наприклад, поширення запахів – це дифузія (перемішування) газів.

Після читання тексту слід провести бесіду за змістом, аби з'ясувати, якою мірою іноземні студенти зрозуміли прочитане. Орієнтовний перелік запитань за змістом тексту: *Що таке матерія? З чого складається матерія? Що таке молекула? З чого складаються молекули? З яких частинок складаються атоми? Що таке дифузія? Які вам відомі приклади дифузії?*

Після усної бесіди за змістом прочитаного студентам запропоновано письмові завдання, спрямовані на перевірку розуміння тексту й закріплення нових відомостей. Наприклад, студенти повинні закінчити речення й записати їх у зошити: *1. Матерія формує .... 2. Матерія складається з .... 3. Молекули складаються з .... 4. У центрі атома .... 5. Навколо ядра атома обертаються ....* Або ж замість крапок необхідно вставити потрібні слова (*частинка, ядро, протони, нейтрони, речовина, електрони*): *1. Матерія – це ..., з якої складаються всі предмети. 2. Молекула – це мікроскопічна ... речовини. 3. ... – це частинка молекули. 4. У центрі атома знаходиться ... 5. Елементарні частинки атома – це ...*

Другий блок завдань спрямований на повторення деяких відомостей із граматики, на актуалізацію вже набутих умінь і навичок. Наприклад, необхідно утворити форму множини від поданих слів (*молекула, атом, речовина, нейтрон, протон, електрон, частинка*). Або слова в дужках потрібно поставити у відповідній граматичній формі: *1. Фізика (вивчати) речовини. 2. Речовина – це вид (матерія). 3. Речовини (складатися) з молекул. 4. Молекули (ділитися) на атоми. 5. Молекули складаються з (атомів). 6. (Центр) атома знаходиться ядро. 7. Навколо (ядро) обертаються електрони.*

Текст 2, як і попередній, пропонуємо для студентів, які навчаються на природничому та фізико-математичному факультетах. Він стосується деяких елементарних понять, що вивчають не лише в межах природничих дисциплін, але й у курсі фізики).

Усі предмети складаються з певних матеріалів. Матеріал – це форма матерії. Майже всі матеріали

виготовляють із інших матеріалів. Наприклад, бензін отримують із нафти; залізо виготовляють із руди; папір виготовляють із дерева.

Матеріали, які мають природне походження, – це **первінна матерія**. Наприклад, дерева, з яких виготовляють папір і меблі, – це первінна матерія. Різноманітні мінерали, залізна руда – теж первінна матерія.

Деякі матеріали складаються з волокна. **Волокно** – це довгий і тонкий, як волосіна, матеріал. Волокна бувають різних видів: рослинного походження, тваринного походження і штучні.

Волокна рослинного походження – це, наприклад, бавовна. Волокна тваринного походження – це вовна, шовк. Волокна рослинного і тваринного походження – це **натуральні волокна**.

Штучні волокна (ненатуральні, синтетичні) отримують із продуктів хімічної переробки різних матеріалів. До штучних належать волокна таких матеріалів, як віскоза, нейлон, поліетилен та інші.

Після того, як студенти прочитають текст (бажано не один, а кілька разів), вони дають усні відповіді на запитання: *З чого складаються всі предмети, які нас оточують? Що таке матеріал? Із чого отримують бензин? Із чого виготовляють папір? Із чого виготовляють залізо? Первинна матерія – це що? Які бувають волокна?*

Завдання, що передбачають усні відповіді, варто поєднувати з письмовими завданнями за змістом тексту. Наприклад, закінчити речення і записати їх у зошити: *1. Первинна матерія – це матеріали, які .... 2. Натуральні волокна – це .... 3. Із продуктів хімічної переробки різних матеріалів отримують .... 4. Бавовна, вовна, шовк – це .... 5. Нейлон і віскоза – це ....* Або замість крапок вставити потрібні слова: *1. Вовна і шовк – це волокна ... походження. 2. Бавовна – це волокно ... походження. 3. Штучні волокна – це ... волокна.*

Як уже зазначалося, завдання за змістом тексту бажано поєднувати із завданнями з граматики української мови, аби актуалізувати вже набуті іноземними студентами знання, уміння й навички. Однак лексичний матеріал для таких завдань ми

пропонуємо брати з опрацьованого тексту, що сприяє кращому запам'ятовуванню нових слів і понять. Наприклад, студенти повинні утворити форму множини від поданих слів (*волокно, предмет, матеріал, дерево, продукт, мінерал*) або визначити граматичний рід поданих іменників (*матерія, матеріал, волокно, форма, бензин, нафта, руда, дерево, вовна, шовк, папір, бавовна, віскоза, нейлон*). Або з поданих слів студенти мають скласти речення, поставивши всі слова у відповідній граматичній формі: 1. *Усі предмети / складатися / матеріали.* 2. *Бензин / отримувати / нафта.* 3. *Папір / виготовляти / дерево.* 4. *Залізо / виготовляти / руда.*

Текст 3 пропонуємо для студентів-іноземців, які навчаються на географічному факультеті.

Центральна Азія.

Центральна Азія – це частина Азії, яка має вихід до Каспійського моря. На території Центральної Азії розташовані такі країни: Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан, Казахстан і Туркменістан.

Більша частина території Центральної Азії – це пустелі; тому клімат тут переважно посушливий. Багато опадів випадає тільки в горах. Гори розташовані на півдні Центральної Азії; вони займають 1/3 частину регіону. Найбільші гірські масиви Центральної Азії – це Памір, Тянь-Шань, Копетдаг.

Центральна Азія має значні запаси таких корисних копалин, як природний газ, нафта, кам'яне вугілля, залізна руда. Більша частина природного газу, який споживає Україна, імпортується з Туркменістану.

Головні річки Центральної Азії – Амудар'я і Сірдар'я; це основні водні артерії регіону. Водною цих річок зрошуються землі, на яких вирощують бавовну, овочі, фрукти, багаті культури (кавуни й дині), виноград.

Найбільші міста Центральної Азії – це Алмати, Ташкент, Душанбе, Бішкек, Ашхабад. Густина населення тут майже 200 чоловік на 1 квадратний кілометр. Пустелі й високогір'я заселені мало.

Після читання тексту студентам традиційно бесіднують за змістом прочитаного: *Які країни розташовані на території Центральної Азії? Яку частину Центральної Азії займають гори? Які ви знаєте гірські масиви Центральної Азії? Що вирощують на землях Центральної Азії? Які корисні копалини є в Центральній Азії? Назвіть найбільші міста Центральної Азії.*

Оскільки більшість іноземних студентів, які здобувають нині вищу педагогічну освіту у КДПУ, – це громадяни Туркменістану, питання за текстом можуть стосуватися також безпосередньо географії цієї країни: *Які з названих у тексті гірських масивів знаходяться на території Туркменістану? Які ви це можете назвати великі міста Туркменістану, крім Ашхабада? Яких корисних копалин найбільше в Туркменістані? Які пустелі знаходяться на території Туркменістану?*

Наступний етап роботи над цією темою – читання діалогу й обговорення нової інформації. Студент повинні прочитати діалог і розказати, що нового вони дізналися про Середню Азію:

– Привіт, Іхласе. Яка тема реферату, який ти зараз пишеш?

– Привіт, Шагелді. Я готую реферат про країни Центральної Азії.

– Це та частина Азії, де знаходиться Аральське море?

– Так, його ще називають солоним озером. Розташоване воно на території Казахстану та Узбекистану.

– Чи правда, що Аральське море майже повністю пересохло?

– На жаль, так. За останні 40-50 років рівень Аральського моря сильно знизився; зараз воно практично повністю пересохло. Арал – це регіон екологічного ліха, тому що морська флора і фауна там поступово зникають.

Після цього студентам пропонуємо переписати речення, вставивши потрібні слова: 1. Центральною Азією має вихід до (Аральського / Каспійського) моря. 2. Більша частина території Центральної Азії – це (пустелі / гори). 3. Клімат у Центральній Азії в основному (посушливий / вологий). 4. Амудар'я і Сірдар'я – це (найменші / найбільші) річки Центральної Азії. 5. Гори розташовані (на півдні / на півночі) Центральної Азії.

Наступні завдання пов'язані з повторенням вивчених раніше відомостей із граматики, з актуалізацією вже набутих умінь і навичок. Наприклад, студенти повинні подані слова та словосполучення поставити у форму родового відмінка за таким зразком: (*Що?*) *Центральна Азія* – (*Чого?*) *Центральної Азії*): *Аральське море; морська флора і фауна; великий регіон; гірський масів; екологічна катастрофа; посушливий клімат; солоне озеро; великі міста; найбільші річки*. Звичайно, під час виконання цього завдання іноземним студентам важко обійтися без допомоги викладача; доводиться постійно акцентувати на різних формах граматичного роду, а також на формах однини та множини.

Текст 4 розрахований на студентів, які навчаються на природничому факультеті.

Організм людини. Органи й фізіологічні системи.

Організм людини – це складна біологічна система, до складу якої входять різні органи. **Орган** – це частина тіла, яка має певне розташування, будову і виконує свої функції. Органи об'єднуються у фізіологічні системи. **Фізіологічна система** – сукупність органів, які забезпечують перебіг найважливіших життєвих процесів.

Наприклад, **система травлення** складається з таких органів, як ротова порожнина, зуби, глотка, стравохід, шлунок, підшлункова залоза, печінка, кишечник. Головне завдання цієї системи – перетворити їжу, яку споживає людина, на корисні речовини, здатні засвоїтися організмом. **Видільна система** відповідає за виведення з організму продуктів обміну і різних шкідливих речовин. **Дихальна система** людини представлена такими органами, як носова порожнина, гортань, трахея, бронхи, легені. Ця система доставляє до кровоносних судин кисень, який потрібен організму для вироблення енергії. **Опорно-рухова система** – це кістки і м'язи; вона відповідає за рухи тіла і захист внутрішніх органів. До складу **нервової системи** входять нерви, нервові вузли, спинний та головний мозок; ця система відповідає за керування всім організмом за допомогою нервових імпульсів. **Ендокринна система** регулює діяльність організму за допомогою гормонів. **Репродуктивна система**

включає статеві органи, які забезпечують процеси розмноження людини. **Імунна система** забезпечує захист організму від шкідливих бактерій та вірусів. Дуже важливою є **кровоносна система**, до складу якої входять такі органи, як серце, артерії, вени, капіляри. Ця система переносить кисень, вуглекислий газ, мінеральні та органічні речовини.

Спільна і злагоджена взаємодія фізіологічних систем забезпечує роботу всього організму.

Після читання тексту студентам традиційно запропоновано бесіду за змістом прочитаного. Орієнтовний перелік запитань: *Які ви знаєте фізіологічні системи організму людини? З яких органів складається система травлення? Яку функцію виконує в організмі людини дихальна система? За що відповідає опорно-рухова система? За що відповідає нервова система? Що входить до її складу? Яка функція ендокринної системи? Що забезпечує репродуктивна система? Яку функцію виконує імунна система?*

Наступне завдання спрямоване на перевірку розуміння тексту. Замість крапок необхідно вставити потрібні слова (завдання виконується письмово): *1. Органи об'єднуються у .... 2. Фізіологічні системи складаються з .... 3. Органи системи травлення: .... 4. Органи дихальної системи: .... 5. Органи кровоносної системи: ....*

Наступним етапом роботи над запропонованою темою є читання діалогу й обговорення прочитаного. Студенти мають прочитати діалог і розказати, про які ще фізіологічні системи організму людини вони дізналися:

–Привіт, Андрію. Яка тема наступного заняття з анатомії?

–Привіт, Богдане. На наступне заняття з анатомії треба підготувати інформацію про **сенсорні системи** організму людини.

–Ти вже вивчив цей матеріал?

–Так, у підручнику я вже прочитав, що складовими сенсорних систем є органи чуття – це зір, слух, смак, дотик, рівновага.

– Тобто сенсорні системи відповідають за надходження інформації із зовнішнього середовища?

– Так, і провідну роль серед сенсорних систем людського організму відіграє зір. Адже основну частину інформації про навколишній світ людина отримує через органи зору. Проте інші фізіологічні системи є теж дуже важливими для життя людини.

Як і під час роботи з іншими текстами фахового спрямування, другий блок завдань спрямований на повторення і закріплення відомостей із граматики української мови. Наприклад, задля повторення особливостей відмінювання іменників і прикметників різних граматичних родів студенти повинні провідміняти подані словосполучення (*дихальна система, людський організм, головне завдання*) за таким зразком:

Називний відмінок (хто? що?) – опоно-рухова система.

Родовий відмінок (кого? чого?) – опорно-рухової системи.

Давальний відмінок (кому? чому?) – опорно-руховії системи.

Знахідний відмінок (кого? що?) – опорно-рухову систему.

Орудний відмінок (ким? чим?) – опорно-руховою системою.

Місцевий відмінок (у кому? у чому?) – в опорно-руховії системи.

Також можна запропонувати виписати з тексту іменники у формі однини та у формі множини; виписати окремо іменники чоловічого, жіночого та середнього родів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, важливим етапом мовної підготовки іноземних студентів, які навчаються в педагогічних вишах України, є робота з текстами фахового спрямування. Це сприяє засвоєнню студентами-іноземцями певної кількості лексичних одиниць і синтаксичних конструкцій, потрібних для вивчення низки спеціальних дисциплін і здобуття вищої педагогічної освіти в Україні. Така робота є невід’ємною складовою підготовки

іноземних студентів до адекватного сприйняття й розуміння фахової літератури. Подальші наукові розвідки передбачають більш ґрунтовне вивчення концептуальних підходів, методів та прийомів викладання української мови як іноземної, що сприятиме вдосконаленню процесу мовної підготовки іноземних студентів, які здобувають освіту в закладах вищої освіти України.

Література

1. Бакум З. П. Українська мова як іноземна: лінгводидактичні проблеми. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2010. Вип. 5. С. 226–232.
2. Строганова Г. Концептуальні підходи до засвоєння української мови іноземними студентами. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : зб. наук. пр. Львів, 2008. Вип. 3. С. 173–179.
3. Ушакова Н. І., Дубічинський В. В., Тростинська О. М. Концепція мовної підготовки іноземців у ВНЗ України. *Викладання мов у вищих навчальних закладах на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки* : зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 19. С. 136–146.
4. Ушакова Н. І., Тростинська О. М. Вивчення української мови студентами-іноземцями : концептуальні засади. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : зб. наук. пр. Львів, 2014. Вип. 9. С. 12–21.

References

1. Bakum Z. P. Ukrayinska mova yak inozemna : lingvodidaktichni problemy. *Filolohichni studiyi : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universitetu*. Kryvyi Rih, 2010. Vyp. 5. S. 226–232.
2. Stroganova H. Kontseptualni pidhody do zasvoyennya ukrayinskoyi movy inozemnyimi studentamy. *Teoriya i praktika vikladannya ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi* : zb. nauk. pr. Lviv, 2008. Vyp. 3. S. 173–179.
3. Ushakova N. I., Dubichynsky V. V., Trostynska O. M. Kontseptsiya movnoyi pidhotovky inozemtsiv u VNZ Ukrayiny. *Vykladannya mov u vyshchyyh navchalnyh zakladah na suhcasnomu etapi. Mizhpredmetni zuyazki* : zb. nauk. pr. Harkiv, 2011. Vyp. 19. S. 136–146.
4. Ushakova N. I., Trostynska O. M. Vivchennya ukrayinskoyi movy studentamy-inozemtsyimi : kontseptualni zasady. *Teoriya i praktika vikladannya ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi* : zb. nauk. pr. Lviv, 2014. Vyp. 9. S. 12–21.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2019 р.
Прийнята до друку 07.05. 2019 р.

УДК 811.161.2'27:316.77-057.87-054.6

**УКРАЇНСЬКА МОВА: КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ,
РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ**

Світлана Костюк

*Криворізький національний університет
Kryvyi Rih National University
вул. В. Матусявича, 11, Кривий Ріг, 50027, Україна
skostyukss@gmail.com*

Костюк С. Українська мова: критерії, показники, рівні сформованості міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації студентів-іноземців

Статтю присвячено проблемі визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації студентів-іноземців у процесі навчання української мови. Проаналізовано погляди науковців щодо структури міжкультурної компетентності, виокремлено критерії сформованості міжкультурної компетентності студентів-іноземців, показники задля коректного оцінювання рівня сформованості міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, міжкультурна компетентність, критерії, показники, рівні сформованості міжкультурної компетентності, українська мова як іноземна.

Костюк С. Украинский язык: критерии, показатели, уровни сформированности межкультурной компетентности межкультурной коммуникации студентов-иностранцев

Статья посвящена проблеме определения критериев, показателей и уровней сформированности межкультурной компетентности межкультурной коммуникации студентов-иностранцев в процессе изучения украинского языка. Проанализированы мнения ученых о структуре межкультурной компетентности, выделены критерии сформированности межкультурной компетентности студентов-иностранцев, показатели для корректной оценки уровня сформированности межкультурной компетентности межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, межкультурная компетентность, критерии, показатели, уровни сформированности межкультурной компетентности, украинский язык как иностранный.

Kostiuk S. Ukrainian language: criteria, factors and levels of the development of foreign students' intercultural competence of intercultural communication

The article deals with the defining of criteria, factors and levels of the development of foreign students' intercultural competence of intercultural communication during the Ukrainian language training. Viewpoints of scientists on the intercultural competence structure and peculiarities of the criteria choice are analyzed. Motivational-value, cognitive, professional and communicative, linguoculturological criteria of intercultural competence development were signed out. Motivational-value criterion represents the system of motives and values that promote students to master intercultural communication competences treat them as necessary in their future public and professional activities. Cognitive characterizes the achievements of foreign students, their understanding of essence, content, goals of intercultural communication. Professional and communicative criterion determines the ability to apply the acquired knowledge of the language, culture, norms of communication in practice. Linguoculturological criterion represents the level of foreign students' language, culture, history, social and political values of the studied country awareness. The conducted research allowed to determine the levels of intercultural communication competences: reproductive, consciously-situational, active and creative.

Key words: intercultural communication, intercultural competence, criteria, factors, levels of development, Ukrainian as a foreign.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. У нормативно-правових актах (Закон України “Про вищу освіту”, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Концепція мовної підготовки іноземців) визначено пріоритетну освітню стратегію – виховання гармонійно розвиненої особистості, здатної до цивілізованої й успішної взаємодії в полікультурному світі. Розвитку сучасного суспільства сприяє встановлення міжкультурного спілкування, що передбачає глибоке розуміння культури інших країн, ознайомлення з їхніми цінностями, обмін лінгвосоціокультурною інформацією. Тому першочерговим завданням освіти є формування особистості, здатної пізнавати, розуміти, сприймати культуру через міжкультурну комунікацію.

Реформування системи освіти України з урахуванням Європейських стандартів і досвіду, упровадження компетентнісної парадигми створюють сприятливі умови для формування життєво необхідних для студентів-іноземців компетентностей, з-поміж яких чільне місце посідає

міжкультурна, яка розвиває здатність орієнтуватися в різних видах культур, системах цінностей, реалізовувати знання в межах діалогу культур, пристосовуватися до умов іншої культури, спільної діяльності з представниками інших культур, оцінювати комунікативну ситуацію та співвідносити комунікативні наміри з передбачуваним вибором стратегій, які застосовуються в ситуаціях міжкультурного спілкування [Kostiuk / Костюк 2018 : 8].

Необхідність формування міжкультурної компетентності задля кращого розуміння й опанування мовою студентами-іноземцями вимагає узгодження критеріїв оцінювання набутої компетентності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Студіювання наукових джерел із філософії, лінгвістики, психології, педагогіки, лінгводидактики дає підстави стверджувати, що інтерес науковців до питань формування компетентностей міжкультурної комунікації зростає. З-поміж досліджень, у яких з'ясовано різні аспекти цієї проблеми, можна виокремити такі наукові напрями: узаємозв'язок мови, культури та комунікації [Vereshchagin / Верещакін 1990]; формування компетентностей [Palchikova / Пальчикова 2012]; розвиток мовної освіти через упровадження компетентнісного підходу [Karaman / Караман 2011]; навчання української мови як іноземної [Bakum / Бакум 2014]; визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості компонентів діяльності [Zuienko / Зуєнко 2015; Chumak / Чумак 2011].

Мета й завдання дослідження. Розробити критерії, показники та рівні сформованості міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації студентів-іноземців під час навчання української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі формування міжкультурної компетентності студентів-іноземців необхідно урахувати критерії і показники, що передбачають оцінювання динаміки навчальних досягнень студентів та результативність застосованої методики розвитку означеної компетентності, забезпечують реалізацію індивідуального

підходу в освіті, можливість реалізувати тісні міжпредметні зв'язки упродовж усього навчання тощо.

У науковій літературі є різні підходи до визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості компонентів діяльності (О. Абдуліна, М. Байрам, Н. Беляков, П. Гальперін, В. Гудикунст, В. Дороз, І. Зимня, В. Зоріна, С. Пахотіна, Н. Талізїна, Л. Чумак). Під поняттям “критерій” розуміють істотну, характерну ознаку, на підставі якої відбувається оцінювання, визначення або класифікація чогось; мірило визначення або класифікації чогось [Slovnyk ukrainskoi movu / Словник української мови 1973 : 249]. Відповідно, “критерій” витлумачуємо як характерну ознаку, завдяки якій можна оцінити стан сформованості міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації студентів-іноземців.

Оцінювання педагогічних явищ вимагає уніфікованої системи критеріїв, що мають відповідати певним вимогам: об'єктивність, надійність, простота виміру. З-поміж додаткових ознак науковці виокремлюють:

- компактність, зручність у використанні; поєднання якісних і кількісних методів оцінювання, які пов'язані не лише із зовнішніми діями і вчинками, але й із внутрішнім світом людини, що самовизначається; їхня зрозумілість як для спеціаліста, так і для суб'єкта самовизначення; прогностичність, що дозволяє не лише оцінити певний рівень самовизначення, але й простежити його динаміку [Pryazhnikov / Пряжніков 1997 : 239];

- є результатом спільного обговорення та співпраці усебічно інформованих експертів; мають ґрунтуватися на даних результатів іспитів; установлення критеріїв вимагає експертних висновків [Bulah / Булах 1997 : 235];

- на визначення критеріїв не повинна впливати думка суб'єктів; ознаки мають бути сталими; основний зміст критеріїв характеризується системою взаємопов'язаних ознак [Blohchynskyi / Блощинський 2001 : 75].

Проблемі визначення критеріїв оцінювання ефективності навчання присвячено праці Є. Волинського, І. Зозулі, В. Лапіної, К. Пригожиної, Н. Самойленко, Л. Хіценко, Л. Чумак та ін.

Добираючи критерії для вимірювання полікультурної компетентності, Л. Чумак та І. Зозуля виокремлюють такі: мотиваційний (виявлення моральних якостей, толерантності та чуйності у стосунках); когнітивний (знання моральних норм, правил і способів взаємодії між людьми, культура міжособистісного спілкування); поведінковий (використання умінь, навичок, тактик толерантної поведінки) [Zozulia / Зозуля 2012; Chumak / Чумак 2011].

І. Дирда до запропонованих критеріїв додає аксіологічний (сукупність національних та загальнолюдських цінностей, знання про систему моральних, естетичних та інших цінностей, толерантність, гуманізм, національну й етнічну самовідомість) [Dyrda / Дирда 2017 : 461].

З-поміж критеріїв оцінювання міри сформованості міжкультурної компетентності Н. Самойленко визначає: ціннісно-мотиваційний (цінності і мотиви, необхідні для опанування та реалізації міжкультурного спілкування); когнітивний (знання, необхідні для міжкультурної взаємодії, навички коректної поведінки); операційно-технологічний (визначає рівень сформованості умінь та навичок, які характеризують міжкультурну компетентність студента); рефлексивний (оцінювання процесу міжкультурного спілкування), особистісний (якості студента, що впливають на міжкультурне спілкування) [Samoilenko / Самойленко 2014: 6]. К. Пригожина пропонує доповнити означені критерії такими: афективний (сформованість загальної культурної обізнаності) та поведінковий (сформованість навичок та вмінь використання набутих знань у ситуаціях особистісного та професійного спілкування) [Prigozhina / Пригожина 2011 : 160].

Л. Хіценко розглядає три критерії сформованості соціокультурної компетентності: когнітивний (визначає знання культури спілкування, сформованість моральних та етичних норм поведінки, мовних правил спілкування, міру розуміння схожості й відмінності культур); операційно-функційний (вимірює здатність застосовувати соціокультурні знання у процесі комунікативної діяльності, аналізувати й контролювати конфліктні ситуації, вибудовувати стратегію їх подолання,

адаптуватися в ситуаціях соціально-професійної взаємодії); емоційний (соціокультурна неупередженість, толерантність, критичне ставлення до своїх вчинків) [Hitsenko / Хіценко 2016 : 149].

Рівень сформованості мовленнєвої компетентності В. Лапіна визначає за чотирма видами мовленнєвої діяльності та виокремлює такі критерії: розуміти й розпізнавати інформацію, урахувати соціальні й вікові особливості учасників комунікації, прогнозувати результат висловлення (аудіювання); розуміти зміст прочитаного, визначати ідею тексту та позицію автора (читання); доречно використовувати мовні засоби задля формування висловлення й активної участі в комунікативному акті (говоріння); створювати письмове висловлення, дотримуючись структури, стилістики, лексичної і граматичної коректності тексту (письмо) [Larina / Лапіна 2012 : 173–174].

З-поміж критеріїв сформованості іншомовної комунікативної компетентності Л. Нагорнюк виокремлює: мотиваційний, лексико-граматичної правильності, професійний, соціокультурний, стратегічний, критерій комунікабельності [Nagornuk / Нагорнюк].

Відповідно, апелюючи до праць науковців (І. Зозуля, І. Дирда, К. Пригожина, Н. Самойленко, А. Садохін, Л. Хіценко), визначимо такі критерії сформованості міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації студентів-іноземців у процесі навчання української мови на основному етапі: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, професійно-комунікативний та лінгвокультурознавчий.

На основі аналізу праць щодо вибору критеріїв можна зробити висновок про те, що вони відображають структурні компоненти міжкультурної комунікації, уможливають їх якісну оцінку, ураховують особливості педагогічних заходів, спрямованих на формування компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців у процесі навчання української мови.

Докладний аналіз наукових праць, присвячених питанням міжкультурної комунікації (Ж. Горіна, О. Пальчикова, В. Сафонова) та визначенню структури компетентностей

(І. Закір'янова, С. Омельчук, П. Сулейманова), дають підстави стверджувати, що “міжкультурна комунікація” – складний процес спілкування між представниками різних культур, який складається з компонентів та залежить від впливу різноманітних чинників (мовних знань, правил побудови висловлення, комунікативних стратегій, культури, норм та цінностей, прийнятих у певному суспільстві). Основою міжкультурної комунікації є: мова (репрезентує культурний код народу); культура (впливає на особливості процесу спілкування); особистість (є безпосереднім учасником комунікації). Відповідно, компетентності міжкультурної комунікації можуть бути презентовані поєднанням таких компонентів: ціннісний, пізнавальний, дієвий та культурологічний.

У межах міжкультурної компетентності *ціннісний компонент* відображає сформованість навчально-пізнавальних, професійних і соціальних мотивів, розуміння значення міжкультурної взаємодії у процесі особистісного та професійного становлення, визнання рівноправності культур через зіставлення й аналіз. Ціннісний компонент передбачає усвідомлення:

- цінності культур сучасного світу;
- значення міжкультурного спілкування для професійного становлення й особистого розвитку;
- зв'язку між культурою, народом і формуванням особистості – “медіатора культур”;
- важливості толерантності у процесі налагодження міжкультурних взаємин.

Пізнавальний компонент міжкультурної компетентності містить комплекс знань (мова, культура, історія, правила етикету, соціально-культурні норми), необхідні для взаємодії з представниками інших культур, знання стратегій запобігання конфліктів у міжособистісній та професійній сферах. До означеного компонента входять:

- знання особливостей комунікативної поведінки представників інших культур;
- аналіз та запобігання стереотипізації щодо іншої культури та її носіїв;

– володіння знаннями з мови, культури, історії для участі у процесі міжкультурної комунікації;

– знання системи цінностей і норм задля орієнтації в ситуації міжкультурного спілкування і розуміння сутності повідомлення;

– вивчення змісту національної культури й усвідомлення її особливостей.

Дієвий компонент міжкультурної компетентності передбачає уміння застосовувати стратегії спілкування для запобігання конфліктних ситуацій, що відрізняються від прийнятих у межах певної культури та зумовлюють успіх чи невдачу комунікативного акту. До складу компонента входять уміння:

– використовувати знання з мови, культури, комунікативних стратегій у процесі міжкультурної комунікації;

– аналізувати та використовувати комунікативні стратегії для запобігання конфліктних ситуацій;

– моделювати монологічні й діалогічні висловлення з урахуванням культурних особливостей представників інших національностей;

– аналізувати й оцінювати результати міжкультурної взаємодії.

Культурологічний компонент міжкультурної компетентності містить знання з історії, культури, суспільних та політичних цінностей країн, усвідомлення ролі культури у процесі міжнаціонального спілкування. Означений компонент передбачає:

– розуміння невербальних засобів для правильної інтерпретації повідомлення;

– використання виражальних можливостей української мови у процесі міжкультурного спілкування;

– використання знань про культуру та цінності інших народів у процесі міжкультурного спілкування задля досягнення його результату;

– позитивне сприйняття відмінностей у культурних цінностях, нормах представників інших лінгвокультурних спільнот;

– уміння оцінювати відповідність своїх учинків загальнолюдським моральним нормам, усувати невідповідність цим нормам.

Кожен із компонентів і його критеріїв необхідно розглянути через систему показників, які їх характеризують. Н. Повесьма визначає “показник” як характеристику, що найбільш повно з’ясовує сутність критерію [Povesma / Повесьма 2011 : 100]. На думку В. Тернопільської та О. Дерев’яно, це кількісні або якісні характеристики сформованості якості, властивості, ознаки об’єкта, що вивчається, ступінь сформованості того чи того критерію [Terнопilska / Тернопільська 2010 : 265].

До кожного з критеріїв визначимо показники, які характеризують рівні сформованості компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців.

Мотиваційно-ціннісний критерій відображає систему мотивів і цінностей студента, що спонукає його до опанування компетентностями міжкультурної комунікації, ставлення до них як до необхідних у майбутній суспільній і професійній діяльності. Показниками мотиваційно-ціннісного критерію є:

- усвідомлення необхідності отримання освіти;
- бажання послуговуватися соціокультурною інформацією в соціальному і професійному середовищах;
- позитивна мотивація усунення міжкультурних непорозумінь;
- мотивація вдосконалення компетентностей;
- позитивне сприйняття багатоманітності культур.

Когнітивний критерій характеризує рівень засвоєння студентами-іноземцями знань, розуміння сутності, змісту, цілей міжкультурної комунікації. Показниками означеного критерію є:

- володіння знаннями про сутність, зміст і цілі міжкультурної комунікації;
- сформованість системи соціально-культурних знань (із культури, історії, традицій, державних символів), необхідних для ефективного міжкультурного спілкування, їхня міцність і усвідомленість;

– знання про міжкультурну взаємодію, моральні норми, цінності, заборони.

За професійно-комунікативним критерієм визначають уміння застосовувати набуті знання з мови, культури, норм спілкування, професійні знання на практиці. Означений критерій характеризується такими показниками:

– застосування фахових і соціокультурних знань в умовах комунікації з представниками інших культур;

– участь у розмові відповідно до ситуації спілкування;

– прогнозування й проектування висловлень на соціально-побутові та фахові теми;

– розвинена поведінкова гнучкість.

Лінгвокультурознавчий критерій відповідає за рівень обізнаності студентів-іноземців із мовою, культурою, історією, суспільними та політичними цінностями країни, мова якої вивчається. З-поміж показників виокремимо:

– знання особливостей рідної культури й культури іншої країни;

– мовно-культурна грамотність;

– володіння знаннями про мовленнєві одиниці (еквівалентні / безеквівалентні), їх доречне використання у мовленні.

Міру сформованості показника характеризує рівень. У наукових джерелах знаходимо такі визначення цього поняття: ступінь якості, величина, досягнуті в чому-небудь [Slovník ukraínskoj mowy / Словник української мови 1073 : 547]. Витлумачуємо його як мірило сформованості компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців. Відповідно до критеріїв та показників встановлюються рівні сформованості компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців.

Звернемося до праць науковців, у яких розглянуто градації рівнів сформованості полікультурної, міжкультурної, комунікативної компетентностей.

У дослідженні І. Зозулі виокремлено три рівні сформованості полікультурної компетентності: високий, середній та низький. Високий рівень вирізняється крос-

культурною грамотністю, визнанням громадянських цінностей, державних символів України, розвиненими навичками монологічного (проектування та створення висловлення) і діалогічного (уміють брати участь у розмові відповідно до заданої ситуації) мовлення; високим рівнем сформованості гуманістичних цінностей, моральних та громадянських ідеалів, готовністю до поглиблення знань про Україну, сприйняття української розмаїтості; відкритістю до української культури, толерантною (визнають і приймають культуру іншого).

Середній рівень характеризується достатніми уявленнями про історію України, її культуру, традиції, громадянські цінності. Студенти мають сформовані навички діалогічного спілкування, беруть участь у розмові, але не завжди можуть використати свій мовленнєвий досвід, уміють створювати монологічні висловлення, дотримуються правил українського мовленнєвого етикету. Розуміють необхідність урахування у своїй поведінці правил спілкування, виявляють ініціативу у встановленні міжкультурного контакту задля досягнення порозуміння.

Низький рівень вирізняється полікультурною неграмотністю студентів, недостатнім рівнем сформованості уявлень про моральні й загальнодержавні цінності України, виявленням упередженості у ставленні до навколишнього світу. Студенти не готові до сприйняття української культури та культурної взаємодії у спілкуванні з представниками інших національностей, у них слабо сформовані навички діалогічного та монологічного спілкування [Zozulia / Зозуля 2012 : 8].

Залежно від міри та якості вияву міжкультурної комунікації Н. Зуєнко виокремлює три рівні: номінальний, пізнавальний, творчий. З позиції науковця, творчий рівень визначається високим рівнем ділового мовлення, розвинутими комунікативними навичками, потребою в самовдосконаленні, здатністю творчо розв'язувати професійні та комунікативні завдання.

Пізнавальний рівень міжкультурної комунікації характеризується взаємозв'язком професійних знань і умінь та рівнем міжкультурної комунікативної компетентності.

Студентам цього рівня притаманні спрямованість на досягнення у професійній сфері, середній рівень розвитку комунікативних навичок, володіння діловим мовленням на достатньому рівні.

Номінальний рівень – обмеженість у розумінні загальнолюдських цінностей, негнучкість у сприйнятті чужої культури, повільна зміна уявлень під час змін умов життя. Студенти з номінальним рівнем міжкультурної комунікативної компетентності мають низький рівень успішності, не усвідомлюють взаємозв'язок між рівнем комунікативної культури та майбутньою професійною реалізацією. Для них характерна низька комунікабельність і зацікавленість у формуванні компетентностей міжкультурної комунікації [Zuienko / Зуєнко 2015 : 64–69].

Н. Самойленко ураховує низку критеріїв сформованості міжкультурної компетентності (ставлення студентів до власної культури й мови та культури й мови, що вивчаються); наявність знань про загальноприйняті моделі поведінки та спілкування, притаманні мові і культурі, що вивчається; уміння порівнювати явища двох культур; прагнення здобувати нові знання та використовувати набуті для взаємодії з представниками іншомовної культури; уміння оцінювати явища і події, притаманні рідній та іншомовній культурі). З огляду на це виокремлює такі рівні: елементарний (когнітивні уявлення, навички іншомовного спілкування), достатній (сформованість когнітивної бази, навичок, умінь, деяких якостей поведінки), просунутий (мотиви, уміння, поведінкові якості, міжкультурна діяльність) [Samoilenko / Самойленко 2014 : 10–11].

Досліджуючи міру оволодіння полікультурними знаннями, Л. Чумак визначає активно-творчий (високий), усвідомлено-ситуативний (середній), репродуктивний (низький) рівні. Для активно-творчого рівня характерне сформоване стійке ціннісне ставлення до людства, навколишніх, до себе; знання про сутність понять “моральні цінності”, “національна і загальнолюдська культура”, “толерантність”, готовність до діалогу та співробітництва з представниками різних культур за збереження власної ідентичності; готовність прийти на допомогу людям різних

національностей. Усвідомлено-ситуативний рівень презентує часткові уявлення про важливість вияву моральності й толерантності в суспільстві; фрагментарну сформованість ціннісного ставлення до представників інших національностей; часткову готовність до діалогу культур, співробітництва, позитивної взаємодії, частково сформоване бажання прийти на допомогу. Репродуктивний рівень стосується тих, у кого відсутня мотивація до розуміння необхідності моральності й толерантності як особистісно-моральних якостей; знання про національні й загальнолюдські моральні цінності й толерантність поверхові або відсутні, не сформоване ціннісне ставлення до представників інших національностей [Chumak / Чумак 2011 : 9–10].

Провідною метою методики навчання української мови як іноземної є формування особистості, здатної і готової до міжкультурного діалогу, що виявляє толерантне ставлення до представників іншої культурної спільноти, здатна адекватно взаємодіяти в ситуаціях міжкультурної комунікації. Ситуації спілкування передбачають креативне використання певних знань. Тому, проаналізувавши градації рівнів сформованості компетентностей, обрано репродуктивний, усвідомлено-ситуативний та активно-творчий рівні, як такі, що найбільш актуально й конкретно описують рівень сформованості певної компетентності.

Репродуктивний рівень відзначається наявністю вибіркового мовних і культурних знань з предмета, що призводить до помилок під час спілкування; студенти не розуміють культурного забарвлення та послуговуються правилами й нормами поведінки, притаманними рідній мові та культурі. Загалом студенти мають достатній лексичний запас (розуміють текст, можуть відповідати на запитання, логічно і граматично правильно будують висловлення), але мають труднощі в аудіюванні, розумінні автентичних текстів, спілкуванні з представниками іншої культури (ускладнення, непорозуміння, певні бар'єри), часто не розпізнають невербальні та паравербальні сигнали, слабо володіють навичками писемного мовлення.

Усвідомлено-ситуативний – передбачає володіння поглибленими знаннями про мовну систему і культуру України, якими студент послуговується у побутовій, навчальній і професійній сферах діяльності, та налаштованість на процес пізнання мови й культури. Суб'єкт навчання розуміє тексти різних жанрів, може виокремити необхідну інформацію, скласти план, визначити ключові слова, має розвинені навички монологічного та діалогічного спілкування, розуміє необхідність дотримуватися правил спілкування, виявляє ініціативу у встановленні міжкультурного контакту. Означений рівень характеризується незначними труднощами в оцінюванні поведінки представників іншої культури.

Активно-творчий рівень характеризується достатньою кількістю навичок для вільного спілкування з урахуванням комунікативних стратегій та правил етикету, притаманних іншій культурі. Суб'єкт вільно володіє лексичним запасом, може аналізувати національну специфіку поведінки, творчо використовувати міжкультурні знання в різних ситуаціях спілкування, застосовувати фразеологічні звороти та ідіоматичні вирази задля підтримання бесіди та її урізноманітнення. Цей рівень визначається потребою у самовдосконаленні та здатністю творчо розв'язувати професійні й комунікативні завдання.

Отже, проаналізуємо відповідність критеріїв, показників та рівнів сформованості міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації задля адекватного оцінювання студентів-іноземців у процесі вивчення української мови на основному етапі навчання.

Мотиваційно-ціннісний критерій охоплює цінності та мотиви особистості, які сприяють успішній комунікації в міжособистісній, професійній та міжкультурній сферах. Означений критерій характеризує сформованість в іноземних студентів бажання більше дізнатися про Україну, її мову, культуру, а також міру ціннісного визнання іншої культури. Показниками цього критерію на репродуктивному рівні вважаємо:

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ

– низький рівень сформованості гуманістичних цінностей, моральних і громадських ідеалів українців як важливого чинника порозуміння між народами;

– незначний інтерес до вивчення української мови та культури;

– слабе бажання підвищувати свій рівень мовних і соціокультурних знань задля особистісного та професійного зростання.

Для показників мотиваційно-ціннісного критерію на усвідомлено-ситуативному рівні характерними є:

– усвідомлення необхідності дотримуватися у своїй поведінці норм і правил спілкування;

– налаштованість на процес пізнання мови та культури (усвідомлення важливості збагачення знаннями для подальшого послуговування ними у професійній та соціальній сферах);

– дотримання норм власної культури під час оцінювання іноземної.

Активно-творчому рівню відповідають такі показники сформованості міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації:

– бажання підвищувати рівень знань про українську мову та культуру, використовувати різні джерела і застосовувати набуті знання й уміння в усній та писемній формах;

– готовність до адекватної поведінки під час міжкультурного контакту, уміння творчо і швидко долати складні ситуації;

– уміння коректно оцінювати, зіставляти й аналізувати характерні прояви власної та української культури в різних ситуаціях, виказувати толерантні судження, стриманість щодо норм і цінностей, які відрізняються від власної культури.

Когнітивний критерій визначає міру володіння студентом сукупністю знань, необхідних для ефективної міжкультурної взаємодії з представниками іншої, української культури. Показниками когнітивного критерію на репродуктивному рівні є:

– слабкі знання про людські взаємини, моральні норми та норми-заборони;

– задовільні знання з історії України, її культури, традицій і фольклору;

– обмежене уявлення про громадянські цінності, слабо сформована повага до державних символів України.

Для усвідомлено-ситуативного рівня характерними показниками вважаємо:

– поглиблені знання про моральні норми, правила, способи взаємодії між людьми, котрі зорієнтовують особу у виборі дій;

– достатній рівень знань про культуру України, соціальні особливості, традиції, спосіб життя, якими студент послуговується в побутовій та навчальній сферах;

– знання основ міжкультурної комунікації (стилі спілкування, мова жестів);

– уміння диференціювати спільне та відмінне у власній та іноземній культурах.

Активно-творчому рівню відповідають такі показники сформованості міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації:

– достатньо сформовані навички для вільного спілкування з урахуванням комунікативних стратегій та правил етикету, притаманних іншій культурі;

– глибокі знання і розуміння соціокультурної інформації (географічної, морально-правової, історичної, культурної);

– уміння аналізувати власну діяльність у процесі міжкультурного спілкування;

– володіння навичками ефективного слухання та конструктивного подолання конфліктів для застосування в міжособистісній і професійній сферах.

Професійно-комунікативний критерій характеризує здатність іноземних студентів опанувати українську мову, використовувати її з комунікативною метою в соціально-побутовій і професійній сферах. Показниками цього критерію на репродуктивному рівні є:

– уявлення про культуру поведінки, спілкування, мовлення в українському суспільстві;

– розвиненість навичок проектувати й створювати мовленнєві висловлення;

– уміння брати участь у розмові згідно із заданою ситуацією спілкування, використовуючи мовний досвід;

– нечастотне вживання лексичних одиниць із національно-культурним забарвленням відповідно до ситуації спілкування;

– задовільне опанування основ невербальної комунікації із подальшим використанням.

У межах усвідомлено-ситуативного рівня основними показниками означеного критерію вважаємо:

– розвинені навички монологічного мовлення, вміння виокремити та відтворити необхідну інформацію, спираючись на складений план або запитання;

– сформовані навички діалогічного мовлення, розуміння текстів різних жанрів, відтворення діалогу за зразком із використанням великого обсягу відомої та нової лексики;

– дотримання правил українського мовленнєвого етикету.

Для активно-творчого рівня основними показниками є:

– вільне спілкування з урахуванням комунікативних стратегій та правил етикету, притаманних іншій культурі;

– автоматизовані навички монологічного та діалогічного мовлення (вільне володіння матеріалом та здатність його застосовувати без уживання підготовлених опор);

– застосування фразеологічних зворотів та ідіоматичних виразів для урізноманітнення спілкування.

Лінгвокультурознавчий критерій відповідає за рівень обізнаності студентів-іноземців з мовно-культурними нормами країни, мова якої вивчається. У межах репродуктивного рівня виокремлюємо такі показники:

– низький рівень мовно-культурної грамотності;

– незначний інтерес до порівняння особливостей рідної культури та культури іншої країни;

– слабе бажання оцінювати культурні надбання свого краю та інших країн, сприймати та опановувати їх;

– недостатньо сформовані компетентності з чотирьох видів мовленнєвої діяльності.

Усвідомлено-ситуативний рівень має такі характеристики:

– усвідомлення ролі культури в мистецтві міжнаціонального спілкування;

– налаштованість на підвищення мовних і мовленнєвих умінь і навичок, що передбачають вільне поєднання на практиці лінгвістичних та мовленнєвих умінь;

– терпимість до проявів “іншої” культури в навчальному матеріалі та міжкультурному спілкуванні.

У межах активно-творчого рівня визначаємо:

– здатність примножувати національні культурні цінності;

– уміння послуговуватися мовою відповідно до морфологічних, синтаксичних, лексичних, стилістичних норм;

– сформовані навички з аудіювання, читання, письма, говоріння.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Виокремлення критеріїв та їх показників дозволяє точно описати рівні сформованості міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації студентів-іноземців під час навчання української мови. Описані критерії є своєрідним мірилом для визначення ефективності формування означеної компетентності, розроблення методики навчання мови як іноземної, що допомагає скоригувати процес формування міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації студентів-іноземців.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому аналізі рівнів сформованості міжкультурної компетентності на основі виокремлених критеріїв та показників.

Література

1. Бакум З. П., Пальчикова А. А. Роль языковой картины мира в обучении иностранных студентов украинскому языку. *Acta humanistica et scientifica universitatis sungio kiotiensis*: материалы докладов и сообщений Международного форума “Социокультурные и филологические аспекты в образовательном и научном контексте”. Киото : “Tanaka Print”, 2014. С. 60–63.

2. Блощинський І. Г. Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у навчальному процесі ВВЗО. *Наукові записки*. Вінниця : ВАТ “Віноблдрукарня”. 2001. Вип. 4. С. 74–76.

3. Булах І. Є. Сучасні підходи до встановлення критерію “склав / не склав” у системі американських медичних ліцензійних іспитів. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 3. С. 230–236.

4. Верещагін Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 4-е изд. Москва : Рус. яз., 1990. 246 с.

5. Дирда І. А. Критерії, показники та рівні розвитку полікультурної компетентності студентів-іноземців у процесі навчання української мови. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 16. С. 459–465.

6. Зозуля І. Є. Полікультурне виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Вінниця, 2012. 21 с.

7. Зуенко Н. О. Критеріально-рівневий підхід до формування міжкультурної комунікативної компетентності студентів-філологів. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2015. Т. 1. № 2. С. 64–69.

8. Костюк С. С. Розвиток компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців на основному етапі навчання української мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Кривий Ріг, 2018. 22 с.

9. Лапіна В. О. Критерії, дескриптори та рівні сформованості мовленнєвої компетентності студентів технічного вищого навчального закладу в процесі вивчення іноземних мов : зб. наук. праць І Міжнар. наук.-практ. конф. Переяслав-Хмельницький, 2012. С. 173–174. URL : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/758> (дата звернення 02.06.2018).

10. Нагорнюк Л. Є. Критерії сформованості іншомовної комунікативної компетентності майбутнього журналіста. URL : <http://www.pdaa.edu.ua/np/pdf/83.pdf> (дата звернення 02.06.2018).

11. Пальчикова О. О. Крос-культурна компетентність у навчанні української мови як іноземної. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету*. Кривий Ріг : ТОВ “ОКТАН-ПРИНТ”, 2012. Вип. 8. С. 319–326.

12. Повесьма Н. В. Развитие социальной компетентности будущих специалистов железнодорожного транспорта в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Челябинск, 2011. 224 с.

13. Практикум з методики викладання української мови в загальноосвітніх закладах : модульний курс : посібник для студентів пед. університетів та інститутів / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2011. 336 с.

14. Пригожина К. Б. Критерии оценки качества подготовки бизнесменов к межкультурной коммуникации. *Вестник Московского государственного лингвистического университета*. Вип. 3 (609). 2011. С. 157–165.

15. Пряжников Н. С. Психологический смысл труда : учеб. пособ. к курсу “Психология труда и инж. психология”. акад. пед. и соц. наук ; Моск. психол.-соц. ин-т. Москва : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : НПО “МОДЭК”, 1997. 351 с.

16. Самойленко Н. Б. Теоретичні та методичні засади формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців гуманітарного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2014. 40 с.

17. Словник української мови : в 11-и т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. 840 с.

18. Тернопільська В. І., Дерев'яно О. В. Визначення критеріїв сформованості професійної компетентності майбутніх гірничих інженерів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки*. 2010. Вип. 31. С. 264–267.

19. Хіщенко Л. І. Критерії, показники та рівні сформованості соціокультурної компетентності. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. 2016. Вип. LXXIV. Т. 1. С. 145–150.

20. Чумак Л. В. Полікультурне виховання учнів середніх (5-8) класів в умовах родинно-шкільного освітнього простору : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2011. 20 с.

References

1. Bakum Z. P., Palchikova A. A. Rol yazykovoј kartiny mira v obuchenii inostrannyh studentov ukrainskomu yazyku. *Acta humanistica et scientifica universitatis sungio kiotiensis: materialy dokladov i soobshchenij Mezhdunarodnogo foruma "Sociokulturnye i filologicheskie aspekty v obrazovatelnom i nauchnom kontekste"*. Kioto : "Tanaka Print", 2014. S. 60–63.

2. Bloschchynskiy I. H. Obgruntuvannya kryteriiv i pokaznykiv efektyvnosti protsesu formuvannya adekvatnoi samootsinky kursantiv u navchalnomu protsesi VVZO. *Naukovi zapysky*. Vinnytsia : VAT "Vinobldrukarnia". 2001. Vyp. 4. S. 74–76.

3. Bulakh I. Ye. Suchasni pidkhody do vstanovlennia kryteriiu "sklav / ne sklav" u systemi amerykanskykh medychnykh litsenziinykh ispytiv. *Pedahohika i psykholohiia*. 1997. № 3. S. 230–236.

4. Vereshchagin Ye. M., Kostomarov V. G. Yazyk i kultura : Lingvostranovedenie v prepodavanii russkogo yazyka kak inostrannogo. 4-e izd. Moskva : Rus. yaz., 1990. 246 s.

5. Dyrda I. A. Kryterii, pokaznyky ta rivni rozvytku polikulturnoi kompetentnosti studentiv-inozemsiv u protsesi navchannia ukrainskoi movy. *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu* : zb. nauk. prats. 2017. Vyp. 16. S. 459–465

6. Zozulia I. Ye. Polikulture vykhovannia inozemnykh studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07. Vinnytsia, 2012. 21 s.

7. Zuienko N. O. Kryterialno-rivnevyyi pidkhid do formuvannya mizhkulturnoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv-filolohiv. *Aktualni problemy pedahohiky, psykholohii ta profesiinoi osvity*. 2015. T. 1. № 2. S. 64–69.

8. Kostiuk S. S. Rozvytok kompetentnosti mizhkulturnoi komunikatsii studentiv-inozemsiv na osnovnomu etapi navchannia ukrainskoi movy : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02. Kryvyi Rih, 2018. 22 s.

9. Lapina V. O. Kryterii, deskryptory ta rivni sformovanosti movlennievoi kompetentnosti studentiv tekhnichnoho vyshchoho navchalnoho zakladu v protsesi vyvchennia inozemnykh mov : zb. nauk. prats I Mizhnar. nauk.-prakt. konf.

Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2012. S. 173–174. URL : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/758> (data zvernennia 02.06.2018).

10. Nahorniuk L. Ye. Kryterii sformovanosti inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentsii maibutnoho zhurnalista. URL : <http://www.pdaa.edu.ua/np/pdf/83.pdf> (data zvernennia 02.06.2018).

11. Palchykova O. O. Kros-kulturna kompetentnist u navchanni ukraïnskoi movy yak inozemnoi. *Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu*. Kryvyi Rih : TOV “OKTAN-PRYNT”, 2012. Vyp. 8. S. 319–326.

12. Povësma N. V. Razvytye sotsyalnoi kompetentnosti budushchykh spetsyalystov zheleznodorodnoho transporta v vuze : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. Cheliabynsk, 2011. 224 s.

13. Praktykum z metodyky vykladannia ukraïnskoi movy v zahalnoosvitnikh zakladakh : modulnyi kurs : Posibnyk dlia studentiv ped. universytetiv ta instytutiv / za red. M. I. Pentyliuk. Kyiv : Lenvit, 2011. 336 s.

14. Pryhozhyna K. B. Kryteryi otsenky kachestva podhotovky byznesmenov k mezhhkulturnoi kommuniatsy. *Vestnyk Moskovskoho hosudarstvennoho lnhvystycheskoho unyversyteta*. Vyp. 3 (609). 2011. S. 157–165.

15. Priazhnykov N. S. Psykholohycheskyi smysl truda : ucheb. posob. k kursu “Psykhohohyia truda y ynzh. psykhohohyia”. akad. ped. y sots. nauk ; Mosk. psykol.-sots. yn-t. Moskva : Yn-t prakt. psykhohohy ; Voronezh : NPO “MODEK”, 1997. 351 s.

16. Samoilenko N. B. Teoretychni ta metodychni zasady formuvannia mizhhkulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv humanitarnoho profilu u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Kyiv, 2014. 40 s.

17. Slovnyk ukraïnskoi movy : u 11 t. / za red. I. K. Bilodida. Kyiv : Nauk. dumka, 1973. 840 s.

18. Ternopil'ska V. I., Derevianko O. V. Vyznachennia kryteriiv sformovanosti profesiinoi kompetentnosti maibutnikh hirnychykh inzheneriv. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Seria 5. Pedahohichni nauky. 2010. Vyp.31. S. 264–267.

19. Khitsenko L. I. Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti sotsiokulturnoi kompetentnosti. *Pedahohichni nauky* : zb. nauk. prats. 2016. Vyp. LXXIV. T. 1. S. 145–150.

20. Chumak L. V. Polikulturne vykhovannia uchniv serednikh (5-8) klasiv v umovakh rodynno-shkilnoho osvithnoho prostoru : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07. Ternopil, 2011. 20 s.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019 р.

Прийнята до друку 07.05.2019 р.

УДК 378.147:81'243

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІКИ СПІВПРАЦІ

Вікторія Лапіна

*Національний технічний університет “Дніпровська політехніка”
National Technical University “Dnipro Polytechnic”
пр. Д. Грушевського, 19, Дніпро 49000 Україна
nata9_n@ukr.net*

Лапіна В. Реалізація іншомовної підготовки студентів на засадах педагогіки співпраці

У статті обґрунтовано актуальність організації іншомовної підготовки студентів технічних вишів на засадах діалогічного навчання в межах педагогіки співпраці; надано ретроспективний огляд наукової літератури щодо теоретичних основ реалізації діалогічного навчання в освітній діяльності. На основі аналізу науково-педагогічної літератури встановлено сутність поняття “навчальний діалог”; розглянуто навчальний діалог у межах педагогіки співпраці як компонент особистісно зорієнтованого, діалогічного, проблемного, розвивального видів навчання. Окреслено основні вихідні позиції щодо організації діалогічної взаємодії під час вивчення іноземних мов, визначено концептуальні положення, що сприяють ефективній реалізації професійно зорієнтованої іншомовної підготовки студентів у межах педагогіки співпраці.

Визначено особливості організації діалогічного навчання на засадах педагогіки співпраці в контексті іншомовної підготовки студентів технічних спеціальностей, серед яких виокремлено комунікативну спрямованість; проблемність дидактичного матеріалу; ситуативність навчальної діяльності та активність форм навчання.

Ключові слова: іншомовна підготовка, педагогіка співпраці, діалогічне навчання, навчальний діалог.

Лапіна В. Реализация иноязычной подготовки студентов на основе педагогики сотрудничества

В статье обоснована актуальность организации иноязычной подготовки студентов технических вузов на принципах диалогического обучения в рамках педагогики сотрудничества; предоставлен ретроспективный обзор научной литературы по теоретическим основам реализации диалогического обучения в образовательной деятельности. На основе анализа научно-педагогической литературы установлено сущность понятия “учебный диалог”; рассмотрен учебный диалог в рамках педагогики сотрудничества как компонент личностно-ориентированного, диалогического, проблемного, развивающего

видов обучения. Определены основные исходные позиции по организации диалогического взаимодействия при изучении иностранных языков и концептуальные положения, способствующие эффективной реализации профессионально-ориентированной иноязычной подготовки студентов в рамках педагогики сотрудничества.

Рассмотрены особенности организации диалогического обучения на принципах педагогики сотрудничества в контексте иноязычной подготовки студентов технических специальностей, среди которых выделены коммуникативная направленность; проблемность дидактического материала; ситуативность учебной деятельности и активность форм обучения.

Ключевые слова: иноязычная подготовка, педагогика сотрудничества, диалогическое обучение, учебный диалог.

Lapina V. Implementing the foreign language training of students based on cooperative pedagogy

The paper substantiates the importance to teach foreign languages to the students of technical universities relying upon dialogical speech in the context of cooperative pedagogy. Retrospective review of scientific sources as for theoretical foundations of dialogical learning implementation in educational activities has been represented. The concept “educational dialogue” has been specified. Educational dialogue has been considered in terms of cooperative pedagogy as a component of personally oriented, dialogical, problem solving, and developing types of educations.

Besides, the paper outlines the main initial positions as for the dialogical interaction implementation while studying foreign languages; conceptual provisions contributing to the efficient implementation of professionally oriented foreign language training in the context of cooperative pedagogy have been determined.

The specified initial positions concerning implementation of an educational dialogue in the learning process have allowed determining the peculiarities of organizing a dialogical learning on the principles of cooperative pedagogy in the context of teaching foreign languages to the students of technical universities among which communicative orientation; problem-solving didactic material; situation-based educational activity, and active learning forms are singled out.

Key words: foreign language training, cooperative pedagogy, dialogical learning, educational dialogue.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Підвищення якості іншомовної підготовки студентів технічних закладів вищої освіти позиціонується як безальтернативна передумова забезпечення конкурентоспроможності українських випускників на світовому ринку праці. Однією з провідних стратегій удосконалення професійної іншомовної підготовки студентів є демократизація й гуманізація вищої освіти, пріоритет якої є педагогіка співпраці

– формування нової культури взаємодії педагога зі студентами – культури діалогу. Основу його становлять суб’єкт-суб’єктні відносини, що передбачають рівність позицій двох особистостей – викладача та студента, які можуть повною мірою проявити себе як активні рівноправні партнери. Мета навчального діалогу полягає не в засвоєнні фактичних знань або певних позицій за викладацьким планом, який підпорядкований дидактичним завданням, а в цілеспрямованому пошуку нового знання.

Цим пояснюється особлива увага до навчального діалогу не тільки як до ефективного засобу навчання, але і як до способу заглибленої роботи зі змістом предмета. У зв’язку з цим проблема підвищення ефективності іншомовної підготовки студентів технічних вишів на засадах діалогічного навчання в межах педагогіки співпраці набула особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз спеціальної літератури із психології, дидактики, лінгвістики, психолінгвістики, лінгводидактики засвідчує, що проблему іншомовної підготовки студентів закладів вищої освіти досліджували науковці в різних аспектах: комунікативно-мовленнєвий розвиток особистості (О. Божович, Н. Дика, І. Черних та ін.); особливості процесу формування мовленнєвих умінь у системі іншомовного навчання студентів філологічних і нефілологічних спеціальностей (Ю. Пассов, О. Савченко та ін.).

Важливими для дослідження є також наукові студії з проблеми діалогізації навчання (В. Кан-Калик, В. Серіков, А. Тцуї, Х. Віддосон та ін.), у яких відзначено, що тенденція розвитку активного навчання на засадах педагогіки співпраці безпосередньо пов’язана з переходом до “суб’єкт-суб’єктної” парадигми освіти, у контексті якої навчальний процес розглядається як взаємодія багатьох суб’єктів через діалог.

Ретроспективний огляд наукової літератури щодо теоретичних основ реалізації навчального діалогу в освітній діяльності доводить, що більшість науковців (Г. Балл, А. Тцуї, Х. Уїддосон, Г. Цукерман та ін.) розглядають навчальний діалог у межах педагогіки співпраці як компонент особистісно зорієнтованого, діалогічного, проблемного, розвивального видів навчання, метою яких є не лише трансляція знань, а й

виявлення, розвиток, зростання творчих інтересів і здібностей кожного студента, стимулювання його самостійної продуктивної навчальної діяльності, створення умов для активної співпраці викладача і студентів як рівноправних партнерів навчання, перехід від транслявальної (передавальної) навчальної діяльності на діалогове подання змісту предмета.

Виходячи з основних підходів щодо визначення навчального діалогу, можемо стверджувати, що процес іншомовної підготовки студентів на засадах педагогіки співпраці в технічних закладах вищої освіти характеризується: комунікативною спрямованістю; проблемністю дидактичного матеріалу; ситуативністю навчальної діяльності та активністю форм навчання.

Мета наукової розвідки полягає в докладному розгляді особливостей організації діалогічного навчання в межах педагогіки співпраці в контексті іншомовної підготовки студентів технічних спеціальностей.

Засадничі завдання: на підставі аналізу філософських, психолого-педагогічних та лінгводидактичних досліджень вивчити особливості організації діалогічного навчання в межах педагогіки співпраці під час іншомовної підготовки студентів технічних закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури довів, що діалогічне навчання, зокрема навчальний діалог – багатоаспектна проблема, предмет зацікавленості різноманітних царин. Його досліджували філософи, мовознавці, психологи, педагоги та методисти.

Розглянуті філософські праці М. Бахтіна, В. Біблера, М. Бубера, Л. Віготського та ін. указують на те, що основою застосування діалогу в навчально-виховному процесі є його філософський контекст: наявність сфери спільного когнітивного простору між суб'єктами, який не належить жодному з них та створює атмосферу абсолютної рівноцінності “Я” і “Ти”, можливість для формування власної позиції. В основу сучасного розуміння діалогу як способу організації ефективної взаємодії комунікантів покладено “сократівський діалог”. Метод Сократа (“сократівський діалог”) спрямований на те, щоб за допомогою

виявлення суперечностей у думках співмовця відкинути все незначне й показати справжню природу того, що розглядається. У наш час він є достатньо актуальною формою організації навчальної взаємодії на заняттях, оскільки сприяє вивченню текстів, проблем, обговоренню дискусійних питань, розкриттю та поглибленню позиції тих, хто навчається, розвиває навички аргументації.

Визначені філософські засади навчального діалогу логічно продовжено вивченням психологічних особливостей діалогічного мовлення (М. Бахтін, В. Біблер, І. Виготський, В. Скалкін та ін.), серед яких найбільш характерними є:

– *рецептивно-продуктивний характер* – відбувається постійний обмін репліками (репліціювання), перехід зі слухання на говоріння, зі сприйняття, прогнозування, розуміння на планування й породження власного мовлення; кожен співрозмовник може виступати в ролі слухача і мовця; у живому діалогічному мовленні обмін репліками відбувається швидко, звідси – *непідготовленість, спонтанність діалогічного мовлення*, що вимагає високої автоматизованості та підготовленості мовленнєвих навичок і вмінь;

– *мотивованість* – спілкування з певної причини, яка визначається або зовнішніми або внутрішніми стимулами (мотиви партнерів можуть не збігатися, що визначає сам процес і результат спілкування);

– *адресованість, двосторонній характер* – наявність співрозмовників; завжди говоримо з кимось, для когось, щоб висловити свою думку, поділитися думками, переконати, довести, запитати, попросити тощо;

– *ситуативна зумовленість* – діалог відбувається в певній ситуації (на занятті слід залучати студентів до навчання іноземних мов через використання реальних ситуацій), ситуативність визначає характер мовної поведінки партнерів, мовне оформлення мовлення;

– *емоційна забарвленість* – мовець виражає свої думки, почуття, ставлення до того, що він говорить;

– *слухове сприйняття* учасників діалогу – важливість інтонації, тембру, тональності тощо, які можуть впливати на

семантику слів, змінювати її або навіть повністю нейтралізувати;

– *зорове сприйняття* учасників діалогу – особлива роль міміки, жестів та інших паралінгвістичних засобів.

Не менш важливими за розглянуті психологічні чинники є педагогічні, які також сприяють ефективному впровадженню технології діалогічного навчання в освітню діяльність і, зокрема, у викладання та вивчення іноземних мов.

Педагоги розглядають навчальний діалог у різних аспектах: як найбільш демократичну форму навчання (О. Абрамкіна,); як складну інтелектуально-емоційну взаємодію суб'єктів навчального процесу, носіїв різних сенсових позицій у контексті спільної навчальної діяльності (В. Серіков); як дидактичний засіб формування й розвитку тих чи тих особистісних якостей, навичок та вмій (І. Глазкова); спосіб реалізації проблемного навчання (Н. Песняєва); умову саморозвитку, саморегуляції, самовираження, ефективний спосіб розвитку особистості (Г. Цукерман).

Вивчення й аналіз передового педагогічного досвіду дають підстави засвідчити, що психолого-педагогічні особливості зумовлюють лінгвістичні характеристики діалогічної форми спілкування, до яких слід віднести еліптичність мови, використання спрощених синтаксичних конструкцій, наявність кліше, мовних стандартів, присутність модальних слів, вигуків та інших засобів експресії, спрямованість мови, широке використання екстралінгвістичних засобів (міміки, жестів).

У мовознавчих дослідженнях навчальний діалог розглядають як спосіб роботи зі змістом навчального мовного / мовленнєвого матеріалу (С. Курганов); як засіб розвитку діалогового мислення і своєрідну форму мовленнєво-творчої свідомості студентів, як суперечку рівноправних співрозмовників (В. Серіков); як ланцюг реплік або серію висловлювань, які зазвичай народжуються одне від одного в умовах безпосереднього спілкування кількох осіб (В. Ніколаєва); як засіб висловлювання думок, почуттів носіїв мови (І. Ігнатова); як засіб формування й розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок і вмій (З. Бакум).

Отже, аналіз філософських, психолого-педагогічних та

лінгводидактичних досліджень довів, що навчальний діалог розглядають на всіх рівнях – від світоглядно-філософського до психолого-педагогічного. Таке розмаїття аспектів і результатів з'ясування навчального діалогу природно спонукає до ідеї його методичного застосування в освітній практиці, зокрема в реалізації іншомовної підготовки студентів технічних спеціальностей на засадах педагогіки співпраці.

Виходячи з основних підходів щодо визначення навчального діалогу, можемо стверджувати, що процес викладання іноземних мов на засадах педагогіки співпраці в технічних вишах характеризується: комунікативною спрямованістю; проблемністю дидактичного матеріалу; ситуативністю навчальної діяльності; активністю форм навчання.

Розглянемо докладніше окреслені особливості організації навчального діалогу на заняттях з іноземної мови в контексті іншомовної підготовки студентів технічних спеціальностей.

Аналіз наукових доробок, присвячених комунікативному аспекту навчання (І. Вовк, С. Федак), дав змогу дослідити це питання в умовах діалогічного навчання іноземних мов і виокремити комунікативність як його провідну характеристику. *Комунікативна спрямованість* заняття з іноземної мови у формі навчального діалогу посилює його наближеність до реального спілкування й вимагає відкритої атмосфери співпраці та активної участі суб'єктів діалогічної взаємодії. Під час вивчення ІМ студенти повинні не тільки здобувати знання (наприклад, знати граматичні, лексичні або вимовні форми), але й розвивати вміння та навички використання мовних форм для реальних комунікативних цілей. Суть комунікативно зорієнтованого навчання іноземних мов засобами навчального діалогу полягає в тому, щоб через розв'язання проблемних завдань передати студентам не знання про мову як систему, а озброїти їх відповідними компетенціями / компетентностями, необхідними для реалізації ефективного спілкування в реальних комунікативних ситуаціях.

Дослідження різних аспектів *проблемного навчання* (Т. Ваколюк, А. Фурман) дає підстави стверджувати, що заняття з іноземної мови, організоване засобами навчального діалогу,

характеризується високим рівнем проблемності, яка реалізується системою проблемних завдань різного рівня складності, у процесі розв'язання яких студенти набувають нових знань, розвивають інтелектуальні, мовленнєво-комунікативні та творчі здібності шляхом активізації мислення на основі проблемних ситуацій під час самостійного визначення та розв'язання завдань.

Мета організації проблемного вивчення іноземних мов діалогічними засобами навчання полягає в тому, щоб навчити студентів не окремих розумових операцій у випадковому стихійному порядку, а системи розумових дій для розв'язання нестереотипних завдань; щоб студент, аналізуючи, порівнюючи, синтезуючи, узагальнюючи, конкретизуючи фактичний матеріал, сам отримав із нього нову інформацію. Розв'язання проблемного завдання – це розширення, поглиблення знань за допомогою раніше засвоєних або нове застосування попередніх знань.

Проблемне навчання іншомовного спілкування реалізується через створення комунікативних ситуацій, які надають процесу вивчення іноземних мов засобами навчального діалогу ситуативного характеру.

Ситуативне спрямування занять з іноземної мови на діалогічних засадах навчання сприяє усвідомленню студентами реальних соціальних і професійних умов, у яких може відбуватися іншомовне спілкування.

Ситуативність діалогічного навчання розглядається багатьма науковцями як ефективний засіб мовленнєвої стимуляції (І. Зайцева, А. Люта, О. Пометун), оскільки обговорення проблем в умовах навчальної ситуації сприяє іншомовній комунікації, під час якої реалізується така якість мовлення, як гнучкість, або здатність до переносу, вміння залучатися до нових ситуацій, функціонувати на новому мовленнєвому матеріалі. Окрім того, ситуацію розглядають як необхідну умову розширення лексичного діапазону студентів: мовні одиниці, вимовлені чи сприйняті поза ситуацією, не залишаються в пам'яті, бо не є значущими для студента; якщо ж вони навіть і запам'ятовуються, то, не відмічені ситуацією, втрачають здібність до переносу, студент знає їх, а використати

не може. У технічному вищому навчальному закладі на заняттях з іноземної мови доречно залучення ситуацій, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю студентів.

Процес реалізації навчального діалогу як ефективного засобу формування іншомовних комунікативних мовленнєвих навичок і вмінь на заняттях з іноземної мови характеризується *активними методами й формами навчання*, спрямованими на виконання певних пошукових завдань, обговорення різноманітних проблем, доведення, аргументування власного погляду в постійній співпраці, колективній взаємодії всіх учасників навчання.

Інтерактивність процесу навчання іноземних мов засобами навчального діалогу зумовлює пріоритетність тих активних методів і форм навчальної діяльності, що забезпечують продуктивну взаємодію студентів на заняттях та дозволяють виконувати комунікативно-пізнавальні завдання засобами іншомовного спілкування: ділові/рольові ігри, навчальні комунікативні, професійно зорієнтовані ситуації та дискусії, проблемні завдання тощо. Такі активні методи сприяють зростанню продуктивності (обсяг виконаної роботи) та результативності (засвоєння знань, розвиток навичок та вмінь) навчальної діяльності студентів; створенню позитивної мотивації; ефективному формуванню навчальних та пізнавальних навичок та вмінь (компетенції) студентів (планування, рефлексія, контроль, самоконтроль, аналіз, синтез); розвитку вмінь співпрацювати та продуктивно взаємодіяти в колективі; вибудовуванню партнерських стосунків між викладачем і студентами; індивідуалізації і суб'єктивізації навчання тощо.

Докладний розгляд особливостей навчального діалогу як засобу реалізації іншомовної підготовки студентів технічних вишів на засадах педагогіки співпраці дозволяє окреслити основні концептуальні положення щодо організації діалогічної взаємодії у процесі вивчення іноземних мов:

1) навчальний діалог реалізується в межах педагогіки співпраці (зокрема активного діалогічного проблемного навчання), що передбачає стимулювання пізнавально-пошукової діяльності суб'єктів діалогічної взаємодії через активізацію їхнього внутрішнього інтелектуального ресурсу та творчого

потенціалу задля формування у студентів мовленнєвих навичок і вмінь, необхідних для реалізації іншомовної професійної комунікації в майбутній фаховій діяльності;

2) упровадження навчального діалогу на заняттях з іноземної мови безпосередньо пов'язане з практичною реалізацією “суб’єкт-суб’єктної” парадигми освіти, у контексті якої навчальний процес розглядається як діалогічна взаємодія всіх суб’єктів (рівноправних партнерів) та їх сенсів, результатом чого є суб’єктивне знання – особистісно цінний інтелектуальний ресурс;

3) реалізація навчального діалогу у процесі іншомовної підготовки студентів технічних закладів вищої освіти вимагає урахування особливостей активного діалогічного проблемного навчання, та специфіки організації мовленнєвої підготовки студентів-майбутніх фахівців технічної галузі, що зумовлює окреслення відповідних організаційно-дидактичних засад, які охоплюють необхідні умови; певні підходи; принципи, ефективні методи, прийоми, організаційні форми та є арсеналом для максимальної реалізації дидактичного потенціалу навчального діалогу.

Узагальнюючи викладене, стверджуємо, що найвищий рівень реалізації можливостей навчального діалогу відбувається за умови, якщо діалог стане дійсно обміном інформації, а не насадженням “правильних” позицій; буде мати місце взаємодоповнення думок, а не орієнтир на “єдино правильну” відповідь; знання трактуватимуться як частина культури, а не репродуктивне відтворення прочитаного матеріалу. Завдання викладача полягає в тому, щоб навчити студентів критичного мислення, сформувані стратегії пізнавально-пошукової діяльності, сформувані активну позицію у здобутті знань через активізацію інтелектуального ресурсу та творчого потенціалу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. На підставі аналізу філософських, психолого-педагогічних та лінгводидактичних досліджень визначено концептуальні положення організації іншомовної підготовки студентів технічних вишів на засадах педагогіки співпраці: стимулювання інтелектуальної та творчої діяльності суб’єктів

діалогічної взаємодії через активізацію їхнього внутрішнього потенціалу задля формування у студентів навичок та вмій іншомовного професійно зорієнтованого спілкування як засобу реалізації реальної комунікації в майбутній фаховій діяльності.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в розробленні методики навчання іноземних мов для науки і освіти, організованого на засадах педагогіки співпраці.

Література

1. Абрамкина О. Г. Учебный диалог как средство формирования коммуникативной культуры обучающихся : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Орел, 2003. 243 с.
2. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії : монографія. Кривий Ріг, 2008. 338 с.
3. Балл Г. О. Парадигма діалогу і проблема прилучення до наукової культури. Київ, 1999. С. 335–337.
4. Песняева Н. А. Учебный диалог как средство развития речевой деятельности младших школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2004. 214 с.
5. Сериков В. В. Личностный подход в образовании. Волгоград, 2000. 150 с.
6. Цукерман Г. А. Как младшие школьники учатся учиться? Москва-Рига, 2000. 224 с.
7. Tsui A. English conversation. Oxford : Oxford University Press, 1995. 298 p.
8. Widdowson H. G. Teaching Language as Communication. Oxford, 1979. 273 p.

References

1. Abramkina O. G. Uchebnyiy dialog kak sredstvo formirovaniya kommunikativnoy kulturyi obuchayuschihsiya : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. Orel, 2003. 243 s.
2. Bakum Z. P. Teoretyko-metodychni zasady navchannia fonetyky ukrainskoi movy v himnazii : monohrafiia. Kryvyi Rih, 2008. 338 s.
3. Ball H. O. Paradyhma dialohu i problema prylyuchennia do naukovoi kultury. Kyiv, 1999. S. 335–337.
4. Pesnyaeva N. A. Uchebnyiy dialog kak sredstvo razvitiya rechevoy deyatelnosti mladshih shkolnikov : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Moskva, 2004. 214 s.
5. Serikov V. V. Lichnostnyiy podhod v obrazovanii. Volgograd, 2000. 150 s.
6. Tsukerman G. A. Kak mladshie shkolniki uchatsya uchitsya? Moskva-Riga, 2000. 224 s
7. Tsui A. English conversation. Oxford : Oxford University Press, 1995. 298 p.
8. Widdowson H. G. Teaching language as communication. Oxford, 1979. 273 p.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2019 р.

Прийнята до друку 07.05.2019 р.

УДК 373.5.016:811.111]:159.955

**ENGLISH LANGUAGE INSTRUCTION FOR CLIP
THINKERS**

Maryna Tsehelska

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 546 Кривий Ріг, 500866 Україна
mtsehelska4@yahoo.com*

Цегельська М. Стратегія навчання англійської мови з урахуванням особливостей кліпового мислення учнів

У статті йдеться про те, що поява сучасних технологій кардинально змінила сприйняття людини і вплинула на розвиток кліпового (фрагментарного) мислення в підростаючого покоління. Акцентовано, що відповідний тип мислення протиставляють лінійному і що розвиток обох типів необхідно враховувати при сучасному плануванні й розробці матеріалів. Для цього процес навчання повинен бути структурований за когнітивною моделлю обробки знань, інформацію необхідно представляти візуально, а тексти для читання повинні бути креолізовані, містити відразу кілька моделей, які утворюють додаткові смисли.

Ключові слова: кліпове (фрагментарне) мислення, лінійне мислення, методи, що враховують кліпове мислення, фази навчання, креолізовані тексти.

Цегельская М. Стратегия обучения английскому языку с учетом особенностей клипового мышления учащихся

В статье акцентируется внимание на том, что появление современных технологий кардинально изменило восприятие человека и повлияло на развитие клипового (фрагментарного) мышления у подрастающего поколения. Такое мышление противопоставляют линейному, а развитие обоих типов мышления необходимо учитывать при современном планировании и разработке материалов. Для этого процесс обучения должен быть структурирован по когнитивной модели усвоения знаний, информацию необходимо представлять визуально, а тексты для чтения должны быть креоллизированы и содержать сразу несколько моделей, создающих смысл.

Ключевые слова: клиповое (фрагментарное) мышление, линейное мышление, методы, учитывающие клиповое мышление, фазы обучения, креоллизированные тексты.

Tsehelska M. English language instruction for clip thinkers

The advent of modern technologies has dramatically changed human perception and influenced the development of clip (fragmented) thinking in younger generation. Fragmented thinking reflects various properties of objects without taking into account relations between them. Clip thinking is contrasted with linear model, which is characterized from operational point of view by linear thinking. It helps to put in order the already acquired knowledge and operate with it at a higher level.

As both ways have their advantages and disadvantages, they have to be taken into account in up-to-date planning and materials development for language teaching. For this materials have to be compiled in a brain-friendly manner as the information has to be constantly reviewed and recycled. The process of learning has to be structured on the cognitive model of knowledge processing, which is based on the four phases of learning – impressing, memorizing, authorization and initiation. They take into account the neurophysiological mechanisms of human perception and allow building robust constructions in the brains of language learners, from where the information can be easily accessed.

Information has to be presented visually and texts for reading need to be creolized and contain several meaning making models at once. The interaction between visual and verbal parts in creolized texts becomes a basis for the transmission of meaning. Such clip thinking considering teaching tools will greatly enhance the perception of language learners and lead to the development of linear thinking in clip thinkers.

Keywords: clip (fragmented) thinking, linear thinking, clip thinking considering methods, phases of learning, creolized texts.

Introduction. With the advent of technologies in the 21st century the ways of perceiving and processing information have changed dramatically. The uses of gadgets and exposure to the mass media world from the early childhood have influenced the development of “clip thinking” or “clip perception” [Platonova / Платонова 2015 : 778]. The big proportion of clip thinkers in a classroom results in the mass syndrome of attention deficit disorder and loss of interest to new knowledge, which many teachers are now complaining of.

Though English language curriculum for secondary schools in Ukraine has undergone tectonic changes since 1990's, many educators are dissatisfied with the low level of students' knowledge blaming for it outdated textbooks and ways of teaching. Today Ukraine ranks 43 place in the world in English skills [7], and official statistics shows that in 2018 10 638 students failed the External Independent Testing in English, which makes 13% out of all test-

takers [2]. No doubt that these results are partially caused by the use of out-of-date textbooks and low teaching skills of the educators, but we also need to take into account cognitive skills of learners, how information is perceived and processed by them.

In this article we'll briefly overview the existing challenges in the English language instruction caused by the growing number of clip thinkers in a language classroom and suggest ways for dealing with them.

Drift from traditional teaching to communicative approach. Teaching English as a Foreign Language changed its paradigm in the second half of the 20th century, when educators shifted from teaching grammar, vocabulary lists and translating sentences to the development of speaking skills. The Communicative Approach aims at the development of communicative competence (the term was coined by Dell Hymes in 1966). It implies that students are able to produce well-formed utterances to achieve their communicative intention in various speech acts. In Ukraine, where English has become as indispensable part of a secondary school curriculum, the implementation of the Communicative Approach had long been hampered with the outdated Ukrainian textbooks and unaffordability of modern textbooks.

With the introduction of New Ukrainian School and the involvement of British Council into the English language curriculum building and preparation of teachers, such textbooks as “My Pal”, “Quick Minds” and “Smart Minds” became more accessible and are wider used in primary and basic school [Redko / Редько 2018 : 374]. However, many teachers still complain about the low results of their students, their lack of interest and attention deficit disorder. As the low level of attention can no longer be explained by the absence of textbooks and lack of teaching skills, we may take into account the changing patterns of thinking and perception that modern educators have termed “clip thinking” or “clip perception” [Volkodav / Волкодав 2017 : 374].

Clip thinking as a present-day challenge. Clip thinking which has become a problem of modern education, developed in humans as a result of unlimited use of gadgets, conscious or unconscious intake of mass media and various kinds of social nets.

Clip thinking or fragmented thinking is regarded as a process of reflecting a multitude of various properties of objects, without taking into account the relationships between them, characterized by fragmented information flow, illogicality, heterogeneity of incoming information, high speed of switching between fragments of information as well as the lack of a holistic perception of the surrounding world [Volkodav / Волкодав 2017 : 376].

The excessive use of gadgets in everyday life is coupled with computerization of education, which is often seen as innovation and a panacea for all problems in teaching and learning. Today we see both educators and learners mastering their user computer skills, which often creates an illusion of access to cognitive actions. However, if the computer skills are not accompanied by the development of thinking skills (from lower order thinking skills to higher order thinking skills), mastering of subject areas and broad cultural perception, they rather complement the development of clip thinking than general cognitive skills.

Clip thinking is often contrasted with linear model, which is characterized from operational point of view by a linear thinking. This type of thinking helps to put order the already acquired knowledge and to operate with it at a higher level [Bratianu / Братіану 2009 : 356].

Both ways of thinking have their positive and negative sides. Linear thinking is responsible for higher order thinking skills that allow processing information deeply, analyzing it and making logical conclusions, building assumptions and theoretical constructs and, as result, getting deeper knowledge. Clip or fragmented thinking speeds up information processing, appeals to the emotions and not to the rational part of our conscious but does not allow making long-term analytical deductions. It brings us to the conclusion that both ways of thinking should be taken into account in up-to-date lesson planning and materials development.

Course planning and materials development. As it has become evident, a modern educator has to take into account clip or fragmented thinking of their students and aim at developing their linear thinking. It means that traditional ways of teaching have to be enhanced with clip thinking considering methods. They have to

consider the ways of students' perception and add some elements to the activities.

For this, the following elements will be of great use:

1. Materials for learning have to be compiled in a brain-friendly manner that takes into account the outcomes of cognitive linguistics and pedagogy.

2. Information has to be reviewed and recycled taking into consideration the cognitive model of knowledge processing that was developed by M. Karpenko [Karpenko / Карпенко 2008 : 3] as traditional ways of lecturing and testing are not sufficient enough for modern students.

3. Information needs to be presented visually, as visuals have already become a new global language, understood without words.

4. Texts for reading have to be creolized. A creolized text contains several meaning-making modes at once. Interaction of visual and verbal parts of creolized text is termed "meanings arithmetic" since being the basis for the transmission of meanings different from those conveyed through non-verbal and verbal constituents when they are considered separately [Rosen / Розен 2007 : 272].

Language input and recycling. Most traditional language teaching methods suggest giving information to language learners in small amounts, with up to 10 vocabulary units per lesson. These are high frequency words that are often met in speech. Though very useful to language learners, many of them remain unattended as they do not fall into meaningful categories that help our brain organize the material.

This approach may be enhanced with the change of vocabulary input strategies when vocabulary is grouped into concept maps. Such maps present meaningful interdependent categories, which actually clip or fragment the language to make it more comprehensive for language learners. For example, categories for learning about advertisements would be types of ads, media where ads are presented, target audience, reasons and tricks for advertising. These categories aim at clipping the vocabulary of the topic and creating meaningful connections between the categories.

We have to take into account that visual representation of information assists greatly in language acquisition. It is advisable to illustrate language material with pictures, to colour categorized vocabulary differently and to systematically use pictograms for presenting various parts of speech.

After a concept map is built, it becomes a part of general language learning, that is most effectively built on the cognitive model of the phases of the knowledge processing was developed by M. Karpenko, who defined the interdependence between the neurophysiological mechanisms and the principles of curriculum building, which should take into consideration four phases – impressing, memorizing, authorization and initiation [Karpenko / Карпенко 2008 : 43].

The first phase called “impressing” allows building the schematic neuronet in the brain and forms the motivation to learning. At this stage we can only give the scheme of the topic we are going to teach. The students are introduced to the concept maps, overview the categories and find connections between them.

At the second stage a new neuronet is being formed with the help of various exercises, listening and watching films, working with computer programs, etc. At this stage the focus shifts to language, students give deliberate attention to language features and process language deeply. Vocabulary may be taught in non-authentic language tasks to ensure sufficient vocabulary knowledge. Students work at analyzing the grammar of the unit, paraphrase, find synonyms and antonyms. Such activities allow raising language awareness by increasing vocabulary size, improving the use of sophisticated vocabulary, increasing speed access to words and developing strategic competence. At this stage, creolized texts may assist in perceiving and memorization of information. They are made of two constituents – verbal and non-verbal. These two constituents do not act separately – they assist each other in the interpretation of the information and help clip thinkers comprehend better.

The third stage – authorization will edit the neuronet in the brain and at this stage we can start asking students to display the knowledge they got by making presentations, giving talks, reports or participating in the seminars. The tasks at this stage are to be

oriented at developing such thinking skills as categorizing, comparing, finding cause and effect and overviewing advantages and disadvantages. At the fourth stage the official representation of knowledge is relevant – it is the time for tests and grades [3, с. 167].

Thus, instead of learning fragments of the language and being asked to compile them into a meaningful whole, students of English may get a topic map, where the categories are interrelated, and, through the phases of learning, master the vocabulary and grammar of the lesson.

Conclusion. Recent changes in students' perception insist that teachers should be prepared for the increasing number of clip thinkers in a language classroom. It makes us recognize the necessity of adapting language instruction to the needs of clip thinkers. This adaptation includes, but is not limited to the compilation and presentation of material with the help of both visual and verbal tools, creolization of texts for reading and curriculum building with the consideration of the learning phases. These measures will attend to the development of both types of thinking – fragmented and linear and will greatly contribute to not only language acquisition but to the students' general development.

Література

1. Карпенко М. П. Телеобучение. Москва : Современная гуманитарная академия, 2008. 800 с.
2. Підсумки ЗНО-2018. Український центр оцінювання якості освіти. URL : http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ZVIT-ZNO_2018-Tom_1.pdf (дата звернення: 25.03.2019)
3. Редько В. Г., Козлова А. І., Николаенко В. В., Кодалашвілі О. Б. Новій українській школі – компетентнісно орієнтовані підручники: концептуальні засади змісту і структури підручника з англійської мови для 1 класу “MyPal”. *Проблеми сучасного підручника*. 2018. С. 372–385.
4. Bratianu C., Vasilache S. Evaluating linear-nonlinear thinking style for knowledge management education. *Management & Marketing*. 2009. № 4. P. 354–362. URL : https://www.researchgate.net/publication/46542890_Evaluating_linear-nonlinear_thinking_style_for_knowledge_management_education (accessed: 25.03.2019)
5. Rosen L. D. Me, My Space and I: Parenting the Net Generation. Palgrave Macmillan, 2007. 272 p.
6. Platonova J. Tarasova E., Golubinskaya A. (2015). Creolized Text as a form of Modern Educational Discourse. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*.

№ 214. P. 788–796. URL : https://www.researchgate.net/publication/287157971_Creolized_Text_as_a_form_of_Modern_Educational_Discourse (accessed: 25.03.2019)

7. The world's largest ranking of countries and regions by English skills. URL : <https://www.ef.se/epi/> (accessed 25.03.2019)

8. Volkodav T., Semenovskikh T. Dichotomy of the “Clip Thinking” Phenomenon. *International Conference on Education, Psychology and Social Sciences*. Bangkok, 2017. P. 218–221. URL : https://www.researchgate.net/publication/320225378_Dichotomy_of_the_'Clip_Thinking'_Phenomenon

References

1. Karpenko M. P. *Teleobucheniye*. Moskva : Sovremennaya gumanitarnaya akademiya, 2008. 800 c.

2. Pidsumky ZNO-2018. Ukrainskiy Tsentr Otsiniuvannia yakosti osvity. URL : http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ZVIT-ZNO_2018-Tom_1.pdf (accessed: 25.03.2019)

3. Redko V. G., Kozlova A. I., Nikolaenko V. V., Kodolashvili O. B. Noviy ukrainskiy shkoli – kompetentistno orientovani pidruchnyki: kontseptualni zasady zmistu I struktury pidruchnyka z angliyskoi movy dlia 1 klasu “MyPal”. *Problem suchasnogo pidruchnyka*. 2018. C. 372–385.

4. Bratianu C., Vasilache S. Evaluating linear-nonlinear thinking style for knowledge management education. *Management & Marketing*. 2009. № 4. URL : https://www.researchgate.net/publication/46542890_Evaluating_linear-nonlinear_thinking_style_for_knowledge_management_education (accessed: 25.03.2019)

5. Rosen L. D. *Me, My Space and I: Parenting the Net Generation*. Palgrave Macmillan, 2007. 272 p.

6. Platonova J. Tarasova E., Golubinskaya A. (2015). Creolized Text as a form of Modern Educational Discourse. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*. № 214. C. 788–796. URL : https://www.researchgate.net/publication/287157971_Creolized_Text_as_a_form_of_Modern_Educational_Discourse (accessed: 25.03.2019)

7. The world's largest ranking of countries and regions by English skills. URL : <https://www.ef.se/epi/> (accessed: 25.03.2019)

8. Volkodav T., Semenovskikh T. Dichotomy of the “Clip Thinking” Phenomenon. *International Conference on Education, Psychology and Social Sciences*. Bangkok, 2017. P. 218–221. URL : https://www.researchgate.net/publication/320225378_Dichotomy_of_the_'Clip_Thinking'_Phenomenon

Стаття надійшла до редакції 19.03.2019 р.

Прийнята до друку 07.05.2019 р.

РЕЦЕНЗІЇ ТА АНОТАЦІЇ

УДК 811.161.1'42]:[316.77:32]

РЕЦЕНЗИЯ

[Антчак А., Плашкина И. Культурная пропаганда. Российский дискурс политической коммуникации в телерадиовещании “Первого канала”. Торунь : Изд-во Адам Маршалек, 2017. 235 с.]

Вальдемар Жак

*Университет Марии Кюри-Скловской в Люблине
Maria Curie-Skłodowska University
Plac Marii Curie-Skłodowskiej 5 20-031 Lublin, Poland
waldemars2018@gmail.com*

Читатели, заинтересованные расширением знаний в области политической коммуникации, с большим интересом приняли публикацию авторов профессора Анны Антчак и магистра Ирины Плашкиной. Результаты своих исследований они представили в монографии “Культурная пропаганда. Российский дискурс политической коммуникации в телерадиовещании “Первого канала”.

Структура книги отвечает всем требованиям, предъявляемым к научной публикации. Авторы систематизировали содержание работы на четыре раздела, что способствует четкому восприятию текста публикации. Первый раздел посвящен связям с общественностью, их функционированию и задачам. В нем также описаны возможности их использования в политическом телерадиовещании с учетом российских традиций применения методов связи с общественностью. Второй раздел подробно освещает вопросы сферы функционирования и техник политического маркетинга, а также показывает актуальную ситуацию развития политического маркетинга в российской медиасреде. В первых двух разделах была предпринята попытка показать различия между связями с общественностью и политическим маркетингом, с одной стороны, и пропагандой, с другой, с учетом анализа инструментов российской информационной

войны на территории Украины. Третий раздел посвящен анализу избранных новостных сюжетов программы “Время” на “Первом канале” в контексте использования средств прикладного политического маркетинга и техник манипуляции. Раздел завершается глубоким анализом российского политического медиадискурса. Четвертый раздел представляет собой анализ результатов проведенного опроса, позволяющего произвести оценку уровня эффективности методов, техник и инструментов политического маркетинга, связей с общественностью, манипуляции, дезинформации и пропаганды, используемых для создания новостей и достижения запланированных политических целей. Монография завершается обширным приложением списка материалов информационной программы “Время” (за период 11.03.2014–15.03.2014) с учетом частоты появления определенных тем, которые заслуживают особого внимания с позиции методологической перспективы.

Главная цель монографии – представить оценку уровня эффективности политического дискурса, базирующегося на проводимом на федеральном телевидении в России политическом маркетинге и связях с общественностью. В качестве примера была избрана информационная программа “Время” на “Первом канале” [с. 17]. Обоснование выбора обусловлено изменениями в стиле политического маркетинга и связей с общественностью, которые произошли на российском телевидении в вопросах освещения событий Евромайдана в Киеве, последующей войны на востоке Украины и аннексии Крыма. Чтобы ответить на главный вопрос проводимого исследования: “В какой степени социальная поддержка политических решений в контексте конфликта в Украине зависит от эффективности средств политического маркетинга, используемых российскими федеральными телеканалами?”, авторы в рамках исследования осуществили количественный и качественный анализ новостных сюжетов, а также провели анкетирование. В связи с тематикой, избранной для проведения опроса, был произведен контент-анализ сюжетов (общее количество – 94 материала из пяти программ “Время”),

относящихся к периоду подготовки к референдуму в Крыму, состоявшемуся 16 марта 2014 года. Удалось установить доминирующие темы в новостных сюжетах программы: референдум (упоминался 35 раз), политическая ситуация в Украине, в том числе Майдан и смена власти (27 раз), движение Правый Сектор (23 раза), США (17 раз), русский язык в Украине (11 раз) [с. 95]. Проанализировав политический медиадискурс программы “Время”, авторы пришли к обоснованному выводу, что журналисты программы часто в репортажах отождествляют себя с событием, о котором подготовлен новостной сюжет. Например, говоря о церкви, с помощью притяжательных местоимений, автор может показать свою принадлежность к упомянутому явлению (сказать “наша церковь”). Так может появиться специфическая лексика для данной группы, которая приближает автора сообщения к его получателям, позволяя им отождествляться с ним и поддерживать его субъективное мнение. Указанные техники активно использует в новостных сюжетах “Первый канал”. Кроме того, авторы обратили внимание на отсутствие нейтральной позиции комментаторов новостных сюжетов (активно используются техники убеждения, например, интонация). Активно применяют в медиадискурсе программы “Время” значения слов и понятий, имеющие как негативное (“радикал”, “националист”, “ультранационалист”) так положительное (“боец”, “дружинник”, “член самообороны”) значение для внутренней аудитории страны, которая преимущественно имеет в своем сознании стереотипы из СССР [с. 107–110].

По мнению авторов, политический маркетинг современной России характеризуется большим количеством пропагандистских черт. Многие российские исследователи (И. Панарин, Е. Рогожина, Г. Татарина, Л. Швецова) описывают политический маркетинг как пропаганду и неприкрытую манипуляцию аудиторией. Такое положение обусловлено тем, что России является прямым наследником политических традиции СССР, в связи с чем функционирование политической сферы основывается на советской модели, где пропаганда – один из главных инструментов информационной

войны в России. Доминирует тенденциозность, упрощенные сообщения, завершающиеся простым выводом, оценкой и комментарием, которые направлены на скрытое манипулирование эмоциями, мнением и отношением аудитории к определенным актуальным событиям. В языковой сфере риторика основывается на полной дискредитации оппонента с помощью воздействия на эмоции, некорректных сравнениях, оценке фактов, имеющих второстепенное значение, использовании техник на границе абсурда и нереальности. Как оружие в информационной войне правда выступает без значения. В то время, когда Кремль усиливает свои пропагандистские действия, Запад проходит свой собственный кризис веры в идею “правды” [с. 55]. Также широко используется концепция бинарной оппозиции в отношении противопоставления “мы” (Россия) и “они” (Запад). Как отмечается в монографии, существуют различные причины, делающие российское общество уязвимым к подобному роду действиям, среди которых приоритетную роль занимает телевидение, являющееся главным источником информации [с. 83].

Результаты проведенного исследования (в 2015–2016 годах среди граждан в возрастной группе 18–34 лет, проживающих в городах Санкт-Петербург и Москва) наглядно показали, что “Первый канал” часто использует в своем вещании манипулятивные техники. Это утверждение относится как к выбору тем, так и к содержанию отдельных новостных сюжетов. Главные тенденции сообщений, имеющих отношение к событиям в Крыму в марте 2014 г., включают: постановку вопроса о легитимности новой украинской власти, отношение к Крыму как части России еще до проведения референдума, а также регулярное противопоставление понятий “мы” и “они”. Авторы обратили внимание на то, что в новостных сюжетах программы “Время” прослеживается применение манипуляции звуком, изображением и эмоциями, имеет место осуществление подмены понятий, использование символов, авторитета и явное искажение информации, а также всего арсенала техник манипуляции.

Результаты проведенного опроса послужили основой для определения взаимосвязи между фактором просмотра программы “Время” и отношением к политическому решению об аннексии Крыма. Они показали, что среди аудитории программы поддержка данного решения в три раза выше, чем среди тех, кто отметил, что телевидение не смотрит. Результаты позволили авторам подтвердить гипотезу о том, что новостные сюжеты, при создании которых использовались различные техники политического маркетинга и связей с общественностью, в состоянии эффективно манипулировать мнением аудитории в отношении определенного политического решения, принятого властью [с. 167–168].

Обобщая полученные результаты исследования, авторы сумели обозначить огромный потенциал данной тематики, выразив надежду на использование монографии для дальнейшего углубленного исследования тематики политического маркетинга и связей с общественностью в современном российском медиапространстве. Достоинством публикации является привлекательная форма презентации содержания работы. Монография содержит библиографический список (содержащий в т. ч. англоязычную, польскоязычную, русскоязычную литературу), приложения, диаграммы и таблицы.

Данная монография адресована специалистам в области лингвистики, журналистики, политологии, социологии, а также всем тем, чьи интересы ориентированы на изучение политического маркетинга и связей с общественностью. Рекомендую читателям ознакомиться с указанной монографией для расширения своих компетенций в области политической коммуникации.

Рецензія надійшла до редакції 10.01.2019 р.

Прийнята до друку 07.05.2019 р.

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

Засновник видання – Криворізький державний педагогічний університет, який забезпечує підготовку спеціалістів вищої кваліфікації, аспірантів та докторантів зі спеціальності 035 Філологія.

Редакційна колегія збірника наукових праць “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету” у своїй роботі послуговується принципами об’єктивності й неупередженості щодо відбору статей задля подальшого їх оприлюднення у друкованому засобі масової інформації; чітко дотримується змістових, технічних і етичних вимог, графіків виходу випусків; сповідує колегіальність в ухваленні рішень щодо тієї чи тієї наукової праці; забезпечує процедуру подвійного анонімного рецензування; гарантує доступність та оперативність у спілкуванні з авторами; не порушує авторських та суміжних прав; протидіє використанню плагіату, публікуванню однієї статті у кількох виданнях, багаторазовому копіюванню елементів статей у різних доробках і т. ін.

Редакційна колегія несе відповідальність за своєчасне видання збірника наукових праць. Головний редактор та члени редакційної колегії ухвалюють колегіальне рішення щодо схвалення /несхвалення статті до друку. Попередньо кожна стаття оцінюється двома рецензентами за такими основними критеріями, як-от: актуальність проблеми, її новизна, наукова значущість праці, рівень наукового обґрунтування, самостійність отриманих результатів, правильність викладу, стиль оформлення, відповідність чинним змістовим і технічним вимогам. Мета рецензування – підтвердження якісного рівня статті, визначення її відповідності науковим, мовностилістичним та етичним стандартам. Усі залучені до підготовки збірника наукових праць особи (головний редактор, члени редакційної колегії, автори та рецензенти) повинні керуватися принципами наукової етики.

Експертне оцінювання статей є обов’язковим етапом під час схвалення статті до друку. Задля забезпечення періодичності виходу збірника наукових праць рецензенти зобов’язані своєчасно надавати висновки про статті, сумлінно виконуючи експертизу із дотриманням поваги до авторів. Зауваження (рекомендації) повинні бути неупередженими, об’єктивними й аргументованими.

Рецензування здійснюється на основі повної конфіденційності, наукові матеріали не передаються для ознайомлення іншим (недотичним) особам, не використовуються рецензентом з особистою чи іншою метою без згоди автора.

У разі невідповідності матеріалу статті кваліфікації рецензента останньому доцільно відмовитися від здійснення рецензування.

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати і

скорочувати текст, відхиляти, відхилити статтю без рецензування, якщо вважає, що поданий у ній матеріал не відповідає тематичній спрямованості видання, повертати на доопрацювання, приймати повторно після врахування виправлень, указаних рецензентами.

Репрезентована у статтях інформація не завжди відповідає поглядам редакційної колегії. За її зміст і достовірність поданого фактичного матеріалу відповідальність несуть автори.

Автори повинні подавати до збірника наукових праць лише оригінальний, раніше не опублікований матеріал, оформлений відповідно до чинних вимог. За умов використання чи цитування напрацювань інших осіб варто робити покликання на джерела запозичень. Відповідне порушення слід розцінювати як плагіат.

Редакційна колегія категорично засуджує прояви плагіату як порушення авторських прав і наукової етики й уживає всіх можливих заходів для його недопущення. Автори, у статтях яких виявлено плагіат, більше не зможуть публікуватися у збірникові, а про відповідний інцидент буде попереджено керівництво установи.

Кожен науковець має змогу надрукувати статтю у фаховому збірнику “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету” за умови її належного якісного рівня та відповідності чинним вимогам. Редакційна колегія та рецензенти повинні розглядати без упередження всі подані рукописи, критично оцінювати кожен, незважаючи на расову, релігійну, національну належність, місце роботи автора тощо.

Стаття приймається до друку лише після її обговорення на засіданні редколегії збірника при наявності позитивних рецензій і підтримки більшістю членів редколегії.

У разі аргументованої відмови рецензії та рішення редакційної колегії надаються авторові в письмовій формі, що дає змогу доопрацювати матеріал чи замінити його іншим. Потенційний автор може звернутися до членів редколегії за поясненнями незрозумілих питань, надіславши листа на електронну адресу.

Редакція наполегливо працює в напрямку з розширення кола авторів, долучення збірника до міжнародних електронних бібліотек, каталогів і наукометричних баз задля входження у світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу й індексів цитування його авторів. Наразі збірник має індекс покликань у Google Scholar (<https://scholar.google.com.ua/citations?user=YIY-rA8AAAAJ&hl=ru>)

Збірник виходить двічі на рік (повністю готові до друку матеріали подаються на вчену раду університету задля отримання

відповідної ухвали у **травні та грудні**).

Відтак необхідно завчасно подбати про підготовку статті, яка відповідала б усім технічним і змістовим вимогам. Часовий відрізок із моменту надходження статті до редакційної колегії й рекомендацією її до друку – **від 6 до 10 місяців**.

Статті надсилаються до редакції електронною поштою за адресою: kafedra_movu_kdpu@ukr.net. Уся переписка з редакцією здійснюється за цією ж адресою.

Вимоги до змісту та технічного оформлення тексту статей у збірнику “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету”

I. Загальні вимоги

1. Обсяг відредагрованої автором статті – *від 8 до 12 сторінок* друкованого тексту в електронному варіанті в редакції Word.

2. Текст статті передбачає обов'язкові компоненти, як-от: 1) постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та / або практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання тієї чи тієї проблеми, виокремлення нових аспектів аналізу, яким присвячено статтю; 3) формулювання мети й завдань дослідження; 4) виклад основного матеріалу дослідження, де автор аналізує матеріал відповідно до завдань, подає приклади, розкриває особливості перебігу аналізу і т. ін.; 5) висновки та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

Відповідні рубрики виділяти в тексті жирним шрифтом на зразок: **Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями; Аналіз останніх досліджень та публікацій; Мета й завдання дослідження; Виклад основного матеріалу дослідження; Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.**

3. Тексту статті передують: 1) номер УДК; 2) анотації трьома мовами: українською (**500-600 знаків**), російською (**500-600 знаків**), англійською (**1200-1500 знаків**), які передбачають прізвище, ініціал імені, назву статті, текст, ключові слова (від **3 до 5 слів**).

4. Матеріали статті обов'язково супроводжуються відомостями про автора (*прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи, домашня адреса, електронна адреса, контактний телефон, номер ORCID за самостійною реєстрацією авторів на сайті <http://orcid.org>*).

5. Мови статей – слов'янські й романо-германські.

II. Технічні вимоги

1. Формат DOC (при потребі – PDF), Microsoft Word 2003 або 2007; аркуш – A5, поля – 2 см з усіх боків.

2. Шрифт – Times New Roman, стиль – звичайний, без переносів, кегль основного тексту – 11 пунктів (для анотацій та літератури (списку використаних джерел) – 9 пунктів), міжрядковий інтервал – 1, абзацний відступ – 1 см.

3. Ілюстративний матеріал виділяти курсивом без підкреслень та лапок із покликанням на джерело, як-от: (1, с. 24) або (В. Стус); напівжирним курсивом можна виділяти окремі фрагменти (досліджувані одиниці в ілюстративному матеріалі, набраному курсивом). Наприклад: а) *Друже мій любий, друже мій вірний!* (4, с. 36); б) *Для тих, хто має доступ до державного корита, держава – це святе!* (О. Перлюк).

4. Розділові знаки (кому, крапку з комою) між ілюстраціями НЕ виділяти курсивом, наприклад: 1) *Корупція – це вторинний розпродаж влади за готівку* (В. Шамша); *Корупція врятує нас, адже вона протистойть проникненню західного капіталу* (Р. Коваль); 2) *Березна* (Рв., 1445), *Березна Велика* (Хм., 1470), *Бытно* (Ковель, 1444).

5. Поетичні рядки подавати суцільним текстом, а не строфами (через скісну лінію), через крапку з комою, наприклад: *Що таке білий світ? / Коли б не стало людського зору, / коли б не стало людей – / він остався б без кольору і без звуку, / безсмачний, як вичовганий валун* (В. Стус. *Що таке білий світ?..*); *Хай очі п'ють – співають. Вуха – чують / і вичувають. Запахи – п'янять / і вибирають; сонце рине в душу, / безобрійний витворюючи світ!* (В. Стус. Медитація).

6. Покликання в тексті подавати у квадратних дужках у такому порядку: транслітероване прізвище автора (джерела), скісна лінія, кириличне прізвище автора (джерела), рік видання, двокрапка (перед нею нерозривний пробіл), номер сторінки (номери сторінок), між якими мають бути пробіли, наприклад: [Bilousenko / Білоусенко 2013 : 35]; [Klyumenko / Клименко 1998 : 32–33]; [Koloiz / Колоїз 2007a : 123]; [Suchasna / Сучасна 1972 : 265].

7. Список літератури в алфавітному порядку оформлювати згідно з державним стандартом.

8. Обов'язково диференціювати тире (–) і дефіс (-), використовувати традиційний (верхня кома) апостроф (') та однотипні лапки формату “ ” (“вставлені конструкції”). Кутовими лапками на зразок « » НЕ послуговуватися.

9. У тексті перед згадуваними прізвищами має бути лише один ініціал. Між ініціалом і прізвищем ставиться нерозривний пробіл

(одночасне натискання клавіш **Ctrl + Shift + Пробіл**). Такий нерозривний пробіл необхідно використовувати й під час використання скорочень (і т.°ін.), назв населених пунктів (м.°Кривий Ріг) покликань на використану літературу чи на джерела, наприклад: [Arutyunova / Арутюнова 1999 : 3], (2,°с.°57) тощо.

10. Авторські пропуски тексту позначати трьома крапками в ламаних дужках, наприклад: <...>.

11. Для уникнення невиправданих інтервалів радимо використовувати функцію “Недруковані знаки”.

12. Сторінки в електронному варіанті статті НЕ нумерувати.

III. Послідовність розташування елементів статті

1. Перший рядок – ліворуч індекс *УДК* (світлим курсивом, 11 кегль).

2. Через інтервал – назва статті без переносів і скорочень (відцентрована, **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ**, **прямим напівжирним шрифтом**).

3. Через інтервал – **ім’я** (повністю) та **прізвище автора** (напівжирним шрифтом, 11 кегль).

4. Через інтервал – *офіційна назва установи* (українською та англійською мовами), *її поштова адреса, електронна адреса автора* (відцентрована, 9 кегль, світлий курсив)

5. Через інтервал – анотація українською мовою, що передбачає прізвище, ініціали, назву (після якої крапки НЕ ставити), основний текст, ключові слова (9 кегль, словосполучення *Ключові слова* – світлим курсивом).

6. Через інтервал – анотація російською мовою, що передбачає прізвище, ініціали, назву (після якої крапки НЕ ставити), основний текст, *ключові слова* (9 кегль, словосполучення *Ключевые слова* – світлим курсивом).

7. Через інтервал – анотація англійською мовою, що передбачає прізвище, ініціали, назву (після якої крапки НЕ ставити), текст, *ключові слова* (9 кегль, словосполучення *Key words* – світлим курсивом).

8. Через інтервал – текст статті мовою оригіналу (11 кегль).

9. Через інтервал – слово **Література** (відцентроване, пряме напівжирне накреслення, 9 кегль).

10. Наступний рядок – нумерований список літератури в алфавітній послідовності із використанням нерозривних пробілів (абзацний відступ – 0,5 см, пряме світле накреслення, 10 кегль), оформлений згідно з державним стандартом: **ДСТУ 8302:2015**.

БІБЛОГРАФІЧНЕ ПОСИЛАННЯ. Загальні положення та правила складання / Нац. стандарт України. Вид. офіц. [Уведено вперше; чинний від 2016-07-01]. Київ : ДП “УкрНДНЦ”, 2016. 17 с. (Інформація та документація). URL : <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>.

Приклади оформлення літератури див. **Додаток А**, а також:

Бібліографічні посилання: загальні положення та правила складання (ДСТУ 8302:2015): презентація / Наук. б-ка НаУКМА; уклад. Т. О. Патрушева. Київ, 2016. URL: <https://www.slideshare.net/naukmalibrary/83022015> (дата звернення: 27.03.2017).

Бібліографічне посилання: загальні положення та правила складання: презентація / Наук. б-ка Харків. нац. мед. ун-ту; уклад. С. А. Кравченко. Харків, 2016. URL: <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/14078> (дата звернення: 27.03.2017).

Приклади оформлення використаних джерел: відповідно до Нац. стандарту України ДСТУ 8302:2015 / ВД “Академперіодика” НАН України. Київ, 2016. URL: <http://histj.oa.edu.ua/assets/files/Posylannia.pdf> (дата звернення: 27.03.2017).

Приклади оформлення списку використаних джерел, відповідно до ДСТУ 8302:2015 / Наук. б-ка Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого; уклад. О. І. Самофал. Харків, 2017. URL: <http://library.nlu.edu.ua/biblioteka/sait/nauka/gost/spisok-DSTU.pdf> (дата звернення: 27.03.2017).

11. За потреби через інтервал подати **Список джерел та їх умовних скорочень** в алфавітній послідовності (відцентрований, пряме напівжирне накреслення, 9 кегль).

12. Через інтервал подати транслітерований (**References**) список використаної літератури для міжнародних баз даних (відцентрований, пряме напівжирне накреслення, 9 кегль). Для транслітерації української кирилиці можна скористатися такими ресурсами: <http://ukrlit.org/transliteratsiia>; <http://translit.kh.ua>; <https://passport.org.ua/vazhlivo/transliteratsiya>. Для транслітерації російської кирилиці можна скористатися ресурсом: renier-martien.net/Translit/translit.html; <http://translit-online.ru>.

Зразок транслітерованих джерел:

1. Bushakov V. A. Leksychnyj sklad istorichnoyi toponimiyi Krymu [Vocabulary of historical toponyms of the Crimea]. Kyiv : In-t sxodoznavstva im. A. Yu. Krymskogo NAN Ukrayiny, 2003. 226 p.

2. Darchuk N. P. Komp’juterne anotuvannja ukrajins’koho tekstu : rezul’taty i perspektyvy : monohrafija [Computer’s annotation of the Ukrainian text : results and perspectives]. Kyiv : Osvita Ukrainy, 2013. 544 p.

3. Mjasnikov V. A. Svitovyj osvितnij prostir [The world educational space]. Osvitologija : khrestomatija : Navch. posibnyk dlja studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv [Education : hrestomathy: textbook for university students]. Kyiv : Edelvejs, 2013. P. 41.

4. Ognevjuk V. O. Evolucijnyj postup osvity v konteksti osvitologiji [Evolutionary progress of education in the context of education]. Osvitologija : khrestomatija : Navch. posibnyk dlja studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv [Education : hrestomathy : textbook for university students]. Kyiv : Edelvejs, 2013. P. 311–316.

IV. Зразок оформлення статті

УДК 811.161.2'373.4

ЛЕКСИКА МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕМОЦІЇ СМУТКУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ЛІНИ КОСТЕНКО)

Наталя Березовська-Савчук

*Криворізький державний педагогічний університет
Круууі Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Річ, 50086, Україна
natasha7771@bigmir.net*

Березовська-Савчук Н. Лексика мовної репрезентації емоції смутку (на матеріалі поетичних творів Ліни Костенко)

У статті проаналізовано суть лінгвістичного підходу до вивчення емоцій, представлено основні теоретичні підходи до категорійної природи емотивності та її місця в семантичній структурі слова; розглянуто основні класифікації лексики для мовної репрезентації емоцій; охарактеризовано особливості інгерентної й адгерентної емотивності мовних одиниць; виявлено особливості емоції “смуток”; встановлено специфічні особливості вербальної репрезентації емоції смутку мовними засобами на лексичному рівні.

Ключові слова: категорія емотивності, емоційна лексика, лексичні засоби вираження емоцій, адгерентна емотивність.

Березовская-Савчук Н. Лексика языковой репрезентации эмоции грусти (на материале поэтических произведений Лины Костенко)

В статье анализируется суть лингвистического подхода к изучению эмоций, представлены основные теоретические подходы к категориальной природе эмотивности и ее места в семантической структуре слова; рассмотрены основные классификации лексики для языковой репрезентации эмоций; охарактеризованы особенности ингерентной и адгерентной эмотивности языковых единиц; выявлены особенности эмоции “грусть”;

установлены специфические особенности вербальной репрезентации эмоции грусти языковыми средствами на лексическом уровне.

Ключевые слова: категория эмотивности, эмоциональная лексика, лексические средства выражения эмоций, адгерентная эмотивность.

Berezovska-Savchuk N. Lexical representation of emotion of sadness (based on the material of poetic works by Lina Kostenko)

The article clarifies that the anthropocentric and emotional orientation of modern linguistic studies encourages researchers to study linguistic means of expressing emotions, since emotions most often form the motivational basis of personality activity; analyzes the nature of linguistic approach to the study of emotions, to understand category of emotivity and its place in the semantic structure of word; it is indicated that emotions are a subjective relation of a person to objects and phenomena of the surrounding reality; it is emphasized that emotionality is a semantic property of language with help of a system of various means to expressing emotionality as a fact of the psyche; reviewed features of the inertial and adherent emotionality of the linguistic units; it is stressed that sadness is a basic emotion that can accompany both positive (constructive) feelings and feelings of a person.

In the proposed study are presented vocabulary classifications for the representation of emotions; It was found out that emotional value is the meaning in which the emotional content is expressed or defined; It was found out that emotional expression is expressed by a certain system of language means and their combination; It was established that the verbalization of emotion of sadness by lexical linguistic means is carried out with the help of a direct lexical-semantic nomination, means of word formation, individual author units and adherent emotions expressed by nouns, verbs, adjectives, adverbs and exclamations.

Key words: emotional category, emotional vocabulary, lexical means of expressing emotions, adherent emotionality.

На сучасному етапі розвитку мовознавства панівною є антропоцентрична дослідницька парадигма, яка передбачає розгляд мови в тісному взаємозв'язку з її носієм та проголошує пріоритет чинників, що забезпечують успішне використання мови суб'єктом комунікативної діяльності для досягнення своєї мети. Емоційна сфера особистості є однією з найважливіших у її життєдіяльності, оскільки людині властиво відчувати емоції та виражати їх вербальними мовними засобами, “закріплювати в мові <...> свої емоції, інтелект, ставлення до предметного і непередметного світу” [Arutyunova / Арутюнова 1999 : 3]...

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. Москва : Изд-во лит. на иностр. языках, 1959. 352 с.

2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
3. Березовська-Савчук Н. А. Синтаксичні засоби вираження емоції “смуток” (на матеріалі лірики Ліни Костенко). *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 270–280.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
5. Степанюк М. П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа в жіночому романі : лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш. Бронте та Е. Бронте) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2016. 242 с.
6. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц. Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. Москва : Наука, 1991. С. 36–66.

References

1. Arnol'd I. V. Leksikologiya sovremennogo anglijskogo yazyka. Moskva : Izdvo lit. na inostr. yazykah, 1959. 352 p.
2. Arutyunova N. D. Yazyk i mir cheloveka. Moskva : Yazyki russkoj kul'tury, 1999. 896 p.
3. Berezovska-Savchuk N. A. Syntaksychni zasoby vyrazhennia emotsii “smutok” (na materialii liryky Liny Kostenko). *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017. Vyp. 16. S. 270–280.
4. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia. Poltava : Dovkillia-K, 2006. 716 p.
5. Stepaniuk M. P. Rerezentatsiia emotsiinoho stanu khudozhnoho personazha v zhinochomu romani : linhvokohnityvnyi i hendernyi aspekty (na materialii romaniv Sh. Bronte ta E. Bronte) : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Kherson, 2016. 242 p.
6. Teliya V. N. Mekhanizmy ehkspressivnoy okraski yazykovykh edinic. Chelovecheskij faktor v yazyke. Yazykovye mekhanizmy ehkspressivnosti. Moskva : Nauka, 1991. P. 36–66.

V. Порядок прийому і друку статей

Порядок прийому і друку статей передбачає:

1. Підготовка статті відповідно до чинних вимог (загальних, змістових і технічних). Див. Інформацію в розділі “**Наукова робота > Наукова робота викладачів**” на сайті: <https://kdpu.edu.ua/ukrainskoimovyy/zahalna-informatsiia/pro-kafedru.html> (або <https://kdpu.edu.ua> в розділі “**Наука > Наукові видання університету > Філологічні студії**”).
2. Завантаження електронної версії рукопису через відповідний веб-інтерфейс на сайті збірника <https://journal.kdpu.edu.ua>

3. Проходження процедури подвійного анонімного закритого рецензування задля отримання позитивних висновків, які уможливають публікацію матеріалу у збірникові (див. Додаток Б).

4. Створення реферату статті англійською мовою (електронний варіант в редакції Word, **1800-200 знаків**) відповідно до структурних вимог та стилістичних стандартів англійськомовних гуманітарних видань (структура передбачає обов'язкові елементи: а) *постановка проблеми дослідження*; б) *результати наукового аналізу*; в) *узагальнення отриманих результатів*; г) *ключові слова* (**5**); технічні вимоги аналогічні до вимог англійськомовної анотації пропонованого збірника). Неякісні реферати, зокрема здійснені за допомогою електронного перекладача, відхилятимуться (і як результат – відхилятиметься і стаття).

VI. Фінансові процеси

Публікація статей здійснюється на платній основі. Автори сплачують з розрахунку **500 грн** за статтю (від 8 до 12 сторінок формату А5 одиничний інтервал), а саме за: 1) додрукарську підготовку рукопису (літературне й технічне редагування статті, анотацій, списків використаної літератури та джерел, оформлення згідно зі стандартами, пошук і додавання ідентифікаторів DOI, переклад або перевірка перекладу тексту анотацій англійською мовою, рецензування) (50 %); 2) макетування збірника, виставлення колонтитулів та авторських знаків (30 %); 3) розміщення матеріалів статей у вільному доступі на сайті університету та Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (20 %); 4) частково тиражування матеріалів (10 %). Перевірка іншомовного, передовсім англійського, тексту статті, якщо автори не є носіями мови, є **ОБОВ'ЯЗКОВОЮ**.

Члени редколегії можуть прийняти рішення про друк тієї чи тієї статті **БЕЗКОШТОВНО** залежно від статусу її автора, особливої актуальності та новизни розв'язуваних питань і т. ін.

Розсилка авторських примірників журналу відбувається за рахунок коштів одержувача “Укрпоштою” або “Новою поштою”.

**ПРИКЛАДИ
ОФОРМЛЕННЯ БІБЛОГРАФІЧНОГО ОПИСУ**

з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015

Характеристика джерела	Приклад оформлення
<p>Книги: Один автор</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / вступ. ст. Н. И. Панова ; пер с итал. М. М. Исаев. Киев : Ин Юре, 2014. 240 с. 2. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні : організаційно-правові засади : монографія. Харків : Право, 2005. 304 с. 3. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с. 4. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців : історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917–1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с. 5. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с. 5. Грошевий Ю. М. Вибрані праці / упоряд. : О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків : Право, 2011. 656 с. 6. Кузніченко С. О. Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану” : наук.-практ. комент. / Одес. держ. ун-т внутр. справ. Харків : Право, 2015. 164 с. 7. Мельник І. Транспозиційна граматики українського дієслова : монографія. Луцьк : “Надстир’я”, 2015. 474 с. 8. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : із змінами та допов. на 12 берез. 2016 р. 12-е вид., допов. і перероб. Київ : Правова єдність, 2016. 810 с. 9. Johnson L. K. Bombs, bugs, drugs and thugs : intelligence and America’s quest for security. New York ; London : New York University Press, 2000. 326 p.
<p>Два автори</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом : теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с. 2. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с. 3. Безгла Л. Р. Романченко І. О. Лінгвопрагматика дискримінації в публіцистичному дискурсі : монографія. Харків : ФОП Лисенко І. Б., 2013. 182 с. 4. Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-

	<p>Хмельницький, 2015. 166 с.</p> <p>5. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с.</p> <p>6. Васильєв С. В., Ніколенко Л. М. Доказування та докази у господарському процесі України : монографія. Харків : Еспада, 2004. 192 с.</p> <p>7. Каткова Т. В., Каткова А. Г. Закінчення досудового слідства у кримінальних справах : практ. посіб. Харків : Право, 2011. 136 с.</p> <p>8. Космеда Т. А., Халіман О. В. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична ігрека (теоретичне осмислення дискурсивної практики) : монографія. Дрогобич : Коло, 2013. 228 с.</p> <p>9. Петришина М. О., Петришин О. А. Міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування : наук. доп. Харків : Право, 2016. 44 с.</p>
<p>Три автори</p>	<p>1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с.</p> <p>2. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с.</p> <p>3. Комаров В. В., Світлична Г. О., Удальцова І. В. Окреме провадження : монографія / за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 312 с.</p> <p>4. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.</p> <p>5. Сичевський В. В., Харитонов Є. І., Олейніков Д. О. Науково-практичний коментар до розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків : Право, 2016. 232 с.</p> <p>5. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.</p>
<p>Чотири і більше авторів</p>	<p>1. Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с.</p> <p>2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с.</p> <p>3. Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с.</p> <p>4. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець</p>

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

	<p>та ін. 2-е вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.</p> <p>5. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.</p> <p>6. Постклассическая онтология права : монографія / С. И. Максимов и др. ; С.-Петербур. гос. ун-т ; под. общ. ред. И. Л. Честнова. Санкт-Петербург : Алетей, 2016. 688 с.</p> <p>7. Прилипка С. М., Ярошенко О. М., Мороз С. В., Малиновська К. А. Укладення трудового договору : теоретико-прикладне дослідження : монографія. Харків: Юрайт, 2013. 288 с.</p> <p>8. Російсько-український тлумачний словник паремій / З. П. Бакум та ін. ; за ред. проф. Ж. В. Колоіз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. 454 с.</p> <p>9. Hubbard R. G., Koehn M. F., Omstein S. I. et. al. The mutual fund industry : Competition and investor welfare. New York, NY : Columbia University Press, 2010. 256 p.</p>
<p>Автор(и) та редактор(и)/упорядники</p>	<p>1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с.</p> <p>2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.</p> <p>3. Дахно І. І., Алієва-Барановська В. М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.</p>
<p>Без автора</p>	<p>1. Галузева економічна політика держави : проблеми правового забезпечення : колект. монографія / за наук. ред. Д. В. Задихайла. Харків : Юрайт, 2013. 520 с.</p> <p>2. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с.</p> <p>3. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с.</p> <p>4. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред. : С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с.</p> <p>5. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с.</p> <p>6. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Генеза, 2004. 736 с.</p> <p>7. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / за заг. ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, О. Г. Данильян. 2-е</p>

	<p>вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2013. 440 с.</p> <p>8. Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 верес. 2016 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України. 2016. 432 с.</p> <p>9. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку / за ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с.</p> <p>10. Сучасне суспільство : філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с.</p>
<p>Багатотомні видання</p>	<p>1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. Т. 1 : Історія держави і права України / редкол. : В. Д. Гончаренко (голова) [та ін.]. 848 с.</p> <p>2. Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 9. 944 с.</p> <p>3. Енциклопедія сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с.</p> <p>4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник : у 2 т. / за ред.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій. 4-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. Т. 1. 456 с.</p> <p>5. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Сеницына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2015. Т. 1. 306 с.</p> <p>6. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : у 4 т. / за ред. О. В. Стовби. Харків : Апостиль, 2015. Т. 2. 329 с.</p> <p>7. Правова система України : історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с.</p>
<p>Автореферати дисертацій</p>	<p>1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.</p> <p>2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України : сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.</p> <p>3. Гурко О. В. Функційно-семантична категорія ствердження в українській літературній мові : автореф.</p>

	<p>дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 39 с.</p> <p>4. Кравчук В. М. Припинення корпоративних праввідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2010. 36 с.</p> <p>5. Лемець Л. В. Символи в поезії Івана Франка : лінгвостилістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дрогобич, 2018. 19 с.</p> <p>6. Наконечний А. Б. Примусове відчуження земельних ділянок за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 24 с.</p> <p>7. Харченко С. В. Синтаксичні норми української літературної мови ХХ – початку ХХІ ст. : становлення та кодифікація : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 39 с.</p>
<p>Дисертації</p>	<p>1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с.</p> <p>2. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.</p> <p>3. Головкін Б. М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 406 с.</p> <p>4. Кислюк Л. П. Словотвірна номінація в сучасній українській мові : система – узус – ідіолект : дис. ... д-ра філол. наук 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2018. 616 с.</p> <p>5. Костенко В. О. Економіко-правове забезпечення використання та охорони земель : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 183 с.</p> <p>6. Кушлик О. П. Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові : дис. ... д-ра філол. наук 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2015. 507 с.</p> <p>7. Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с.</p> <p>8. Моштаг Є. С. Стилістично-дискурсивна характеристика сучасної жіночої мандрівної прози : дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2017. 182 с.</p>

<p>Законодавчі та нормативні документи</p>	<p>1. Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. Офіційний вісник України. 2017. № 4. С. 530–543.</p> <p>2. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.</p> <p>3. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. №3393-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536.</p> <p>4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення : 28.09.2017. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>5. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. Офіційний вісник України. 2017. № 20. С. 136–141.</p> <p>6. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017–2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. Урядовий кур'єр. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10.</p> <p>7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178–179). С. 10–22.</p>
<p>Архівні документи</p>	<p>1. Лист Голови Спілки “Чорнобиль” Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71.</p> <p>2. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія ; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3.</p> <p>3. Наукове товариство ім. Шевченка. Львів. наук. 6-ка ім. В. Стефаника НАН України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.</p>
<p>Патенти</p>	<p>1. Люмінісцентний матеріал : пат. 25742 Україна : МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472 ; заявл. 12.02.07 ; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.</p> <p>2. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей : пат. 76509 Україна. № 2004042416 ; заявл. 01.04.2004 ; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.</p>
<p>Препринти</p>	<p>1. Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН</p>

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

	<p>України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1).</p> <p>2. Шилияев Б. А., Воеводин В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с. : ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр “Харьк. физ.-техн. ин-т” ; ХФТИ2006-4).</p>
Стандарти	<p>1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація).</p> <p>2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с.</p> <p>3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).</p>
Каталоги	<p>1. Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с.</p> <p>2. Историко-правова спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. : Л. І. Романова, О. В. Землянщина. Харків, 1996. 64 с.</p> <p>3. Пам’ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд. : М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.</p>
Бібліографічні покажчики	<p>1. Боротьба з корупцією : нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 2 / уклад. : О. В. Левчук, відп. за вип. Н. М. Чала ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 60 с.</p> <p>2. Лисодед О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992–2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одісей, 2003. 128 с.</p> <p>3. Микола Лукаш : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Савчин. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 10).</p> <p>4. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні : бібліогр. покажч. / уклад. : Н. М. Загородна та ін. ; наук. ред. Т. В. Марусик ; відп. за вип. М. Б. Зушман. Чернівці : Чернівецький</p>

	<p>національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування).</p> <p>5. Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013). Київ : Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики ; вип. 3).</p>
<p>Частина видання:</p> <p>книги</p>	<p>1. Алексеев В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.</p> <p>2. Баймуратов М. А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров. <i>Михайло Баймуратов : право як буття вченого</i> : зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. Київ, 2009. С. 477–493.</p> <p>3. Борисова В. И. Право частной собственности в системе социально-экономических прав и свобод граждан и пути его реализации. <i>Харьковская цивилистическая школа : право собственности</i> : монография / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2012. Разд. 3, гл. 1. С. 87–99.</p> <p>4. Гетьман А. П. Екологічна політика держави : конституційно-правовий аспект. <i>Тридцять лет с экологическим правом</i> : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212.</p> <p>5. Даньшин І. М. Злочини проти громадського порядку та моральності. <i>Криминологія. Загальна та Особлива частини</i> : підручник / за ред. В. В. Голіни. 2-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2009. Розд. 15. С. 138–145.</p> <p>6. Коломоець Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоець. Київ, 2009. С. 195–197.</p> <p>7. Хряпінський П. Кримінально-правові засоби заохочення у публічному праві України. <i>Правовий вплив на неправомірну поведінку : актуальні грані</i> : монографія / за ред. : О. В. Козаченко, Є. Л. Стрельцов. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 87–109.</p>
<p>Частина видання:</p>	<p>1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття : порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932–1933 років : втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 жовт. 2016 р.). Київ, 2017. С. 133–136.</p>

<p>матеріалів конференцій (тези, доповіді)</p>	<p>2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137.</p> <p>3. Боднар Т. В. Договір про закупівлю : особливості укладання і забезпечення. <i>Актуальні проблеми приватного права : договір як правова форма регулювання приватних відносин</i> : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (м. Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 7–9.</p> <p>4. Кононенко Н. Методология толерантности в системе общественных отношений. <i>Формирование толерантного сознания в обществе</i> : матеріали VII междунар. антитерорист. форуму (г. Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Київ, 2011. С. 145–150.</p> <p>5. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. М. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i> : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 3–4 берез. 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 50–53.</p> <p>6. Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i> : матеріали III регіон. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 211–212.</p>
<p>Частина видання:</p> <p>довідкового видання</p>	<p>1. Баулін Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 550.</p> <p>2. Кучеренко І. М. Право державної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 673.</p> <p>3. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України : словник термінів</i> / за ред. : Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.</p> <p>4. Сірий М. І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i>. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.</p> <p>5. Bergmann P. G. Relativity. <i>The New Encyclopedia Britannica</i>. Chicago, IL : Encyclopedia Britannica, 1993. Vol. 26. P. 501–508.</p>

<p>Частина видання:</p> <p>продовжуваного видання</p>	<p>1. Гетьман А. П., Лозо В. І. Державно-правові проблеми подолання екологічної кризи в епоху глобалізації. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2013. Вип. 123. С. 65–77.</p> <p>2. Данильян О. Г., Петришин О. В. Проблема взаємовпливу правового виховання державотворчого процесу : українські реалії. <i>Вісник Національної академії правових наук України</i>. Харків, 2010. № 2. С. 28–39.</p> <p>3. Колоїз Ж. В. Актуалізація інтертекстуальних зв'язків в афористичному корпусі. <i>Спадщина Скарыны: да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання</i>. Гомель, 2017. С. 94–98.</p> <p>4. Колоїз Ж. В. Афористичні утворення як результат інтертекстуальної деривації. <i>Вісник Львівського університету. Серія філологічна</i>. Львів, 2017. Вип. 64. Ч. І. С. 32–40.</p> <p>5. Колоїз Ж. В. “Етимологічно-семантичний словник української мови” Івана Огієнка в контексті сьогодення. <i>Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія філологічна</i>. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. XIV. С.120–126.</p> <p>6. Коломоєць Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України : реалії та перспективи формулювання їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46.</p> <p>7. Левчук С. А., Хмельницький А. А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159.</p> <p>8. Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218.</p> <p>9. Семенюк О. Г. Заходи безпеки в системі охорони державної таємниці. <i>Держава і право. Юридичні науки</i>. Київ, 2016. Вип. 72. С. 152–166.</p> <p>10. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.</p>
<p>Частина видання:</p>	<p>1. Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності : аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. <i>Юридичний вісник України</i>. 2017. 20–26 жовт. (№ 42). С. 14–15.</p>

<p>періодичного видання (журналу, газети)</p>	<p>2. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5.</p> <p>3. Колоїз Ж. В. Типологія дериваційних процесів. <i>Українська мова</i>. 2008. № 4. С. 23–37.</p> <p>3. Коломоєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права : генеза і поняття. <i>Право України</i>. 2017. № 5. С. 71–79.</p> <p>4. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i>. 2007. № 4. С. 88–92.</p> <p>5. Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂ : ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.</p>
<p>Електронні ресурси</p>	<p>1. Влада очима історії : фотовиставка. URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>2. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 20–27. URL : http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf. (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>3. Гетьман Є. А. Підзаконні нормативно-правові акти органів виконавчої влади України та іноземних держав : порівняльна характеристика. <i>Теорія і практика правознавства</i> : електрон. наук. фахове вид. 2016. Вип. 1 (9). URL : http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/66302 (дата звернення: 17.06.2016).</p> <p>4. Карнаух Б. П. Тлумачення договору : короткий нарис із наднаціональної і транснаціональної точок зору. <i>Проблеми законності</i>. 2016. Вип. 135. С. 39–51. DOI : http://dx.doi.org/10.21564/2414-990x.135.83852.</p> <p>5. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i>. 2017. № 5. С. 115–118. URL : http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf.</p> <p>6. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років XX століття : період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI : https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.</p>

ВИСНОВОК РЕЦЕНЗЕНТА

про статтю, подану до збірника “Філологічні студії : Науковий вісник
Криворізького державного педагогічного університету”

Назва: _____
_____
_____

№ п/п	Показники	Рівні оцінки	Оцінка рецензента
1.	Актуальність теми, стан розробки досліджуваної проблеми, новизна завдань.	незадовільна низька середня висока	
2.	Наявність необхідних структурних елементів, аргументованість, чіткість, логічність, послідовність викладу матеріалу.	незадовільна низька середня висока	
3.	Рівень наукового обґрунтування, доцільність і самостійність творчого пошуку.	незадовільна низька середня висока	
4.	Доречність, достатність і точність ілюстративного матеріалу, списку використаних джерел та їх відповідність змісту статті.	незадовільна низька середня висока	
5.	Обґрунтованість та переконливість висновків, їх відповідність окресленій меті.	незадовільна низька середня висока	
6.	Дотримання вимог держспоживстандартів (технічне оформлення) та літературних норм мови статті й анотацій.	незадовільна низька середня висока	
7.	Показники оригінальності наукової статті.	незадовільна низька середня висока	
8.	Загальний висновок щодо рекомендації / не рекомендації статті до друку.	не рекомендувати допрацювати рекомендувати	

Рецензент _____ (підпис, прізвище, ім'я, по батькові)
Дата “___” _____ 20__ р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бакум Зінаїда – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0001-8357-6168; e-mail: zinabakum@gmail.com

Бузько Світлана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0001-8392-5049; e-mail: buzko.svitlana2408@gmail.com

Демиденко Ганна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-1494-2536; e-mail: demidenko_anna@ukr.net

Єловська Юлія – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови з методикою викладання, провідний фахівець відділу міжнародних зв'язків Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0002-1989-3385; e-mail: julia.yelovska@gmail.com

Жак Вальдемар – аспірант факультета політології Університета Марии Кюри-Склодовской в Люблине (Польща), e-mail: waldemars2018@gmail.com

Колоїз Жанна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-3670-2760; e-mail: koloiz.zv@gmail.com

Костюк Світлана – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Криворізького національного університету; ORCID: 0000-0002-3587-4483; e-mail: skostyukss@gmail.com

Ланіна Вікторія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного технічного університету

“Дніпровська політехніка”; ORCID: 0000-0002-8128-6156; e-mail: nata9_n@ukr.net

Масляєва Ірина – здобувач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0001-6949-0544; e-mail: masliaievairyna@gmail.com

Онiкiєнко Інна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та світової літератур Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-4475-9986; e-mail: onikienko69@gmail.com

Остроушко Оксана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0002-5329-8387; e-mail: ostroushko.oksana@gmail.com

Сегін Любомир – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-4475-9986; e-mail: lyubomyr13@ukr.net

Соловійова Тетяна – аспірант кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-0516-7398; e-mail: tetiana_solovei@hotmail.com

Цегельська Марина – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-1944-6531; e-mail: mtsehelska4@yahoo.com

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Bakum Zinaida – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0001-8357-6168; e-mail: zinabakum@gmail.com

Buzko Svitlana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0001-8392-5049; e-mail: buzko.svitlana2408@gmail.com

Demydenko Ganna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-1494-2536; e-mail: demidenko_anna@ukr.net

Yelovska Yuliia – Candidate in Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of English and Methods of its Teaching, Leading Specialist at the International Relation Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0002-1989-3385; e-mail: julia.yelovska@gmail.com

Zhak Waldemar – post-graduate student of the Faculty of Political Science Maria Curie-Sklodowska University (Poland), e-mail: waldemars2018@gmail.com

Koloiz Zhanna – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Head of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-3670-2760; e-mail: koloiz.zv@gmail.com

Kostiuk Svitlana – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior lecturer of foreign languages department, Kryvyi Rih National University; ORCID: 0000-0002-3587-4483; e-mail: skostyukss@gmail.com

Lapina Viktoriia – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor, of foreign languages department National Technical University “Dnipro Polytechnic”; ORCID: 0000-0002-8128-6156; e-mail: nata9_n@ukr.net

Masliaieva Iryna – Postgraduate student of the Ukrainian language department; Kryvyy Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0001-6949-0544; e-mail: masliaievairyna@gmail.com

Onikienko Inna – Candidate of Philological Sciences, доцент, доцент кафедри української та світової літератур; Kryvyy Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-4475-9986; e-mail: onikienko69@gmail.com

Ostroushko Oksana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyy Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0002-5329-8387; e-mail: ostroushko.oksana@gmail.com

Sehin Lubomyr – Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature Donbass State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-1966-0773; e-mail: lyubomyr13@ukr.net

Soloviova Tetiana – Post-graduate student of the Ukrainian Language Department, Kryvyy Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-0516-7398; e-mail: tetiana_solovei@hotmail.com

Theselska Maryna – Candidate of Philological Sciences, Dotsent, Associate Professor at the English Language and Methodology Department, Kryvyy Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-1944-6531; e-mail: mtsehelska4@yahoo.com

Ф 54 Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць / за ред. Ж. Колоїз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. Вип. 19. 228 с.

ISSN 2305–3852

У збірнику порушено актуальні проблеми сучасної філології. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних лінгвістичних явищ. Представлено важливі аспекти викладання української мови у школі та вищому навчальному закладі.

Для науковців-філологів і вчителів-словесників навчальних закладів різних типів.

УДК 811.161.2(082)

ББК 81.2Ук

Наукове видання

**Філологічні студії
Науковий вісник**

Криворізького державного педагогічного університету

Збірник наукових праць

Випуск 19

Головний редактор – **Жанна Колоїз**

Заступник головного редактора – **Юлія Єловська**

Відповідальні секретарі – **Наталія Малюга, Наталя Шарманова**

Коректор – **Жанна Колоїз**

Макет і верстка – **Жанна Колоїз**

Підписано до друку 23.05.2019.
Формат 60×84/16. Ум. др. арк. 10,43. Обл.-вид. арк.11,97.
Наклад– 100 пр.

ФОП Маринченко С. В.
вул. Героїв АТО, 81-А, оф. 109, м. Кривий Ріг
Дніпровська обл., 50086
Свідоцтво про державну реєстрацію №030567 від 19.01.2007 р.
Тел. (067) 539-66-81